

Chiviyazıları [nemesis kitaplığı]

Michel Foucault
söyleşi Duccio Trombadori

MARX'TAN SONRA

Chiviyazıları Yayınevi | Nemesis Kitaplığı

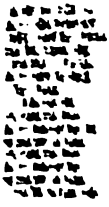
Nemesis: Gece Tanrıçası'nın kızı. Yaşadıkları ve yaptıkları uygulamalar sonucunda, cezanın adilâne kısmıyla ilgili olduğu kadar aynı zamanda da bir ödül Tanrıçası olarak bilinir. Bu yaklaşım Adalet'in dağıtıcısı ünvanını kazandırır Nemesis'e... Dünyada adaleti koruyan, haklıyı haksızdan ayırt eden bir ahlak Tanrıçası olarak da kabul edilir... Ölçüsüz hareket eden her kimse Tanrıların öfke veya kıskançlığını üstüne çeker ve Nemesis'in gazabına uğrar. Nemesis, eşyanın düzenini belirleyen ücretten çok, doğru ve hakkaniyetli olan bir paylaşım sisteminin de simgesidir, daha net bir deyimle doğru paylaşımın kendisidir. Ayrıca güzelliğiyle dillere destandır. Nemesis Kitaplığı ise "Nemesis"in anlatılan özelliğini, güzelliğini ve "eşyanın düzenini belirleyen ücretten çok, doğru ve hakkaniyetli olan bir paylaşım sistemini"n savunucusu ve kollayıcısı olmaya adaydır.

Nemesis Kitaplığı *Chiviyazıları* Yayınevi

- **İdeolojilerin Sonu Mu?** ● Ufuk Uras
- **İmparatorluk Startejileri ve Ortadoğu** ● B.Waylet - E. Jackh
- **Medyanın Kamuoyu İmalatı** ● Chomsky - Herman - Peterson
- **Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons)** ● Ed. Merdan Yanardağ
- **Amerikan İmparatorluğunun Yeniden İnşası** ● T. Donnelly

Marx'tan Sonra

Michel Foucault
Söyleşi: Duccio Trombadori
Türkçesi: Gökhan Aksay

Chiviyazıları

Kitabın Özgün Adı
Remarks On Marx

Michel Foucault
Söyleşi: Duccio Trombadori

İngilizceden Çeviri
Gökhan Aksay

Teknik Düzenleme
Grandis İletişim

Seri / Sıra No
Chiviyazıları: 180 / Nemesis Kitaplığı: 6

ISBN
975-8663-86-0

Adres
Sakız Sk. Parkpalas Apt. No:
12 A /3 Kadıköy - İstanbul
Faks: 0216 414 49 64
E-posta: bilgi@chiviyazilari.com
www.chiviyazilari.com

Copyright
Chiviyazıları Yayınevi © 2004
Türkçe Çeviri: Gökhan Aksay © 2004

Kapak ve Tasarım
Özcan Sapan
Baskı/Tarih
Birinci Basım Ekim 2004
Baskı
Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Güven Sn. St. C Blok No: 215 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 613 12 11

Nemesis Kitaplığı

Marx'tan Sonra

Michel Foucault
Söyleşi: Duccio Trombadori
Türkçesi: Gökhan Aksay

Chiviyazıları

İçindekiler

Ne Olduğumuzu Olumsuzlamanın Hazzı 9
Farklı Düşünmek 23
Devrimin Ötesinde 33

Birinci Bölüm 44
Bir "Deneyim" Kitabının Oluşması
İkinci Bölüm 63
Özne, Bilgi ve Hakikatin Tarihi
Üçüncü Bölüm 97
"Ama Yapısalcılık Bir Fransız İcadı Değildir"
Dördüncü Bölüm 125
Adorno, Horkheimer ve Marcuse
"Tarihi İnkâr Eden" Kim?
Beşinci Bölüm 139
'68 Mayısı'nda, "Kelimeler"
İle "Şeyler" Arasında
Altıncı Bölüm 152
İktidar Üzerine Söylem

Ne Olduğunu Olumsuzlamanın Hazzı

MICHEL FOUCAULT, 1954 YILINDA *AKIL HASTALIĞI ve Kişilik* başlığını taşıyan ilk kitabını yayımladığında, Marksist düşünce çerçevesinde varoluşçu bir fenomenoloji geliştirme aranışı içerisindeydi. Daha sonra, uzunca bir süre *yapısalcı* bir düşünür olduğu söylendi. Son olarak, *post-yapısalcı* düşüncenin önde gelen isimlerinden biri olduğunda karar kılındı. Ama Foucault'nun düşüncesinin herhangi bir düşünce akımını nitelendiren bir başlığın altına sığdırılması, onun adının belirlenmiş herhangi bir eğilimin içerisinde zikredilmesi bana çok tuhaf geliyor. Sözgelimi 1981 tarihli bir söyleşide, kendisine "liberter anarşist" sıfatı yakıştırıldığında şu karşılığı veriyor: "Ben kimliklendirilmeyi, belli bir yere yerleştirilmeyi arzulamıyorum; özellikle reddediyorum."[1]

1- *İktidarın Gözü*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 2003, s. 276.

rak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü" olarak tanımladığı *sorunsallaştırma* yoluyla oluşturulduğu, geliştirildiği ve dönüştürüldüğü kanısındadır.

Öznel deneyimlerin ve hakikatlerin sorunsallaştırma yoluyla tarihsel olarak kurulmuş olmaları, aynı zamanda onların olumsal olduklarını, sınırlarının aşılabileceğini, dayattıkları bireyselliğin dönüştürülebileceğini de gösterir.

Foucault, on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren, Batı toplumlarında, insan bedenini disipline etmeye, daha verimli ve uysal bir hale getirerek ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmeye yönelik yeni bir iktidarın (*biyo-iktidar*) hâkim olduğunu söyler. Bu *pozitif* iktidar, insanları normlara uymaya zorlayan, normalleştiren bir toplum, bir *normalizasyon toplumu* oluşturur.

Sorunsallaştırma, bilgi ve iktidar eksenlerinin bir araya getirildiği söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler toplamını *dispositif* olarak adlandırıyor Foucault. *Dispositifler* deneyimler kurarak, insanları bu deneyimlerin öznesi olarak tanımlar; onlara kendileriyle ilgili hakikatler dayatır, şiddet kullanmaksızın bedeni işgal eder, onu itaatkâr hale getirir. Ama Foucault'ya göre, "bireyi temel bir çekirdek, ilkel bir atom, iktidarın etki alanına aldığı ya da cezalandırdığı çoğul ve atıl bir şey olarak; iktidarı da bireyleri böylece bastıran ya da parçalayan bir şey olarak düşünmemek gerekir. Bir bedenin, hareketlerin, söylemlerin, arzuların bireyler üzerinden tanımlanması ve kurulması tam olarak iktidarın birincil etkilerinden biridir.

Yani birey, iktidarın dışındaki ve karşısındaki şey değil, iktidarın birincil bir etkisi ve aynı zamanda bir etkisi olduğu ölçüde bir aracıdır da. İktidar kurduğu, oluşturduğu birey üzerinden işler."[5] İnsanlar, öznesi haline geldikleri deneyimlerin içerdiği normlara göre davranarak kendilerini sınırlar. Sözgelimi hapisanenin asıl işlevi suçluları ıslah etmek değil, suçu sorunsallaştırarak suça eğilimlilik adı altında öznel bir deneyimin kurulması yoluyla, suçlu olarak tanımlananların dışındaki insanları bu deneyimin normlarına göre koşullandırmaktır. Büyük kapatılmanın gerçekleştiği asıl mekân insan ruhudur.

Foucault'ya göre, iktidar ilişkilerinin kristalize olarak aldığı biçimler arasında en çok öne çıkanı, on altıncı yüzyıldan beri sürekli olarak gelişen devlettir. Ama artık devlet, sanıldığının aksine, sadece bütünleştirici tekniklerle işleyen, bireyi görmezden gelen bir aygıt değil, aynı zamanda insanları kurulmuş olan deneyimlerin özneleri haline getirerek denetim altına alan bir iktidardır. Bu nedenle, bireyin dayatılmış bir kimliğe bağlanarak, özneleştirilerek denetim altına alınmasına karşı verilen mücadele, ekonomik sömürüye ve tahakkümün diğer biçimlerine karşı verilen mücadeleler içerisinde öne çıkmaktadır.

İktidarın işleyişinin özneleştirme üzerinden tanımlanması, özgürlük kavramının değerlendirilmesini de biçim-

5- *İki Ders, Entelektüelin Siyasi İşlevi* içinde, Çeviren: Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 107.

lendirmektedir. Başkalarının eylemlerini yönlendirmek anlamında iktidar, özgür özneler üzerinde, özneler özgür oldukları sürece, farklı davranışların gerçekleştirilebileceği bir imkânlar alanında işleyebilir. Yönetim ve yapılandırma ilişkisi tek yönlü hale geldiğinde iktidar alanı tıkanacak, artık iktidar ilişkilerinden değil, yalnızca *tahakküm*den söz edilebilecektir. Özgürlük, iktidarın işlemesinin önkoşuludur. İktidar ile özgürlüğün direnişi birbirinden ayrılamaz. İktidarın olduğu her yerde, bir direniş olanağı vardır.[6] Foucault'ya göre, bize dayatılmış olan kimliklerin reddedilmesinin metodolojik aracı, sabit özleri reddeden, farklı kimlikler olabileceğini söyleyen, verili bir kimliği çözmeyi, ayrıştırmayı hedefleyen *soybilim*dir. Özgürlüğün pratiği, hayatımıza nasıl bir biçim vereceğimize kendimizin karar vermesi, kendi davranış alanlarımızı kendimizin yapılandırmasıdır. Özgürlüğün pratiği, insan doğasının bastırılmış doğruluğunu keşfetmek değil, kendimizin soybilimini yapmak, kendi sınırlarımızın ve tarihimizin zorunlu değil olumsal olduğunu görmek, bu sınırlar üzerinde çalışarak kendimizi yaratıcı bir biçimde yeniden kurmaktır. Özgürlüğü kullanarak kendimizi kendi davranışlarımızın öznesi olarak kurmayı, *ahlâki özneleşme* (subjectivation morale) olarak tanımlıyor Foucault. Onun etik anlayışı, geleneksel etiğin tersine, evrensel bir nitelik taşımaz. Kendiyle ilişki biçimleri farklıdır; kendiyle kurulacak herhangi bir ilişki, herkes için aynı ölçüde ideal ola-

---

6- *Özne ve İktidar*, Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 76.

maz. "Kendimizi biricikliğimizle konumlandırmalıyız" diyor Foucault. "Kendimizle sürdürmemiz gereken ilişkiler, kimlik ilişkileri değildir; bunlar, daha ziyade, farklılaşma, yaratma, yenilik ilişkileri olmalıdır. Her zaman aynı olmak çok sıkıcıdır."[7]

Foucault, kendini ifade etme anlamında yazarlık kurumunu da bütünüyle reddetmiş, kendisinden kaçıp kurtulmak, olduğundan başka birisi olmak için yazdığını, belli bir ben konumuna yerleştirilemeyecek kadar *çehresiz* biri olarak yazmaya özen gösterdiğini dile getirmiştir.

Düşüncesiyle ve eylemiyle Foucault'nun verdiği mücadelenin izini sürmek, bunu içtenlikle yapmak, sanırım "ne olduğumuzu olumsuzlamayı" göze alabilmeyi gerektiriyor. Sonunda, ne olduğunu olumsuzlamanın göze alınası değil, haz duyulası bir şeye dönüşmesi de mümkün.

Birkaç yıl önce Radikal Gazetesi'ne bir yazı göndermiştim; yayımlanmadı elbette. Sözü, henüz Foucault'ya ulaşamadığım bir dönemde yazmış olduğum *İnadına Devrim, Alabildiğine Konformizm* başlıklı o yazıyı buraya olduğu gibi aktararak, ucunu açık bırakarak bitirmek istiyorum.

"Sanem Soyarslan, Radikal'in 6 Ocak 2002 tarihli ekinde yayımlanan '90'lı yıllar –hayaller ve kırıkları' baş-

7- *İktidarın Gözü*, s. 282.

lıklı yazısında, '90'lı yıllarda ergenliğini, gençliğini yaşayanları', '90'lılar kuşağını', 'apolitik olarak varolma hali' üzerinden değerlendirdikten sonra, 'biz 90'lılar dışarıdan nasıl gözüküyoruz' diye soruyor. Ben 1972 ile 1979 arasındaki yılları ODTÜ'de geçirdim. Bu durumda, sanırım '68'liler' ile '78'liler' arasında bir yere düşüyorum ve bu bölümlendirilme bakımından, Sanem'in kuşağının 'dışında'yım. Sanem'in içe dokunan seslenişine cevap vermek ihtiyacını hissettim.

"Bizim gençlik yıllarımız, Sanem'in kuşağınınki gibi 'CV'ler' ve 'kariyer planlaması' türünden neo-liberal oyuncaklarla karartılmamıştı. 'Range-Rover'ım var gururluyum' gibi veciz sözlerin anlam kazanacağı bir zeminin yakın bir gelecekte oluşturulacağına dair en küçük bir işaret bile yoktu. Sistem bu topraklarda henüz 'her şeyin fiyatını bilen, hiçbir şeyin değerini bilmeyen sinik' tipini üretmemişti. Sanem'in kuşağının aksine, bizim kuşağımız için, insanların 'devrimci' bir tahayyül ile her türlü kişisel kaygıyı öteledikleri, alabildiğine 'politize' bir ortam söz konusuydu. Şimdi biz bize konuştuğumuzu varsayarak soruyorum: Bizim kuşağımızın bu 'politize' olma halinin, o günkü gelecek tasavvurunun, bugünün biçimlendirilmesinde olumlu bir katkısının bulunduğu ileri sürülebilir mi? Havel'in söylediği gibi 'iktidar herkesin içinden tek tek geçilerek örülüyor' belki ama bu sistemin kendisini yeniden üretmesinin motor gücünü orta sınıfın oluşturduğunu düşünüyorum. 'Teslimiyet pahasına 'saygınlık', ahlâksızlık pahasına 'nüfuz', sinizm pahasına

'güç', çürüme pahasına 'başarı' elde ederek' bütün bu rezilliği besleyen orta sınıfın kilit noktaları elinde tuttuğu günümüz Türkiye'sinin, herhangi bir anlamda 70'ler Türkiye'sinden daha iyi olduğunu kim söyleyebilir? Burada sözü edilen orta sınıf uzak dünyalardan ithal edilmedi; bizim kuşağımızdan türe(til)di.

"'Bizim ruhumuzu büyük ölçüde şartlar belirledi' diyor Sanem, 'şartları değiştirmek için verdiğimiz mücadele ya da başkaldırı değil.' Bizim kuşağımızın ruh halini de aynı şey belirlemişti: Şartlar. Ama gün 'global iklimin hakim olduğu zengin fırsatlar' günü değil, 'mücadele ve başkaldırı' günüydü. 12 Eylül'ün ardından çoğumuz kısa süreli bir şaşkınlık geçirdikten sonra çaresizlik içerisinde sisteme yazılmak durumunda kaldık. Hazım sistemi gelişkin olanlarımız olağanüstü bir uyum becerisi göstererek genel müdür, fabrikatör, reklam ajansı sahibi falan oldular. Son dönemin cep telefonu satmak için sevimli Kürt çocuğu pazarlayan reklamını kimin yaptığını bilmiyorum; ama yıllardır, ne pahasına olursa olsun sadece daha fazla satmaya çalışan, daha fazla satabilmek için neyi pazarlamak gerekiyorsa fütursuzca onu pazarlayan, neyi iğdiş etmek gerekiyorsa fütursuzca onu iğdiş eden rezil bir sistemi bizim o pek 'politize' kuşağımız besliyor. 'Ben özgürüm' rolünü oynamak belki Sanem'in kuşağına düştü, ama senaryoyu üretenler bizim kuşaktan.

"'90'lılar' kuşağının daha kötü bir gelecek üreteceğini kim öngörebilir? Üstelik böyle bir dünyada bu tür

sorunlarla boğuşurken 'uzun yola çıkmadan önce yaşanan gerginlik halini içselleştirmiş ve bir türlü yerleşememiş' olmanın ne sakıncası var? Bütün bu rezilliğin orta yerine yerleşmiş olanların iç alemlerinde kendileriyle ne denli barışık olduklarını bilmiyorum, ama bir an için onlarla yer değiştirdiğini düşünsene; tüylerin ürpermiyor mu? Ama 'kendi içimize bakmak' bana göre de çok önemli bir şey ve çıkış yolunun izini sadece oradan hareketle sürebileceğimiz kanısındayım. 'Kendi içimize bakmaktan uzaklaştıkça kendimize yabancılaştık... Anı yaşamaktan yavaş yavaş uzaklaştık ve gelecekte ulaşacağımıza inandığımız parlak günler adına bugünleri, gençliğimizi erteledik' diyor Sanem. Biz de aynı şeyi yapmıştık; üstelik daha ulvi bir amaç uğruna yaptığımız için onlardan daha fazla şeyi onlarınkinden daha uzun süreler için ertelediğimizi düşünüyorum. Bu sorunun 'kuşak'la ya da içinde bulunulan 'şartlar'ın 'politize' olmaya ne ölçüde olanak tanıdığı ile ilgili olmadığı kanısındayım.

"Çoğumuz için kısa süreli bir şaşkınlık ve başka bir dünyaya geçiş dönemini başlatan 12 Eylül vurgunu, sisteme eklemlenmeyi reddedenlerimiz ya da ruhen beceremeyenlerimiz için hayatı bir cehenneme çevirdi. Küllerini eşelemenin bile cesaret istediği o yangın yerinin enkazı altından ayağa kalkmayı becerebilenlerin sayısının çok fazla olduğunu sanmıyorum. Ama, sözümona düzeni değiştirmeyi tasarlayan kimi karizmatik örgüt liderlerinin askeri bir darbenin ardından nasıl mafya babalarına dönüşebildiklerini anlamamız gerekiyor. Daha adil, daha gü-

zel bir dünya uğruna her şeyi göze alabilen binlerce insanın nasıl bir mekanizma içerisinde telef olduklarını, çoğunun bu sisteme nasıl eklemlenebildiğini kavramamızın önemli olduğunu düşünüyorum.

"Her sistem insan tekini öğüterek, insanın benliğinde kendini sahici olarak yaşamasını engelleyen bir parçalanma yaratarak iş görüyor. Bu parçalanma çeşitli düzlemlerde, güçlüden güçsüze doğru bir tahakküm akışını, ters yönde ise bir itaat akışını gerçekleştirerek sağlanıyor. Bu anlamda sizin kuşağınızın 'apolitik, zengin fırsatlar coğrafyası' ile bizim kuşağımızın 'politik, devrimci' sistemi arasında herhangi bir fark yok. Görünürdeki amaçlar çok farklı ama her ikisinde de sistemin işleyişi aynı: İçerisindeki hiçbir bireyin kendi hayatının denetimini elinde tutamadığı, merkezi, hiyerarşik bir yapılanma; amaca giden yolda her türlü aracın önce mubah sayıldığı, gitgide amaç haline geldiği amansız bir manipülasyon süreci. İnsanın insanla ilişkisini belirleyen kültürel iklim iki cephede de aynı. Bu nedenle bizim kuşağımızın, tahayyül dünyası görünürde o kadar farklı olan bir sisteme, darbeden önceki eylemlilik hali içerisinde –o eylemlilik halini nitelemek için kullandığı sıfatlar ne olursa olsun– sistemin iktidar örüntülerini içselleştirmiş olduğu için eklemlenebildiğini düşünüyorum. Hiç de yabancısı olunmayan bir işleyişe alışmakta fazlaca zorlanılmadı; kimi sıfatların değiştirilmesi yeterli oldu. Mütehakkim bir yapılanmanın içerisinde iğdiş edilmiş, kültürel dokulanışı ile o yapılanmayı beslemiş ve bunalmış

olan insanın, bu yakada bir çıkış yolu bulamadığında konformizme teslim olması anlaşılır bir şey. Bir aralar tuhaf bir ÖDP afişi vardı: 'İlk aşk unutulmaz.' 'Parti'nin, merkezi yürütme ve disiplin kurullarıyla, hiyerarşik yapılanması ve çelik disipliniyle insan tekini öğütüp yutmaktan başka bir işe yaramayan bir yapılanmanın, 'inadına devrim, inadına aşk mozaiği' olarak sunulması bana öteden beri tuhaf geliyordu. Afişi gördüğümde bu sözü içimden şöyle okuduğumu hatırlıyorum: 'Bugün önünüze gelenle kırıştırıyor olabilirsiniz; ama ilk aşk unutulmaz.' Sonradan, durumun gerçekten de bu kadar ciddi olduğunu anladım. Meğer bu afişi, 'gençliğinde sosyalist, sonrasında kapitalist, kaymakam, vali olanlara' seslenmek için tasarlamışlar. İşte bu iki ayrı dünya arasındaki geçiş bölgesi, böyle cilveli göndermelerle ifade edilebilecek kadar kırılgan.

"Teslim olmamakta direnen insan için çıkış yolu var mı? Havel'e göre, içsel bölünmeyi sona erdirmenin mümkün olan tek yolu, onu dışsal olarak kaynaştırmaktır: Herkes sistem içerisindeki ritüel rolünü oynamayı reddetmelidir. Tek tek herkesi içinden bölmeyi, herkesin içinde varoluşsal bir bunalım kışkırtmayı amaçlayan bir sisteme karşı tek etkili saldırı, sahiciliğin dışsallaştırılması yoluyla kişisel varoluşsal dönüşümdür.

"Bir varoluşun olumlanması ise sanırım doğrudan doğruya isyan etme haliyle bağlantılı. Jean Genet 'tek tek her insanın isyanının gerekli olduğunu düşünüyorum' diyor, 'herkesin kendi tekilliği içinde keşfedebileceği şey

de gereklidir.' Bireysel bir duruş edinerek kendi hayatımızı sahiplenmekle kalmayıp, bu sahiplenişi alternatif toplumsal oluşumlar içerisinde bu sistemin karşısına koymayı, özgürlük alanını toplumsal düzlemde genişletmeyi beceremediğimiz sürece, elbette bize ait olmayan bir hayatı yaşamaya zorlanacağız. Ama kendi gerçekliğinin yönlendirilmesine, gasp edilmesine olanak vermemek için sistemin bütünüyle reddini talep eden bireysel bir özgürlük kalkışması olmaksızın denenen bütün kolektifleşme çabaları sistemin kunt duvarlarına çarpıp dağılacaktır.

"Sorunun 'kuşak'larla bağlantılı olduğunu düşünmemekle birlikte, Sanem'in kendi kuşağıyla ilgili olarak taşıdığı karamsarlığı paylaşmadığımı söyleyerek bitirmek istiyorum. Örneğin Cenova'da on binlerce insanın haykırdığı şeye, 'başka bir dünyanın mümkün olduğuna', onun kuşağından olan insanların daha içten inandıklarını sanıyorum. Çünkü, daha yaşlı bir kuşak için, 'yıllar geçmedi, yıllar eskidi'; ve 'eksiltti o duyguyu, bilinene benzetti.'"

Gökhan Aksay

Farklı Düşünmek*

R.J. Goldstein

(*) *İngilizce Basıma Önsöz (Baltimore, 1991)*

COLLOQUI CON FOUCAULT'YU ÇEVİRMEYE, 1984'de, Salerno'da yaşarken, Foucault'nun ölümünden kısa bir süre sonra karar verdim. "İtalyan" Foucault'yu İngilizce konuşan okurlara tanıtabilmek için, onun İtalya'da nasıl karşılandığını anlatan kısa bir yazı yazmayı düşünmüştüm. Foucault henüz hayattayken, onun İtalya'daki entelektüel ortamı İngiltere ve Amerika'dakinden daha fazla etkilemiş olduğu izlenimi edinmiştim; öldüğünde, belli başlı İtalyan gazeteleri onun çalışmalarının değerlendirilmesine hatırı sayılır bir yer ayırınca, bu izlenimim pekişti.

Foucault'nun İtalya'da derin bir iz bırakmasının bir nedeni, çalışmalarının, Fransa'da yayımlanmasının hemen ardından İtaiyanca'ya çevrilmiş olmasıdır. *Cinselliğin Ta-*

rihi'nin ikinci cildi, ölümünden beş ay sonra ikinci kez basıldı. Birkaç ay sonra, Roma'da, radikal feminist bir grup, bir hafta sonunu, Foucault'nun son çalışmasının kendi ilgi alanları ile ilişkisini tartışmak amacıyla düzenlenen seminerlere ayırdı. Foucault'nun İtalya'da nasıl karşılandığına ilişkin doyurucu bir tarihçe sunabilme umudunu boşuna beslemiş olduğumun farkına varmakta gecikmedim; bu nedenle, fikrimi değiştirdim.[8]

Duccio Trombadori, Foucault ile bir dizi görüşmeyi, onun iktidar sorunu üzerinde odaklanmayı sürdürdüğü bir dönemde, 1978'in sonunda yaptı. Ama birkaç yıl sonra, çalışmasının yönelimi konusunda fikir değiştirecekti Foucault. O belli bir düşünce tarzına kilitlenip kalmayı reddeden yaklaşımıyla, düşüncelerinin sistemleştirilmesi çabalarına bir kez daha meydan okudu. İşte tam onun tasarısının ana hatlarını "iktidar/bilgi" ya da "iktidarın mikrofiziği" kavramlarıyla belirleyebileceğimizi düşünmeye başladığımız sırada, burada yer alan beşinci söyleşiden hararetle dile getirdiği, gerçek teminin iktidar olduğu yolundaki daha önceki kanısını reddederek bizi şaşkınlığa uğratmanın apaçık hazzıyla çıkıyordu karşımıza.

8- Michael Clark'ın *Michel Foucault: An Annotated Bibliography* (New York: Garland, 1983) adlı çalışması, İtalya'daki, Colloqui con Foucault'yu da içeren birçok önemli gelişmeyi ihmal etmiş. 1970'lere ilişkin daha bütünlüklü bilgi için bkz. *Paolo Veronesi*, "I poteri di Foucault (bibliografia 1954-1979)", *Materiali Filosofici*, 1/2 (1980), s. 123-141.

Entelektüel uğraşının sonuna doğru, gerçek amacının, öteden beri, "kültürümüzde insanların özneleştirilmelerini sağlayan farklı işleyiş tarzlarının tarihini ortaya çıkarmak" olduğu sonucuna varmıştı.[9] Ama bu tanım yanıltıcı. Çünkü Foucault, özneleştirme/tabi kılma tarihinin, özneleşme/tabi olma[10] tarihinden ayrı düşünülemeyeceğini gösterme çabasını kesintisiz bir biçimde sürdürdü. *Cinselliğin Tarihi*'nin tamamlayabildiği[11] son ciltlerinde, ilgi alanını, *Zevklerin Kullanımı*'nın[12] ilk bölümlerinde açıkladığı yönde değiştirmiş gibi gözükse de, iktidar sorunu, Yunan-Roma dünyası ve onun vârislerinde kendiliğin yöntemleri sorununa yöneldiğinde, sonraki ilgi alanı olan etikle doğrudan ilişkili olma halini koruyacaktır. 1978'de yapılan bu bir dizi görüşmede, Foucault'nun daha sonraki yö-

---

9- "The Subject of Power," Afterword to Hubert Dreyfus and Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 2nd ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1983), s. 208.

10- Fransızca *sujet* (özne) sözcüğü, Türkçe'deki anlamının yanı sıra, *tâbi, boyun eğmiş* anlamını da içeriyor. Foucault, *assujetir* (özneleştirmek) sözcüğünü de iki anlamda kullanıyor: *Özneleştirmek* ve *tâbi kılmak*. (ç.n.)

11- Foucault, Eski Yunan'dan itibaren cinselliğin tarihini incelemek üzere altı ciltlik bir çalışma yapmayı tasarlamış, bu çalışmanın ancak üç cildini tamamlayabilmişti. (ç.n.)

12- *L'usage des plaisirs*, 1984 (*Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci cildi).

nelimlerinin kimi belirtilerini buluruz. Bir "yönetimsellik"[13] teorisini ise ana çizgileriyle tanımlamaya başlamıştır Foucault. Bu görüşmeler, Foucault'nun '70'lerin sonlarındaki düşüncesini anlamamıza katkıda bulunuyor. Bildiğim kadarıyla, tek bir konuşmacıyla yapılan ve yayımlanan en uzun mülakat dizisi bu. Bu tartışmalar, konularının çeşitliliği ve ayrıntılarının zenginliğiyle, Foucault'nun o dönemdeki uğraşıyla, çalışmasıyla ilgili kendi görüşlerini anlayabilmemiz için en önemli kaynak belki de.

Kurulan *diyalogu* ifade etmesi, sanırım bu görüşmeleri daha da değerli kılıyor. Trombadori, İtalyan Komünist Partisi'nin günlük gazetesi olan *L'Unità* için çalışıyordu. Foucault'nun komünist partilerden, özellikle Fransız Komünist Partisi'nden hazzetmediği bilinir; onu partili komünist bir entelektüelle ciddi bir tartışma yaparken görmek, alışılmış bir durum değildir. Buradaki mülakatlarda, ikisinde de zaman zaman kimi kuşkular belirse de, tartışmanın havası karşılıklı saygıya dayalıdır.[14] Öteden beri, birçok yazar, Foucault'nun Marksizmle ilişkisini incelemeye yeltenmiştir; bu söyleşiler, bu konudaki çabalara ışık tutuyor. Burada, iki karşıt duruşun güçlü ve zayıf yanlarını apaçık

13- Bkz. "La 'gouvernementalité'": Foucault'nun Collège France'da verdiği ders, 1977-1978; Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi* içinde, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 264. (ç.n.)

14- Aynı yıl, partili komünistlerin Foucault'ya yönelttiği daha sert eleştiriler için, bkz. "Precisazioni sul potere: risposta ad alcuni critici," *Aut Aut* 167/8 (1978): 3-11. Aynı sayıda, Toni Negri'nin Foucault'yu eleştirdiği bir makale de yer alıyor.

görebiliriz: Bir tarafın, yerel taktikler kadar küresel stratejiler de üreten siyasal kitle örgütü aracılığıyla devrimci bir programı öne çıkarma arzusuna, diğer taraf, iktidar ilişkilerinin önceki analizlerine ve onların gerektirdiği stratejilere karşı radikal bir kuşkuculuğu sürdürme arzusuyla karşılık verir. Aslında Foucault'nun meydan okuduğu şey, siyasal temsil kavramının ta kendisidir. Entelektüelin rolü ile ilgili olarak, burada ve başka yerlerde -örneğin, Deleuze ile yaptığı ünlü söyleşide- dile getirdiği düşünceler, üzerinde durulmayı hak ediyor; bu kitapta yer alan diyaloglardaki tıkanıklık, solun 1980'lerin sonunda Batıda yüz yüze kaldığı, '80'li yılların son aylarında Doğu Avrupa'da komünizmin genel olarak çöküşüyle nihayet farkına varılan siyasal tıkanıklığın belirtisi gibi gözüküyor. Foucault, son mülakatlarından birinde, Sosyalist Parti ve o dönemde Fransa'da iktidarda olan sol koalisyon ile ilgili hayal kırıklığını dile getirmiş; hükümetin, solcu entelektüelleri, kırılgan koalisyonun ihtiyaç duyduğu meşruiyeti sağlamak için, onun sözcüsü olarak açıkça söz almamakla eleştirdiğine değinmişti. Kendisiyle yapılan son mülakatta,[15] bu konuyla ilgili olarak şu sonuca varıyordu:[16]

15- "Le souci de la vérité" (F. Ewald ile söyleşi), *Magazine littéraire*, sayı 207, Mayıs 1984, s. 18-23. (ç.n.)

16- Sözü edilen mülakattan alıntılanan bu paragraf, Foucault'nun, "son iki kitabınız, siyasetten etiğe doğru bir kaymanın ifadesi. Şimdi, kesinlikle, şu soruya cevap vermenizi bekleyecek insanlar: Ne yapmamız gerekiyor? Neyi istemeliyiz?" sorusuna verdiği karşılıktır. (ç.n.)

"Entelektüelin rolü, başkalarına ne yapmaları gerektiğini söylemek değildir. Bunu hangi hakla yapabilir? Entelektüellerin son iki yüz yıl boyunca formüle etmeyi becerdikleri bütün o kehanetleri, umutları, uyarıları ve programları hatırlayın; bunların, şu an görebildiğimiz sonuçlarını getirin gözünüzün önüne. Entelektüelin işi, başkalarının siyasi iradesini şekillendirmeye değil, kendi alanında incelemeler yapmaya, olguları ve varsayımları yeniden sorgulamaya, alışkanlıkları, davranış ve düşünüş tarzlarını yeniden düzenlemeye, basma kalıp inançları yok etmeye, kuralları ve kurumları yeniden tartmaya, spesifik entelektüel rolünü oynayarak yaptığı bu sorunsallaştırma temelinde, yurttaş olarak oynadığı rolle, siyasal bir iradenin oluşum sürecine katılmaya yaslanmalıdır."

Asıl görevini, düşünüş tarzımıza meydan okumak olarak tasarladı Foucault. Uğraşını sürdürürken sıklıkla düşüncesini değiştirerek, bizim düşüncemizi de değiştirmeyi umdu. Foucault'nun tasarısını, ya "sahici" bir tarih ya da bir tür "kurmaca" yaratılmasına indirgeyecek olanlar, onun, bir "deneyim kitabı"nın yazılmasıyla ilgili olarak, aşağıdaki ilk görüşmede dile getirdiği düşünceleri hatırlamalıdırlar. O, kendi çalışmasını, değişik zamanlarda, her ikisiyle de tanımladı. Burada ifade ettiği şekliyle, *zor olan hakikat sorunu*nu asla çözmedi; onu çözmekle ilgilenmedi de.

Foucault, Trombadori ile yaptığı söyleşilerde kesin bir ifadeyle reddettiği felsefeci sıfatını, daha sonra benimseyecektir. *Zevklerin Kullanımı*'nın girişinde etkileyici bir

bölüm var. Orada şöyle der:

"İnsan aranıp durmayı, ifade etmeyi sürdürecekse eğer, düşüncesini ve algısını değiştirip değiştiremeyeceği sorusunun kesinlikle gerekli olduğu durumlar vardır hayatta. Günümüzde, düşünme kendi üzerine eğilmeyecekse, felsefenin, felsefi etkinliğin ne anlamı olabilir? Halihazırda bilinen şeyi meşru kılmak yerine, daha farklı düşünmenin nasıl ve nereye kadar mümkün olabileceğini anlama çabasına dayanmayacaksa, neye dayanacak? Başkalarına, dışarıdan, hakikatlerinin ne olduğunu, hakikatlerini nasıl bulacaklarını dikte etmeye çalıştığında, saçmalamaya başlar felsefi söylem."

Marx'ın, o güne kadar felsefecilerin dünyayı yorumlamakla kaldıkları, asıl meselenin, dünyanın değiştirilmesi olduğu yolundaki ünlü tezini, hiç kuşkusuz, daimi görevimizin, düşüncelerimizi değiştirmeye devam etmek olduğunu ileri sürerek cevaplardı Foucault.

Devrimin Ötesinde*

Duccio Trombadori[17]

(*) Önsöz.

17- Duccio Trombadori, 1945 yılında Roma'da doğdu. Hukuk felsefesi öğrenimi gördü. Antonio Gramsci'nin siyasal düşüncesi üzerine bir çalışması var. Roma Üniversitesi'nde ders veriyor. Ayrıca, İtalyan Komünist Partisi'nin günlük yayın organı *L'Unità*'nın kültür sayfasının editörlüğünü yapıyor. *Colloqui con Foucault* yayımlandığında, gazetenin parlamento muhabiriydi.

FOUCAULT İLE, PARİS'TE, 1978'İN SONUNDA tanıştım. O zamanlar, büyük bir tartışmanın ilgi odağıydı. (Şimdi 1981'deyiz; ilgi, o günlerde olduğundan biraz daha az.) Marksist "söylem"in neredeyse kesintisiz bir heyecanla karşılandığı on yıllık bir dönemin ardından, birçok insan onun söz dağarını dolaşıma sokmuştu; "iktidarın mikrofiziği", radikal ve özgürlükçü bir özlemin belirtisi haline gelmişti. Dönemsel olarak rağbet görmesinin ötesinde, bu tuhaf ideolojik geçiş, bilinen kuramsal Marksizmin 1968'in hemen öncesindeki göreli kırılganlığı ve çeşitli yeni akıldışıcı yaklaşımlar ile kültürel eğilimler karşısındaki dirençsizliği nedeniyle, göz önüne alınmayı hak ediyordu; hâlâ da hak etmektedir.

Bir gazeteci olarak, beni Foucault ile tartışmaya yö-

nelten şey, Fransa'lı entelektüelin araştırması ile Avrupa'da, 1968'den bu yana, sınırları zorlayan bir karşı gelişle boy gösteren direniş hareketlerinin özgül kökleri ve ruhu arasındaki göze görünür uzlaşmayı açıklayabilecek etkene, kuramsal kesişme noktalarına ve tarihsel-siyasal yakınlaşmaya odaklanma arzusu oldu.

Foucault'ya göre, Marksizm, bütün bu hareketlerle ilişkisinde, kırılgan bir ideolojik örtü olmaktan öte bir şey değildi. Daha doğrusu, bir şekilde, ayrıntılı akılcılığı ve bireyleri "yönetme" kapasitesi üzerinden iktidarı vurmaya hazır olan özgürlükçü arzuların daha zengin, daha kavrayışlı ifade edilişlerinin yoluna çıkan, '60'ların aşırı kuramlaştırmacı Marksizminin indirgenmesiyle üretilen, baş edilmez bir tutarsızlığın, dağınıklığın usandırıcı yapı iskeleti malzemesiydi.

Foucault, gerekçelerini belirterek, bir ölçüde çıkarımlar da yaparak, iktidar konusundaki söylemini, radikal direniş hareketlerinin içsel *hakikat*i ile bağdaştırma eğilimindeydi:

"Şimdi dönüp eski çalışmalarıma baktığımda, asıl güdüleyici etkenin gerçekten şu iktidar sorunu olduğunu söyleyebilirim. Belirli kurumların, 'akıl' ya da 'normallik' adı altında belirlenmiş olan davranış, oluş, eyleyiş, söyleyiş biçimlerine göre insanları 'anormaller', 'deliler' ve benzeri sıfatlarla yaftalayarak sonunda birey grupları üzerinde iktidarlarını tesis ettikleri yolların izini sürmekten başka bir şey yapmamıştım. Sonunda ortaya çıkardığım şey, bir iktidar tarihiydi."

İktidar; "açıklanması gereken bir sorun" olarak iktidar; ilkelerle, temellerle, özellikle bunların ekonomik olanlarıyla değil, oluşturucu mekanizmalarının işleyişinin, ilişkilerinin, onu üreten söylemlerin ta kendisiyle ilgili olan iktidar. Foucault'nun "arkeolojik"[18] tasarısı, klasik Marksizmden iyice uzaklaşmıştır; bütünüyle Nietzsche'nin açtığı ufkun içerisinde tasarlanmıştır; "iktidar üzerine söylemi", "bir çehre edinmemek için" yol almayı amaçlayan düşünceyi esas alır. Öngörülen şey, kuramsal tanımlamada "olaylar"ın maddi çerçevesini indirgenemez süreksizliği içerisinde bırakarak, öznelliğin ve her "düşünce tarihi"nin ötesine geçilmesidir.

18- Los Angeles'lı öğrencilerle yaptığı bir söyleşide, bu kavramı şöyle açıklıyor Foucault: "'Arkeoloji' kelimesini iki ya da üç temel nedenden ötürü kullanıyorum. Yunanca'da Arche, 'başlangıç' anlamına gelir. Fransızca'da söylemsel olayların kaydedilme ve ayrıştırılma tarzını ifade eden 'arşiv' kelimesi var. Dolayısıyla, 'arkeoloji' terimi, söylemsel olayları bir arşivde kayıtlıymış gibi ayrıştırmaya çalışan araştırma türüne gönderme yapar. Bu kelimeyi kullanmamın bir başka nedeni, bağlı olduğum hedefle ilgilidir. Tarihsel bir alanı, bütünlüğü içinde, bütün siyasal, ekonomik, cinsel boyutları içinde yeniden kurmaya çalışıyorum. Benim sorunum analize uygun nesneyi, söylem olgusunu oluşturan şeyi bulmaktır. Benim tasarım, bir tarihçinin işini yapmak değil, söylemsel olaylar arasındaki ilişkinin niçin ve nasıl yerleştiğini keşfetmektir. Günümüzde ne olduğumuzu öğrenmek için yapıyorum bunu. Çalışmamı, bugün başımıza gelen şey üzerinde, olduğumuz şey üzerinde, toplumumuzun ne olduğu üzerinde yoğunlaştırmak istiyorum. Toplumumuzda ve olduğumuz şeyde derin bir tarihsel boyut olduğu ☛

"Akıl", oluşum sürecinde, kendi içinde ve dışında zorbalıktır: Hakikat Rejimi[19], bir biçimde, bunun gizlenmesini temsil eder. Delilik üzerine çalışmalarındaki, "kelimeler" ile "şeyler" arasındaki ilişkinin arkeolojik yeniden yapılandırılması girişimlerindeki "sınır-deneyim" ile ilgili fikirlerinden başlayarak, Foucault'nun bütün düşüncesi, bu varsayımın etrafında döner. Bu yaklaşıma, gerek Foucault'dan farklı düşünenlerden, gerekse onun gibi düşünenlerden farklı itirazların geldiğini biliyoruz. Bir iktidar ilişkisini belirleme yeteneğinde olan *gerçek özneler*in ayrı kimlikler olarak tanımlanmamış olmasıyla ilgili önemli bir eleştiri hâlâ yerli yerinde durmaktadır: Dağı

---

kanısındayım ve bu tarihsel uzam içerisinde, yüzyıllar ya da yıllar önce meydana gelen söylemsel olaylar çok önemlidir. Söylemsel olaylara ayrılmaz bir şekilde bağlıyız. Bir anlamda, yüzyıllar, aylar, haftalar önce söylenmiş olandan başka bir şey değiliz biz." *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 186. (ç.n.)

☛ Ayrıca bkz. *The Arcaheology of Knowledge* (Bilginin Arkeolojisi), Random House-Pantheon, 1972; *Bilginin Arkeolojisi*, Çeviren: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1999.

19- "Her toplumun kendi hakikat rejimi, kendi genel hakikat siyaseti vardır: Yani her toplumun doğru kabul ettiği ve doğru olarak işlerliğe soktuğu söylem türleri; doğru sözceleri yanlış sözcelerden ayırt etmeye yarayan mekanizmalar ve merciler ile doğru ve yanlışın teyit edilme yolları, hakikatin edinilmesinde tercih edilen teknikler ile prosedürler; doğru kabul edilenleri söylemekle yükümlü olanların statüsü." M. Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 51. (ç.n.)

nık bir oluşumun gerilimleri, ya da içerisinde bilgi ve iktidarın sarmaştığı bir aygıt bağlamında, *kim, kime karşı* mücadele etmektedir? Jacques-Alain Miller'in saldırgan sorusuna, sonradan şu karşılığı verir Foucault: Başı çeken unsurların "bireyler, hatta aşağı dereceden bireyler" olabildiği bir yığın geçici birliktelik içerisinde, "hepimiz, birbirimizle savaşıyoruz."[20] Öyleyse, özneler olarak, bizim son umudumuz tükenmiş olmuyor mu? Foucault hümanizm, fenomenoloji ve Sartre yanlılarından ve başka yerlerden gelen itirazlara kulak verir; kendi yaklaşımında, bireyin, hem iktidarın "eseri", hem de iktidara "eklemlenen bir unsur" olduğunu açıkça belirtir. Ama bu durumda, tutarlı bir "mücadele" kavramından söz edilebilir mi? "İktidar ilişkileri"nin koşullarını, önceden tam olarak belirlenmiş, açıkça seçilebilen tarihsel bir gücün dışında kim değiştirebilir?

Foucault'nun, iki ayrı iktidar yorumu arasında gidip geliyor gibi görünmesinin de -bu ikisinin birbirine karşıt

---

20- Bu tartışma için bkz. Colin Gordon, *Power/Knowledge*, Random House, New York, 1980, s. 208.

☛ Anılan söyleşi, *Michel Foucault'nun Oyunu* başlığıyla, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*'nde (Ayrıntı Yayınları, 2000) yer alıyor. Sözü edilen yanıtta şunu söylüyor Foucault: "Ben herkesin herkese karşı olduğunu söyleyeceğim. Mücadelenin, biri proletarya, diğeri burjuvazi olmak üzere baştan verili özneleri yoktur. Kim kime karşı savaşır? Hepimiz birbirimizle savaşıyoruz. Ve her birimizin içinde, daima içimizdeki başka bir şeyle savaşan bir şeyler vardır." (s. 134) (ç.n.)

mı, yoksa birbirini tamamlayıcı mı oldukları konusunda müteredditim gerçi ama- aynı şekilde sorunlu olduğunu düşünüyorum. Bir yanda, söylemlerin içerisinde, söylemler üzerinden yayılan siyasal iktidar, diğer yanda, bütünleştiren üretim biçimi olarak iktidar. "Biz, iktidar tarafından daima bütünleştirilen şeyi bütünleştirmekten kaçınmalıyız" diyordu Foucault, Gilles Deleuze ile yaptığı söyleşide.[21] "Eğer kaçınmazsak, merkeziyetçiliğin ve hiyerarşik yapının temsili biçimlerini canlandırmış oluruz." Eğer iktidar bütünleştiriyorsa, "disiplin alanları"ndan her birinin içkinliği, her iktidar mikrofiziğinin durumu, bu içkinlik belirli ilişki tekniklerinin sonucu olmayan bir tezahürün içerisinde hemen eriyip kaybolmadan nasıl açıklanabilir? Foucault'nun söyleminin temeli olarak, kendisinin reddetmek için o kadar çaba harcadığı bir şey, her şeyi kuşatan, her şeyi içeren bir iktidar fikri ortaya çıkmıyor mu? Foucault'nun, ortaya özgürleşme taleplerini harekete geçirici bir şey koymaksızın, kendisini, diyalektik eleştiride örtük olarak bulunan uzlaşmaz karşıtlığın yerine ne koyacağını kestiremeyen kuramsal bir kapatılma mekanizması tanımlamakla sınırladığı izlenimine kapılıyor insan ister istemez. Ayrıca, bütün diyalektik çözümleri bir tarafa bırakmanın -"insanın kayboluşuyla oluşan boşlukta" yol

---

21- "Les intellectuels et le pouvoir", Michel Foucault ile Gilles Deleuze'ün söyleşisi, 4 Mart 1972, L'Arc, no. 49. Anılan söyleşiden buraya aktarılan ifade, M. Foucault'ya değil, G. Deleuze'e ait. Bkz. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 30-31. (ç.n.)

alan düşüncenin- zorunlu sonucu, "*praksis*'in[22] başkaldırısı" olarak devrim fikrinin yadsınmasıdır. İktidarın "mikrofiziğinden" "fiziğine" doğru bir hareketlenmenin, Foucault'nun arkeolojik bakışını yerel düzeydeki tahakküm ilişkilerinden daha genel bir düzeydeki tahakküm ilişkilerine doğru genişletecek olan bir hareketlenmenin eksikliğinin tam bu noktada ortaya çıktığı görülüyor. "Yönetimsellik" kategorisi üzerine kafa yorarken, modern devletlerin ortaya çıkışında iş başında olan iktidar aygıtları ve sistemleri üzerine yeniden düşünürken, bu tür eleştirileri yanıtlamaya çalıştı Foucault.

Foucault, yaptığımız söyleşide, yaşadığı bunalımın yüzyılın sonuna doğru sonucu belirleyici bir moment olacağını düşündüğü batıdaki "disiplinci uygarlığın" niteliğine ve köklerine değinirken yine bu konuya döner.[23] Hem

---

22- Praksis, genel anlamda eylemi, etkinliği ifade eden bir kavramdır. Marx bu kavramı, insanın, tarihin diyalektik ilerleyişi içerisinde kendine yer açmak adına kendi tarihsel dünyasını yarattığı ve değiştirdiği evrensel, yaratıcı etkinlik anlamında kullanır. *1844 El Yazmaları*'nda, praksis'i, kapitalizmin dayattığı "yabancılaşmış emek"e, insanın üretken etkinliğinin kendine yabancılaşmış biçimine karşıt olarak, insanın "yabancılaşmamış" etkinlik biçimi olarak ele almıştır. Gramsci, Lukács gibi düşünürler de, *praksis*i, Marksçılığın temel kavramlarından biri olarak görmeyi sürdürmüşlerdir. (ç.n.)

23- Trombadori, burada, Foucault'nun, son söyleşinin sonuna doğru, içinde bulunduğumuz çağla ortaçağı izleyen dönem arasında yaptığı karşılaştırmaya gönderme yapıyor.

batıda, hem de sosyalist dünyada toplumun "yönetilmesi"ni garantileyen süreçler, usuller ve yöntemler sorgulanır: Foucault, bu bunalımın "soykütüğünün"[24] ortaya çıkarılmasına katkıda bulunarak, genel kabullerle her türlü "uzlaşma"yı reddeden entelektüel "sorumluluğun" anlamını ve gerektirdiği görevi tanımlar. Özellikle bu konudaki yaklaşımının, modern devlet biçimindeki değişiklikler, uzmanlaşmanın artması ve yoğunlaşmış bir birim olarak iktidarın sonu üzerine yapılan çalışmalarla ilgili olarak Marksizmde ortaya çıkan gelişmelerle karşılaştırılması ve sınanması ilginç olabilir. Örneğin İtalya'da, iki boyutlu tasarıların ayrıştırılıp, yönetimin, devletin hüküm süren eklemlenmesi biçimindeki modern yayılmasının ayırıcı niteliği olan bir dizi asimetrik kutbun belirlenmesinden bu yana, insanlar, çelişki kuramını, Marksist çerçevesinin ötesine geçerek yeniden düşünmenin, iktidarla toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamanın yollarını arıyorlar. Bu açıdan bakılınca, devletin siyasetteki yeri, -önemli ölçüde değişmiş olsa da– sonucu belirleyici olmayı sürdürecektir. Bu ise, aralarında Foucault'nun da bulunduğu, bakışlarını "mikro iktidarlar"ın seçkin rolüne ve yerel, belirli mücadeleler stratejisine çevirenlerden farklı düşünmek demektir.

Foucault'nun radikalizmi, sadece "siyaseti reddet-

24- Soykütük *(généalogie)*: Foucault'nun iktidar ilişkilerine yönelik çalışmalarında uygulaması nedeniyle felsefenin gündemine yerleşen, yaşanan anın kavranması amacıyla, tarihte geriye doğru gidilerek yürütülen araştırma etkinliği. (ç.n.)

me"nin ötesine geçip itirazlara kabul edilebilir bir karşılık öne sürmek açısından başarısızlığa uğrar. Ortada ahlâki bir tutumun olduğu durumlarda, keskin bir eleştiriyle yol alarak "oyuna katılmamaya" duyulan yakınlık söz konusudur; bunun sonucu ise, "marjinallik"tir. Yapılan uyarı, "devrimci hareketler içerisinde devlet aygıtı tarzının yeniden üretilmesi"nin olanaksızlığının sağlama alınması gerçekten isteniyorsa, herhangi bir "bütünleştirme" çabasına kalkışmadan, "en alt seviyeden" başlanması gerektiği[25] yolundadır. Doğrusu, bu koşullar altında, Foucault'nun ortaya attığı, suçlanan "hükümranlık hakkı/disiplin mekanizması"[26] ikilisinden kurtulabilen "yeni bir hak biçimi" yaratılmasını tasarlamanın nasıl mümkün olabileceği sorunu belirsizliğini korumaktadır. Yaklaşımın Marksist devrimci geleneğe saldırmayı ısrarla sürdüren antijakoben[27] temeli, bir uzlaşmaz karşıtlık planının ve tekniğinin yokluğuyla baş başa kalmış gibi gözüküyor. "Oyunun kuralları"nın radikal reddi için ödenmesi gereken bedel midir bu? Bu durumda, "özgürlük" teması, tahakküm mekanizmalarıyla ilgili olarak, sadece "özerklik", "diğer alanlar"

25- *Microfisica del Potere*, s. 138; *Power/Knowledge*, s. 61.

26- *Microfisica del Potere*, s. 191; *Power/Knowledge*, s. 106.

27- Jakobenler, Fransız Devrimi'nin, eşitlikçi ve şiddet yanlısı politikalarla özdeşleştirilen, 1793 ortalarından 1794 ortalarına kadar devrim hükümetine egemen olan ünlü siyasal grubudur. *Jakoben* terimi, günümüzde, halk adına, halka rağmen hareket etmeyi öngören seçkin azınlık devrimciliği anlamında kullanılmaktadır. (ç.n.)

gibi sınırlayıcı bölgeleri ölçüt almaya indirgenmiş olacak. "İktidarı" bir başına kendi "hükümranlığı"na hasretme yeteneğinde olan politikanın dışında kalma iradesidir bu.[28]

Bu eleştirilerin ve soruların önemi, Foucault ile yaptığım söyleşilerde kuvvetle hissediliyor; ama eleştiri ve içerik bakımından, istediğim ölçüde ayrıntılara girme fırsatı bulamadım ne yazık ki. Yine de, Bataille, Klossowski, Bachelard ve Lévi-Strauss gibi isimlerin öne çıktığı çağdaş Fransa'nın tarihsel ve kültürel panoramasını temel alan sıra dışı bir entelektüelin biyografisi ana çizgileriyle beliriyor bu söyleşilerde. Foucault, başta 1968 Çekoslovakya olaylarına yaptığı etkili göndermelerde ihsas ettiği Sartre olmak üzere, varoluşçuların "kuramsal hümanizmi" ile yüzleşiyor, Frankfurt Okulu'nun Marksizmi ile polemiğe giriyor burada. Son olarak, dil temasına etkili bir biçimde geri dönerek, çalışmalarındaki gerçeklik/deneyim ilişkisi ile ilgili olarak dile getirdiği hazırlayıcı gözlemlerine ve onu "kendini değiştirmek, aynı şekilde düşünmeye devam etmemek amacıyla" kitaplar yazmaya yönelten, bu yanıyla "aracı/yardımcı" olabilen, "hayal etmeyi" özendiren kişiliğine dikkat çekmek istiyorum.

28- Bkz. M. Cacciari, *Crisi del sapere e nuova razionalità*, Bari: De Donato, 1978.

Birinci Bölüm

Bir "Deneyim Kitabı"nın Oluşması

Duccio Trombadori: *Özellikle son zamanlarda sizin düşünceniz üzerinde yoğunlaşan ilgiyi şöyle açıklayabileceğimizi düşünüyorum: Farklı ideolojik söylemlere, bakış açılarına sahip olsalar da, çağdaş dünyada "kelimeler" ile "şeyler"[29] arasındaki bağlantının*

29- Trombadori, burada, Foucault'nun, 1966'da ilk baskısı bir ayda tükenen, büyük tartışmalara neden olan, özellikle Sartre ve Fransız Komünist Partisi'ne yakın entelektüellerin saldırısına uğrayan kitabına gönderme yapıyor: *Kelimeler ve Şeyler (Les mots et les choses)*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, 2001.

☛ "*Kelimeler ve Şeyler*'de çok belirgin bazı farklılıklardan, 18. yy.'ın sonlarında ampirik bilimlerin dönüşümünden yola çıkmıştım. 1780'de kaleme alınmış bir tıp incelemesi ile 1820'de ☛

şaşırtıcı, hızlı kopuşunu kabul etmeyecek çok az insan var. Bu husus, tartışmamızın anlamını da belirtiyor: Yaptığınız incelemelerin, araştırmanın akışı içerisinde gerçekleştirdiğiniz sıçramaları, analiziniz-deki alan değişikliklerini, edindiğiniz yeni kuramsal anlayışları daha iyi anlama çabası. Deliliğin Tarihi*'ndeki*[30] *"özgün (*originaire*) deneyim" çalışmalarından, daha yakın dönemde yaptığınız* Cinselliğin Tarihi*'ndeki*[31] *önermelere doğru, sıçramalarla yol aldı-*

---

kaleme alınmış bir patalojik anatomi incelemesinin iki ayrı dünya olduğunu görmemek için, sözüm meclisten dışarı, cahil olmak gerekir. Benim sorunum, söylem tipi karşısında başka bir söylem tipinin kullanılması, olaylara falan türde bir açıdan değil başka bir açıdan bakılabilmesi için hangi dönüşümler dizisinin zorunlu ve yeterli olduğunu bilmekti." (*Entelektüelin Siyasi İşlevi*, s. 138)

☛ "Ben, ister bilim biçimine sahip olan ya da bilimsel bir modele gönderme yapan hakikat oyunları, isterse denetim kurum ya da pratiklerinde bulunabilecek hakikat oyunları olsun, insan öznenin hakikat oyunlarına nasıl girdiğini anlamaya çalıştım. Bilimsel söylemlerde insan öznenin, konuşan, çalışan ve yaşayan bir birey olarak nasıl tanımlanacağını göstermeye çalıştığım *Kelimeler ve Şeyler* başlıklı kitabımın teması budur." (A.g.e., s. 221) (ç.n.)

30- *Deliliğin Tarihi*, M. Foucault, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

31- *Cinselliğin Tarihi*, M. Foucault, Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, 2003. 32- *Kliniğin Doğuşu*, M. Foucault, Çeviren: İnci Uysal, Epos Yayınları, 2002.

ğınız, inceleme düzlemlerini kaydırdığınız söylenebilir. Sizin düşüncenizi nitelendirmek, onun önemli, kalıcı özelliğini ortaya çıkarabilmek için, şu soruyla başlamak istiyorum: "İktidar" ve "bilme istenci" üzerine yaptığınız en son araştırmayı göz önüne aldığınızda, daha önce yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak nelerin ötesine geçtiğinizi düşünüyorsunuz?

Michel Foucault: Birçok şeyin tamamen ötesine geçtim. Hem beni ilgilendiren şeylerde, hem de düşünce tarzımda sürekli değişiklik yaptığımın farkındayım. Ayrıca, yazdığım kitaplar, mümkün olduğunca zengin olmasını arzu ettiğim deneyimlerdir. Deneyim, insanı değiştiren bir şeydir. Düşünmekte olduğum şeyi aktarmak için kitap yazmak durumunda olsaydım, böyle bir adımı atmaya asla cesaret edemezdim. İlgimi çeken bir konu hakkında ne düşündüğümü henüz bilmediğim için, tam olarak bunun için yazıyorum. Böyle yaptığım için, kitap beni dönüştürüyor, düşüncemi değiştiriyor. Sonuçta, her yeni çalışma, bir önceki çalışmanın sonucunda edinmiş olduğum düşünce tarzını kökten değiştiriyor.

Bu anlamda, bir kuramcıdan ziyade, bir deneyci olduğumu düşünüyorum; araştırmanın farklı alanlarına aynı biçimde uygulanmak üzere çıkarsamaya dayalı sistemler geliştirmiyorum. Her şeyden önce, kendimi değiştirmek, aynı şekilde düşünmeye devam etmemek için yazıyorum.

Duccio Trombadori: *"Deneyim" üzerinden çalışma düşüncesi, metodolojik bir referans noktası öneriyor*

olmalı. Ya da, en azından, kullanılan araçlarla araştırmada elde edilen sonuçlar arasındaki ilişki içerisinde, bir yöntemin kapsadığı doğrultuları seçip ayıklama olanağı sağlıyor olmalı.

Michel Foucault: Bir tasarının başındayken, sonucunda ne düşüneceğimi asla bilmem. O nedenle, kullandığım yöntemin ne olduğunu açıkça belirtmem zor. Kitaplarımdan her biri, bir nesnenin sökülüp parçalara ayrılmasının, bu hedefe yönelik bir inceleme yöntemi oluşturmanın bir yoludur. Bir çalışmayı bitirdiğimde, geriye bakıp değerlendirerek, tamamlanmış olan deneyimden bir metodoloji çıkarsayabilirim elbette. Sonuçta, keşfetme kitapları (*Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu*)[32] ve yöntem kitapları (*Şeylerin Düzeni, Bilginin Arkeolojisi*)[33] olarak adlandırabileceğim çalışmalar çıkıyor ortaya. *Disiplin ve Ceza*'yı bitirdim, *Cinselliğin Tarihi*'ni tamamlamaya çalışıyorum; şimdilerde, kimi düşünceleri makalelerde, söyleşilerde dile getiriyorum.

Belirli, kesin bir kural yok, ama tamamlanan çalışmalarla açıkça belirlenmiş olan, üzerinde çalışılacak başka konuları belirlememe yardımcı olan bir dizi değerlendirme var. Sonuçlandırılmak üzere olan bir tasarıyla yeni bir tasarı arasındaki iletişimi sağlayan bir yapı iskeleti malzemeleri ağına benzetilebilir.

32- *Kliniğin Doğuşu*, M. Foucault, Çeviren: İnci Uysal, Epos Yayınları, 2002.

33- *Bilginin Arkeolojisi*, M. Foucault, Çeviren: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1999.

Kendim için, ya da başkaları için tartışılmaz değeri olan genel bir yöntem oluşturmuyorum. Ne yapılması gerektiğini söyleyen şeyler yazmıyorum; ne kendim için, ne de başkaları için. Yazdıklarım olsa olsa yardımcılık, aracılık edebilir; hayal etmeye, düşlemeye yöneltebilir.

Duccio Trombadori: *Söylediklerinizi, durumunuzun ayrıksılığını teyit ediyor; bir anlamda da, çağdaş felsefî düşüncede sizi uygun bir yere yerleştirme çabasındaki eleştirmenlerin, yorumcuların karşılaştıkları güçlüğü açıklıyor.*

Michel Foucault: Ama ben kendimi bir felsefeci olarak görmüyorum. Yaptığım şey, bu değil; ne felsefe yapıyorum, ne de başkalarına felsefe yapmamayı öneriyorum. Friedrich Nietzsche, Georges Bataille, Maurice Blanchot ve Pierre Klossowski'nin, beni biçimlendiren değil ama, üniversite eğitiminden uzaklaşmamı sağlayan en önemli yazarlar olduklarını söyleyebilirim. Onların hiçbiri, geleneksel anlamda felsefeci değildi. Onlarla ilgili olarak beni en çok etkileyen, büyüleyen şey, sistem oluşturmak gibi bir sorunlarının olmamasıydı. Onlar, doğrudan, kişisel deneyimler edinmenin peşindeydiler. Üniversitede, ben öğrenciyken Hegelcilik, fenomenoloji[34] diye adlandı-

34- Özel bir çözümleme yöntemi yoluyla, bilince ve bilinç yaşantılarına ilişkin özlerin bilgisini edinmeyi amaçlayan, temelleri Husserl tarafından atılan betimleyici deneyim felsefesi. Husserlci fenomenolojinin temel amacı, eski metafiziği ortadan ☛

rılan olağan üstü felsefi eserleri anlama çabası göstermeye yönlendirildim...

Duccio Trombadori: *Fenomenolojiden söz ediyorsunuz. Ama bütün bir fenomenolojist düşünce, içerisinde felsefesinin kuramsal ufkunu tanımladığı deneyim sorununa odaklanır. Hangi anlamda kendinizi fenomenolojistlerden ayırıyorsunuz?*

Michel Foucault: Fenomenolojistin deneyimi, temel olarak, gündelik, yaşanmış deneyimin herhangi bir görünüşünün, süreksiz biçimi içerisinde anlamını yakalamak amacıyla, bilinçli algılanışını (*regard réflexif*) düzenlemenin bir yoludur. Nietzsche, Bataille, Blanchot ise, tam tersine, deneyim yoluyla, hayatın, yaşamanın imkânsızlığına olabildiğince yakın bir yerde, aşırı ucun[35] sınırlarında duran noktasına ulaşmaya çalışırlar. Aynı anda, en fazla yoğunluğu ve imkânsızlığı yakalama çabasındadırlar. Oysa fenomenolojistin çalışması, esas olarak, günde-

---

kaldırarak somut yaşantıya dönmek, görüngülerin altında yatan kökensel sezgiye yönelmek, böylelikle felsefeye yeni bir başlangıç çizmektir. Fenomenolojik yöntem, ruhbilimcilerin, toplumbilimcilerin, tarihçilerin yaptığı türden nedensel açıklamalardan bağımsız olarak deneyimi betimlemeye çalışır. (ç.n.)

35- Foucault, başka bir yerde, "aşırı uç" yerine "ihlâl ediş" ifadesini kullanıyor. (*Language, Counter-memory*, Practice, Cornell University Press, 1977, s. 29-52.)

lik deneyimle bağlantılı bütün bir olabilirlik alanının açıklanmasından ibarettir.

Üstelik, fenomenolojist, öznenin[36], kendiliğin ve onun deney üstü işlevlerinin temel niteliğini yeniden doğrulamak amacıyla, gündelik deneyimin anlamını kavramaya çalışır. Buna karşılık, Nietzsche, Blanchot ve Bataille için deneyim, öznenin kendisinden çekilip alınmasıdır; artık o özne olmayacağı, ya da kendisinden büsbütün farklı olacağı, böylelikle yok olma, çözülme noktasına ulaşacağı şekilde koparılmasıdır.

36- Özne *(sujet)*: Nesnenin karşısında, ondan ayrı durarak varolan, olanaklı bütün yaşantıların taşıyıcısı olarak temellendirilmiş *beni* anlatan felsefi terim. Descartes'a kadar, Aristoteles'in kavrayışına uygun anlamlarda kullanılmıştır: değişen durumlardan etkilenmeksizin varolan, düşünen varlık; sadece zihinsel bir içerik olarak varolmak için kendisinden başka bir şeye gerek duymayan *töz*. Descartes ile başlayan modern felsefe döneminde, modern felsefe anlayışının üzerine kurulduğu temel kategorilerden biri haline gelmiştir. Modern özne tasarımında özne, bilgiye temel oluşturan ussal ve istençli bir varlıktır. Örneğin Hegel'e göre özne, kendi bilincinde olan, dünyayı teoriyle ve pratikle tanımak üzere etkin bir eylemlilik konumunda bulunandır. Diyalektik materyalizmde ise, bireysel ve grupsal öznelerin her zaman toplumsallıkla belirlendikleri görüşü egemendir. Nietzche, dilin özneyi yorumlayarak kurduğunu; öznenin, söylemin retorik bir sonucu olduğunu söylemiştir. Nietzche, başkalaşmayan, olduğu gibi kalan, Descartesçı anlamdaki *aşkın özne* tasarımını bozar. Onun özneyi yoksaymaya yönelik felsefi ☛

İşte bu yazarlardan öğrendiğim temel şey, özneyi kendisinden çekip alan, koparan özneleştirmeyi bozma girişimi, "sınır-deneyim" düşüncesidir. Ortaya çıkan kitaplarımın ne denli sıkıcı, nasıl da bilgi dolu oldukları falan önemli değil; o yazarlardan öğrendiklerim, kitaplarımı, daima, beni kendimden çekip alacak, beni her zaman aynı kalmaktan alıkoyacak doğrudan deneyimler olarak tasavvur etmemi sağladı.

---

görüşlerinden etkilenen postmodern düşünürler, modern öznenin, liberal hümanizmin yapıntı bir felsefi kategorisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Onların çözümlemelerine göre, modern özne, doğayla girdiği araçsal ilişkide doğayı denetimine almaya çalışan tahakkümcü ve totaliter bir temel üstüne kurulmuştur. Her şeyi denetimi altına alma peşindeki modern istencini hayata geçirirken, akla ve bilime tamamen teslim olmuştur. İnsanlığın her anlamda ilerlemekte olduğuna dair sarsılmaz bir inanca sahiptir. Disiplini elden bırakmayan, geleceği önceden tasarlayan, amaçlar uğruna haz almayı erteleyen kişidir. Modern özne anlayışı, Derrida'nın *yapısökümcü* felsefesinde, yapısı sökülecekler in başında yer alır. Derrida'ya göre, öznenin eyleminin, modern söylem biçiminin yaratmaya çalıştığı retorik bir strateji, dilsel bir konum olmaktan öte bir anlamı yoktur. *Eylemin başlatıcısı* işleviyle donatılan öznenin, kurucu olmaktan çok kurulan bir şey olduğunu savunur Derrida. Ona göre özne, toplumsal pratiklerin bir ürünüdür. Foucault daha öteye götürür özne kavramını. Ona göre, öznenin dille belirlendiğini, bir simgeler dizgesi içinde kurulduğunu söylemek yeterli değildir. Özneyi temellendirmek, özne kategorisini tam anlamıyla kavramak için, *çözümlemeye açık olan tarihsel pratiklere gitmek gerekir*. (ç.n.)

Duccio Trombadori: *Hep açıklayıcı bir deneyim olarak tasarlanan bir çalışma, yöntemin aşırı göreliliği, özneleştirmeyi bozma gerilimi. Anladığım kadarıyla, düşünceye yaklaşımınızın temel unsurları bunlar. Bu unsurları bir arada yedeğine alarak yola çıkan bir araştırmanın sonucunda nasıl bir kesinlik olabileceğini merak ediyor insan. Sizin düşüncenizin belirli önermeleri ile, nasıl kesin bir hakikat ölçütüne ulaşılabilir?*

Michel Foucault: Sözünü ettiğim hakikat sorunu, çok zor bir sorun benim için. Aynı zamanda çok önemli bir sorun. Aslında, bugüne kadar asla yanıtlamadığım bir soru.

Klasik dağarcığa ilişkin yöntemleri kullanıyorum çalışırken: Tarihsel belgeleme yoluyla açıklama, kanıtlama; diğer metinlerin zikredilmesi; güvenilir kaynaklara gönderme; düşüncelerle olgular arasındaki ilişki; açıklayıcı örneklerin önerilmesi. Bunun özgün bir yanı yok. Bu açıdan bakılınca, yazılarımda ileri sürdüklerim, herhangi bir tarih kitabında yazılanlar gibi, doğruluğu araştırılabilir, çürütülebilir şeyler.

Ama benim yazdıklarımı okuyanlar, hatta yaptığım şeyi anlamış olanlar, sıklıkla, gülerek şunu söylerler bana: "İnsan sonunda, söylediklerinin kurmacadan başka bir şey olmadığının farkına varıyor." Bense hep şu karşılığı veririm: "Kurmacayla hiç ilgisi olmayan bir şey yazdığını düşünen kim?"

Sözgelimi, on yedinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl arasında Avrupa'daki psikiyatri kurumlarının tarihini yazmak istemiş olsaydım, kesinlikle *Deliliğin Tarihi* gibi bir kitap yazmazdım. Profesyonel tarihçilerin yolundan gitmek yerine, belirlenmiş tarihsel bir konuyu inceleyerek, deneyimi, bugün ne olduğumuzun, sadece geçmişimizin değil, aynı zamanda bugünümüzün de ne olduğunun deneyimini kendim yaşamayı amaçlıyorum. Ve başkalarını, deneyimi paylaşmaya çağırıyorum. Böylelikle, günümüzün bir deneyimi, dönüştürmüş olduğu şeyin içerisinde anlaşılır bir hale gelebilir bizim için; kitabın sonucunda, üzerinde durulan şeyle, örneğin delilikle, onun kuruluşuyla, modern dünyadaki tarihiyle yeni bir ilişki tesis edebileceğimiz anlamına geliyor bu.

Duccio Trombadori: *Sizin söyleminizin etkililiği, bütünüyle, açıklama gücü ile bugünkü akıl yürütmemizi, yaşayarak görmemizi belirleyen kültürel ufkumuzu dönüştürebilecek olan deneyime gönderme yapma yeteneği arasındaki dengede ortaya çıkıyor. Ama bu süreci* hakikat ölçütü *dediğimiz şeyle nasıl ilişkilendirdiğinizi hâlâ anlamış değilim. Sözünü ettiğiniz dönüşümlerin* hakikat*le ne ölçüde ilişkili olduğunu, onu nasıl etkilediğini sormak istiyorum.*

Michel Foucault: Yazdığım şeylerle, onların yarattığı etkiler arasında ilginç bir ilişki var. Bunu kibirlenerek söylemiyorum. *Deliliğin Tarihi*'nin başına gelenlere bakalım: Yayımlanır yayımlanmaz, kimi yazın çevrelerinde (Blanchot, Roland Barthes) çok iyi karşılandı; önce-

likle pisikiyatristler tarafından tecessüsle incelendi; tarihçiler tarafından ilginç bulunmadı, büsbütün görmezden gelindi. Birkaç ay sonra, beslenen husumet, doğrudan modern psikiyatriye yapılan bir saldırı, bir karşı-psikiyatri manifestosu olduğu yargısına kadar tırmandı. Kesinlikle böyle bir niyetim yoktu. Kitabı 1958 yılında Polonya'da yazmıştım. Karşı-psikiyatri henüz doğmamıştı; Laing[37] bile fazlaca tanınmıyordu. Bu çalışmanın modern psikiyatriye doğrudan saldırmak gibi bir hedefi olmadığı, on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadarki olguları, olayları incelemesinden de anlaşılabilir. İnsanlar, bu çalışmada

---

37- Ronald David Laing (1927-1989): D. Cooper ve A. Esterson ile birlikte karşı-psikiyatrinin öncülüğünü yapan Büyük Britanyalı psikiyatrist. Psikiyatrist ve psikanalistlerin, hastalık sınıflandırması, hastane ve tedavi aracılığıyla bireyi damgaladıklarını, böylelikle içinden çıkılmaz bir duruma yol açtıklarını savundu. İlk kitabı *The Divided Self*'de (Bölünmüş Benlik, 1960), şizofrenide görülen psikoz belirtilerinin, insanın varoluşundan duyduğu güvensizlik sonucu ortaya çıkan bir savunma tepkisinden kaynaklandığını öne sürdü. *The Politics of Experience*'da (Deneyim Siyaseti, 1967), deliliği, normal durumdaki yabancılaşmanın aşılması olarak ele aldı. 1965'te Cooper ve Esterson ile birlikte, karşı-psikiyatriyi geliştirmeyi amaçlayan Philadelphia Birliği'ni kurdu. Birlik, şizofreninin bir hastalık değil, bir iyileşme süreci olduğunu, bu nedenle geleneksel yollarla tedavi edilmesinin doğru olmadığını savunuyordu. Laing, birliğin kurduğu toplu yaşam evlerinde, şizofrenlerle, yeniden doğuş adını verdiği birlikte yaşama deneyimleri uyguladı ve bu yolla psikoz belirtilerinin kaybolduğunu gösterdi. (ç.n.)

modern psikiyatriye yapılan doğrudan bir saldırı olduğu konusunda neden ısrarlılar? Bence nedeni şu: Bu kitap, benim için, onu okuyanlar ve kullananlar için, bizim delilikle, psikiyatri kurumuyla ve bu söylemin *hakikat*i ile, tarihsel, kuramsal ve etik anlamda örselenmiş ilişkimizde bir dönüşüm sağladı.

Tarihsel gerçekliği açıklamanın ötesinde bir şey bu; bir deneyim olarak iş gören bir kitap var ortada. Böylelikle *hakikat* üzerine söyleme dönüyorum: *Deliliğin Tarihi* gibi bir kitap yoluyla bir deneyim amaçlanmışsa, ileri sürülenlerin, şu ya da bu ölçüde gerçeğe uygun, tarihsel olarak sınanabilir şeyler olması zorunludur. Ama işin özü, tarihsel olarak sınanabilir bir dizi bilgide değil, kitabın bize sağladığı deneyimdedir. Bir deneyim ne *gerçek*tir, ne de sahte; o bir kurmacadır, kurulan bir şeydir. Kurulmasından önce varolmayan, sadece kurulduktan sonra varolan bir şeydir. *Gerçek* değil, gerçekleştirilen bir şeydir.

Özetlemek gerekirse, hakikatle kurulan zorlu ilişki yol boyunca bütünüyle tehlikededir; deneyim, belirli sınırlarda, kendisinin içerisinde kendisine bağlanmadan kullanılagelen *hakikat*i bozar.

Duccio Trombadori: Deliliğin Tarihi*'ni izleyen çalışmalarınızda da fark edilen "hakikatle kurulan zorlu ilişki", sizin araştırmanıza eşlik eden değişmez nicelik midir?*

Michel Foucault: Aynı şey *Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu*[38] hakkında da söylenebilir. İnceleme, 1830'lara kadar olan dönemin araştırılmasıyla sınırlı. Böyle olduğu halde, gerek eleştirmenler, gerekse diğer okurlar bu çalışmayı modern toplumun değerlendirilmesi olarak ele aldılar. İlgilendiğim şey, elbette modern hayatla ilişkili olan bir deneyim gerçekleştirmekti ama, günümüzün analizi yapılmamıştı.

Bu çalışmayla ilgili araştırmada da gerçek belgelerden yararlanılıyor; ama sadece hakikati kanıtlayan şeyleri değil, kendimizle ve bizi çevreleyen kültürel evrenle, tek sözcükle belirtmek gerekirse, *bilgi*mizle (*savoir*) ilişkimizde bir başkalaşmaya, bir dönüşüne yol açabilecek bir deneyimi de sağlıyor.

Böylelikle bu hakikat ve kurmaca oyunu -tanıklık ve imâl etme oyunu da diyebiliriz buna- bizi modernliğe bağlayan şeyi açıkça görmemizi ve aynı zamanda onun bizim gözümüzde değişikliğe uğramasını sağlayacaktır. Hapsetme, cezalandırma gibi belirli mekanizmaları seçip ayırmamızı ve aynı zamanda, bu mekanizmaları bütünüyle farklı bir biçimde algılayarak kendimizi onlardan ayırmamızı sağlayan deneyim, tek ve aynı deneyim olmalıdır.

Bu yöntem bütün çalışmalarımda merkezi bir ko-

38- *Surveiller et punir: Naissance de la prison*, Gallimard, 1975.

numdadır. Bunun böyle olmasının sonuçları nedir? En önemlisi, çalışmalarımda süreklilik gösteren, sistematik bir arka plânın mevcut olmamasıdır. İkincisi, ilkiyle bağlantılı olarak, bütün kitaplarımı, kısmen de olsa, doğrudan kişisel deneyim edinerek yazmış olmamdır. Delilikle, psikiyatri hastaneleriyle, hastalıkla kişisel, karmaşık ve doğrudan ilişkiye girdim. Hatta, bu konuların benim için son derece önemli olduğu bir dönemde, *Kliniğin Doğuşu* üzerinde çalışırken, tıbbi bilgide ölüm konusunu tartışarak, ölümle de girdim bu tür ilişkiye. Üçüncüsü, deneyimden yola çıkıldığında, sadece bireysel olmayan, başkalarına kolayca erişebilme niteliğine de sahip olan bir dönüşümün, bir başkalaşımın yolunu açmanın kaçınılmaz oluşudur. Belli bir dereceye kadar, ortaklaşa pratiğe ve düşünme tarzına bağlanabilir nitelikte olmalıdır bu deneyim. Karşı-psikiyatri ve Fransa'da mahkûmların kalkışması gibi hareketlerde olan şey budur.

Duccio Trombadori: *Ortaklaşa pratiğe bağlanabilme yeteneğindeki bir dönüşümün gösterilmesinde, ya da sizin deyişinizle, onun yolunun açılmasında, bir metodolojinin ya da bir tür* öğreti*nin taslağını görüyorum hâlâ. Size de öyle geliyor mu? Eğer öyleyse, buyuran bir söylemden kaçınılması gerektiği yolundaki düşüncenizle çelişmiyor mu bu?*

Michel Foucault: *Öğreti* kavramını reddediyorum; bu kavram, okurlar için oluşturulmuş, pozitif doğrultularla dolu *öğreti*ler kütlesiyle genelleştirilebilen bir yönteme yol açan bir çalışmanın, sistematik bir kitabın nite-

liğini ifade ediyor. Benim yaptığımsa, bundan büsbütün farklı bir şey; böylesi bir niteliği yok benim kitaplarımın. Kitaplarım, sonunda aynı şeyi, ya da benzer bir şeyi yapmayı, ya da bir şekilde, usulca bu tür bir deneyimin içerisine girivermeyi istemiş olabilecek herkese yapılan davetlerdir.

Duccio Trombadori: *Ama* ortaklaşa pratik, *bireysel deneyimin ötesine geçen bir değerlendirmeye yol açacak değerleri, ilkeleri ve davranışı benimseme noktasına getirmek durumunda değil mi bizi?*

Michel Foucault: Deneyim elbette tek başına yaşanan bir şeydir; ancak birey katışıksız öznellikten, diğerlerinin onu tam olarak yeniden tecrübe edebileceği demiyorum ama en azından onunla karşılaşabileceği, onu inceleyebileceği şekilde sıyrılmayı başaramadığı sürece, deneyim tam olarak etkisini gösteremeyecektir. Hapishanelerle ilgilenen kitaba dönelim. Bir anlamda, tarihsel bir araştırmadır o çalışma; ama o yanıyla, o niteliği üzerinden takdir ya da nefretle karşılamadı onu okurlar. Bütün okurları, onun kendileriyle, bugünkü dünyayla, modern hayatla kurmuş oldukları ilişkiyle ilgili olduğunu hissettiler; izlenimleri buydu. Herkesçe öyle kabul edildi. Günümüze ait olan bir şeyin tartışmaya sokulduğunu görüyoruz. Aslında, çalışma gruplarında, ceza kurumları *üzerine* düşünmekle, onlara *karşı* mücadele etmekle ilgilenen gruplarda yıllarca yer aldıktan sonra başladım, bu kitabı yazmaya. Tutuklularla, onların aileleriyle, gardiyanlarla, yargıçlarla yürütülen karmaşık ve zor bir çalışmaydı.

Kitap ortaya çıktığında, birçok okur, özellikle gardiyanlar, sosyal hizmetliler şu çarpıcı yargıya vardılar: "Hareketsiz bırakan bir şey bu. Kimi doğru gözlemlerde bulunuyor olabilir, ama kesinlikle kendi sınırları var, çünkü bizi kıpırdayamaz hale getiriyor; devam etmekten, işimizi yapmaktan alıkoyuyor bizi." Benim vereceğim karşılık şudur: Tam da bu ilişki, çalışmanın başarısını, çalışmanın istediğim sonucu üretmiş olduğunu kanıtlıyor. Kitap, bizi değiştiren, daima aynı yerde kalmamızı, *şeyler*le ve başkalarıyla onu okumadan önce sahip olduğumuz türden ilişkiler sürdürmemizi önleyen bir deneyim olarak okundu. Bu durum, kitabın, benimkinin ötesine doğru genişleyen bir deneyimi ifade ettiğini açıkça gösteriyor bana. Bu kitap, hâlâ sürmekte olan bir şeyin içerisinde düşülen kalıcı bir kayıttı yalnızca. Günümüz insanının dönüşümü, onun kendini kavrayışıyla ilgiliydi. Öte yandan, kitap da bu dönüşüm *için* uğraş verdi; belli bir ölçüde olsun, buna aracılık etti. Hepsi bundan ibaret. Ortaya çıkan şey, bir *hakikat kitabı*nın, bir *açıklama kitabı*nın karşısında yer alan bir *deneyim kitabı*ydı benim için.

İkinci Bölüm

Özne, Bilgi ve Hakikatin Tarihi

Duccio Trombadori: *Burada bir gözlemimi dile getirmek istiyorum. Kendinizden ve yaptığınız araştırmadan, sanki araştırma tarihsel bağlamından, en önemlisi içerisinde olgunlaştığı kültürel ilişkilerden neredeyse tamamen bağımsız bir biçimde gelişmiş gibi söz ettiniz. Nietzsche, Bataille ve Blanchot'nun isimlerini andınız. Onlara nasıl ulaştınız? Entelektüel oluşumunuzu gerçekleştirdiğiniz dönemde, Fransa'daki entelektüel görünüm nasıldı? Hangi kuramsal tartışmalar yaygın olarak yapılıyordu? Sizin düşüncenizin temel yönelimlerini, sizin seçimlerinizi belirleyen neydi?*

Michel Foucault: Nietzsche, Blanchot ve Bataille'dan söz etmiştim; onlar, 1950'lerin başlarında üniver-

sitede öğrenim görürken beni biçimlendirmiş olanlardan kendimi özgürleştirmemi sağladılar. O dönemde Fransa'daki üniversite eğitiminin esasını oluşturan Hegel ve fenomenolojiye de değinmiştim. O zamanlar felsefe yapmak, esasen felsefe tarihini çalışmak anlamına geliyordu; genel olarak, günümüzde de böyle bu. Bu tarih, bir yandan Hegelciliğin menzilindeki kavramlarla, öte yandan fenomenoloji ve varoluşçuluk[39] biçimlerinde, özneye odaklanan felsefe üzerinden yol alıyordu. Etkinlik alanı büyük ölçüde Hegel'in denetimindeydi. Fransa'da, Jean Wahl'in çalışmalarının ve Hyppolite'in[40] derslerinin ardından, yeni

---

39- Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından büyük yankılar uyandırmış olan varoluşçuluk, bireylerin, tüm özgünlükleri ve farklılıkları gözardı edilerek evrensel olduğu düşünülen tümel kategoriler altında toplanıp değerlendirilmelerine karşı çıkmış, insan tekinin ve yaşadığı deneyimin biricikliğini savunmuştur. Varoluşçuluk terimini ilk kullanan Sartre olmuştur. Varoluşçular birçok konuda farklı düşünmüş olsalar da, varoluşun insanın kendini nasıl istiyorsa öyle yapması için koşulsuz bir özgürlük tanıdığı, özgürlüğü en iyi şekilde kullanabilmesi için insana önemli bir sorumluluk yüklediği, insanın kendi yolunu evrensel, nesnel ölçütlere aldırmaksızın kendi özgür iradesiyle belirlemesi gerektiği konusunda benzer düşüncelere sahiptirler. (ç.n.)

40- Jean Hyppolite (1907-1968): Hegel'in Fransa'da yeniden önem kazanmasına öncülük eden felsefeci. Varoluşçuluğun ve Marksçılığın etkisi altında yaptığı bir Hegel okuması olarak nitelendirilen *Hegel'in Tinin Fenomenolojisi'nin Doğuşu ve Yapısı* adlı çalışmasıyla, tıpkı Hegel'le Husserl'in fenomenolo

keşfedilmiş gibiydi Hegel. Fenomenoloji ve varoluşçuluğun derin bir biçimde nüfuz ettiği, mutsuz bilinç kavramına yaslanan bir Hegelcilikti. Aslında üniversite elinden gelenin en iyisini yapmıştı; İkinci Dünya Savaşı trajedisinin ve onu önceleyen Rus Devrimi, Nazizm gibi kalkışmaların ardından henüz ortaya çıkmış olan modern dünya için mümkün olan en geniş kavrayış tarzıydı, bu tür bir Hegelcilik. Hegelcilik kendisini, hâlâ başımızda olan bizden önceki kuşağın yaşadığı trajedi içerisinde rasyonel olarak düşünmenin bir yolu olarak sunarken, Sartre, özneye odaklanan felsefesi ile, üniversite dışında en büyük taraftar kitlesini yanına çekmenin hazzını yaşıyordu. Bu iki eğilimin buluşma noktası, varoluşçu söylemi dünyanın, gerçekliğin anlaşılırlığı çerçevesi içerisinde geliştiren Merleau-Ponty'dir.[41]

---

jileri arasında derin bağlar olduğunu ileri süren Jean Wahl gibi, *Tinin Fenomenolojisi*'nin temel izleğinin *mutsuz bilinç* olduğunu savunmuş, mutlu bilincin ya kötü kaderinin farkında olmayan saf bir bilinç, ya da üzerine bina edildiği ikiliğin üstesinden gelerek birliği keşfeden yetkin bir bilinç olduğunu söylemiştir. Foucault'nun da hocalığını yapan Hyppolite, varoluşçuluğu Hegelcilik ile Marksçılığın uzlaşma zemini olarak tasavvur edişiyle, Hegel ile Marx'ın felsefelerini yakınlaştırma çabası göstermiştir. (ç.n.)

41- Maurice Merleau-Ponty (1908-1961): Genellikle *varoluşçu fenomenoloji* olarak anılan felsefesini, büyük ölçüde Husserl'in etkisinde kalarak gerçekleştirmiştir. Dünyayı kendimizi içinde bulduğumuz bir deneyim alanı olarak tanımlamıştır. ☛

Seçimimin olgunlaşması, işte bu entelektüel ortamla, bir yandan bir felsefe profesörü olmayı istemeyişimle, öte yandan varoluşçuluktan bütünüyle farklı bir şeye ulaşma gereksinimimle ilgilidir. Bataille ve Blanchot ile karşılaşmam, onlar üzerinden Nietzsche okumam böyle oldu. Onların bana gösterdikleri şey neydi? Her şeyden önce, *özne* kategorisinin, onun önceliğinin, kaynaklık etme işlevinin sorgulanması. Ve bu sorgulamanın kuramsal araştırmayla sınırlı kalmasının bir işe yaramayacağı kanısı. Öznenin sorgulanmasının, onun, belki de gerçekten yok olmasıyla, ayrışmasıyla, havaya uçmasıyla, büsbütün *başka bir şeye* dönüşmesiyle sonuçlanacak bir deneyimin içerisinde yaşanması anlamına geldiği.

Duccio Trombadori: *Bu duruşu belirleyen, sadece dönemin felsefi düşünce iklimine eleştirel bir yaklaşım mıdır? Yoksa savaş sonrası Fransası'nın gerçekliğiyle ilgili düşüncelerin de payı var mı bun-*

Sartre'ın "özgürlüğe mahkûmuz" görüşünün karşısına "anlama mahkûmuz" düşüncesini çıkarmıştır. Dünyayı bir bilgi nesnesi olarak kurma çabasından ziyade, bedenin dünyaya katılışını kavrama çabası gösterilmesi gerektiğini savunmuştur. Felsefecilerin görevinin, şeylerle düşünsel ilişkiye geçerken onları bilimin tanımladığı gibi değil, oldukları gibi görüp, öyle göstermek olduğunu belirterek, bu bağlamda hergünkü doğrudan deneyimlerimizde karşılaştığımız *yaşamdünyası*na *(Lebenswelt)* dönmemiz gerektiğini ileri sürmüştür. 1945'te yayımladığı *Algının Fenomenolojisi*, başyapıtı olarak nitelendirilir. (ç.n.)

da? Siyasetle kültürün ilişkisini, yeni entelektüel kuşakların siyaset yapma, siyaseti yorumlama tarzını düşünüyorum.

Michel Foucault: Siyaset, esas olarak, kuramsal değerlendirmelerim açısından ne ölçüde olgunlaştığımı sınamanın bir yoluydu benim için. Nietzsche ya da Bataille'ninkine benzer bir deneyimi yaşama fırsatıydı. Savaş sona erdiğinde yirmisinde olan, o trajedide rol almaktan ziyade ona katlanmış olan biri için, meselenin Truman'ın Amerikası ile Stalin'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, ya da Fransız S.F.I.O.[42] ile Hıristiyan Demokratlar arasında seçim yapmaktan ibaret olduğu bir dönemde, siyaset neyi ifade ediyor olabilirdi? Aralarında benim de bulunduğum genç entelektüeller, bir profesör, bir gazeteci, bir yazar olarak profesyonel bir *burjuva* geleceğe sahip olmanın katlanılmaz bir şey olduğu sonucuna vardılar. Savaş deneyiminin ta kendisi, içinde yaşamış olduğumuz toplumdan, nazizmi kabul etmiş, onun önünde kendisini kötü yola düşürmüş, De Gaulle ile tamamen onun içerisinden çıkıp gelmiş olan o toplumdan büsbütün farklı bir toplum yaratmanın gerekliliğini ve aciliyetini göstermişti bize. Bütün bunlar, Fransa'daki birçok genci total reddi benimsemeye yöneltti. İstenilen şey sadece farklı bir dünya, farklı bir toplum değildi; daha öteye git-

42- *Section française de l'internationale ouvrière*: Fransa'da 1905 yılından Sosyalist Parti'nin kurulduğu 1969 yılına kadar faaliyet göstermiş olan eski sosyalist parti.

mek, kendini dönüştürmek, tamamen *farklı* olmak için ilişkileri kökten değiştirmekti. O nedenle, daha önce sözünü ettiğim, *kesintisiz* anlaşılabilirlik modeliyle üniversitede bize bir çözüm olarak sunulan Hegelciliğin bizim ihtiyaçlarımızı karşılaması elbette olanaksızdı. Öznenin üstün konumunu ve ona atfedilen temel değeri köklü bir yaklaşım farklılığı getirmeksizin benimseyen fenomenoloji ve varoluşçuluk, bu bakımdan daha da yetersizdi.

Buna karşılık, Nietzsche'de bulduğumuz şey nedir? Süreksizlik düşüncesi, *insan*ın ötesine geçebilecek olan *üstinsan*ın ifade edilişi. Ve sonra, Bataille'nin, öznenin içerisinde ayrışmaya uğrayacağı, kendi imkânsızlık sınırlarında kendisini terk edeceği *sınır deneyimleri* teması. Benim için temel bir değeri vardı bunların. Bir çıkış yoluydu, kendimi belirli geleneksel felsefi bağlardan özgürleştirme şansıydı.

Duccio Trombadori: *Trajik İkinci Dünya Savaşı deneyiminden ve onun geleneksel felsefenin kuramsal modelleriyle açıklanmasının bütünüyle olanaksız olduğundan söz ettiniz. Neden Jean-Paul Sartre'ın düşüncesini de başarısız olan yaklaşımların arasında değerlendiriyorsunuz? Varoluşçuluk da, Fransa'da, her şeyden önce kuramsal geleneğe bir tepkiyi, entelektüelin yaşadığı dönemdeki rolünü yeniden düşünme girişimini temsil etmiyor muydu?*

Michel Foucault: Sartre'ın felsefesinde de dünyaya anlam kazandıran şey öznedir. Bu husus sorgulanmamıştır. Anlam atfedilen şey öznedir. Bu husus benim için so-

runludur. Mümkün olan tek varoluşun özne olduğu söylenebilir mi? Öznenin oluşturucu ilişkileriyle, kendi kimliğiyle artık ortada olmadığı deneyimler söz konusu olamaz mı? Öznenin içerisinde kendisini çözeceği, kendisiyle ilişkisini koparacağı, kimliğini kaybedeceği deneyimlerden söz edilemeyecek mi? *Ebedî dönüş*[43] metaforuyla, belki de Nietzsche'nin deneyimi değil miydi bu?

Duccio Trombadori: *Belirtilen yazarların dışında, Nietzsche'nin çalışmalarını yorumlayan, onlar üzerinde kafa yoran kimler vardı o dönemde?*

43- Ebedî dönüş *(ewige wiederkunft)*: Nietzsche'nin, evrenin, tarihin ve zamanın döngülü bir doğası olduğu düşüncesi temelinde, şu an olmakta olan her şeyin daha önce olmuş olduğunu, ilerde yine olacağını savunan, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te Zerdüşt'ün ağzından dillendirdiği metafizik öğretisi. *Tanrı'nın Ölümü*'nü ilân etmek, artık insanların Tanrı diye aşkın bir varlığa, evrende tanrısal bir doğruluk, düzenlilik bulunduğuna inanamayacaklarını ilân etmek anlamına gelir. Nietzsche'ye göre, nesnel bir doğruluk, düzenlilik düşüncesinin altında, kaotik bir varoluşun ürkütücülüğüne katlanamayan insan doğasının, evrende bir amaç, bir anlam bulunduğuna inanma gereksinimi yatmaktadır. Evrendeki her şeyin sonsuza dek kendisini tekrar edeceğini ileri süren *ebedî dönüş* öğretisi, her türden düzenleme, anlamlandırma, amaçlandırma etkinliğinin boşunalığına değinerek, bunu, yücegönüllülükle neşe içinde olurlayan bir hayat imkânının önkoşulu olarak temellendirir. Bu öğretiye göre, insanın hayat boyunca verdiği mücadeleleri anlamlandırmaya yarayacak bir temel yoktur. İlerleme denilen şey ise modern insanlığın en büyük kandırmacasıdır. (ç.n.)

Michel Foucault: Nietzsche'nin keşfi üniversitenin dışında gerçekleşti. Naziler tarafından kullanıldığı için, Nietzsche'den söz edilmiyor, onunla ilgili dersler verilmiyordu. Tam tersine, felsefî düşüncenin *kesintisiz* okunması yanlılığı baskındı. Genel anlamda Hegelciliğin ve varoluşçuluğun da bir şekilde desteklediği tarih felsefesi yaklaşımı. Aslına bakarsanız, Marksist kültürün de aynı ölçüde paylaştığı bir eğilimdi bu.

Duccio Trombadori: *Nihayet Marksizme ve Marksist kültüre değindiniz. Büyük bir yok oluş gibi; ortalıktan çekilmiş sanki. Ama öyle olduğunu sanmıyorum.*

Michel Foucault: Marksist kültür üzerine daha sonra konuşmak istiyorum. Şimdi, bana oldukça tuhaf gelen bir şeye dikkat çekeceğim. Genç entelektüeller olarak, çoğumuz için, Nietzsche ya da Bataille'ye duyulan ilgi, Marksizmi ya da komünizmi geride bırakmanın bir yolu değildi. Komünizmden beklentilerimizi karşılayacağını düşündüğümüz neredeyse tek yoldu. Hegelci felsefe, kendimizi içerisinde bulduğumuz dünyanın total reddi gereksinimini kesinlikle karşılamıyordu. Diğer yandan, tamamen farklı bir şeyin şekillenmekte olduğu ya da zaten var olduğu yere, yani komünizme giden entelektüel yolların aranışı söz konusuydu. Böylelikle, Marx'ı çok iyi bilmeksizin, Hegelciliği reddederek ve sınırlılıkları nedeniyle varoluşçulukla tatmin olmayarak, Fransız Komünist Partisi'ne katılmaya karar verdim. 1950 yılıydı. Nietzscheci bir komünist! *Yaşama becerisi*nin sınırında bir şey gerçekten. Oldukça saçma bir şey olduğunu da söyleyebilirsiniz; bana öyle gelmişti sonradan.

Duccio Trombadori: *Fransız Komünist Partisi'ne kaydoldunuz. Belirli bir entelektüel çizgi izleyerek oraya ulaştınız. Sizi ve kuramsal araştırmanızı ne ölçüde etkiledi bu deneyim? Komünist bir militan olarak nasıl bir deneyim yaşadınız? Niçin partiden ayrılmaya karar verdiniz?*

Michel Foucault: Fransa'da gençlerin Komünist Parti'ye doğru hareketlenişi çok hızlıdır. Birçoğu gelir, orada belirli bir kırılma anı yaşamaksızın gider. Ben, 1952 kışında, Stalin'e karşı hazırlanan şu ünlü "doktorlar komplosu"ndan sonra ayrılmıştım; benim ayrılmamın nedeni, süreklilik kazanan bir huzursuzluk, bir rahatsızlık duygusuydu. Stalin'in ölümünden kısa bir süre önce, bir grup Yahudi doktorun onu öldürmeye çalışmış olduklarına dair haberler yayılmaya başlamıştı. André Wurmser, benim bulunduğum komünist öğrenci biriminde, aslında bu komplonun nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamak için bir toplantı düzenledi. İkna olmayışımızın üzerinde durmuyor, bize anlatılanlara inanmaya zorluyorduk kendimizi. İnsanı inanmadığı şeyi kabul etmeye zorlayan bir tavrın, *kendiliğin çözülmesi*ni, *başkalaşma*yı sağlamanın uygulamaya sokulmasının ifadesiydi bu. Feci bir şeydi, ama ben bunu yapıyordum işte, benim partide kalmamın yolu buydu.

Wurmser'in söylediklerini gerçek olarak kabul ettik. Stalin'in ölümünden üç ay sonra, doktorların komplosunun tamamen uydurma olduğu anlaşıldı. Sonra ne oldu? Wurmser'e yazdık; gelmesini, bize anlatmış olduğu o asıl-

sız olayın nasıl üretildiğini açıklamasını istedik. Hiçbir yanıt alamadık. O zaman işlerin böyle yürüdüğünü, bunun küçük bir kaza olduğunu söyleyeceksiniz. Benim için önemliydi; o andan itibaren, Fransız Komünist Partisi ile mesafemi korudum.[44]

Duccio Trombadori: *Aktardığınız olay geçmiş dönemin özelliklerini yansıtıyor sanki. Soğuk savaş, Stalinizmin acımasızlığı, ideoloji ile siyaset, parti ile militanlar arasındaki ilişki tarzları dikkate alındığında, ortaya çıkış koşullarına sahip olan trajik bir durum. Başkaları benzer, belki de daha kötü koşullar altında, siyasetten ayrılmayı değil, mücadele etmeyi, eleştirmeyi seçtiler. Sizinkinin en iyi çözüm olduğu kanısında değilim.*

Michel Foucault: Bana küçük burjuva eğilimleri nedeniyle komünist olmayı kıvıramadığım türünden suçlamalar yöneltecek olanlara malzeme sunduğumun farkındayım elbette. Ama gerçeği dile getirmek için, başkalarının da bu durumda olduğuna inandığım için söylüyorum bunları. Her neyse, partideki kısa süreli deneyimim yararlı oldu sonuçta. Her şeyden önce, bazı şeyleri görmemi sağladığı için yararlı oldu. Daha önce sözünü ettiğim o *kendini değiştirme arzusu* ile kabul ettiğim, başkalarıyla pay-

---

44- Foucault'nun eğitimi ve komünizm deneyimi için bkz. *Michel Foucault: The Will to Truth*, Alan Sheridan, Tavistock, London; Methuen, New York, 1980, s. 2-5.

laştığım bir dizi etkinliğe tanıklık ettim, katıldım. Bunun da iyi bir eğilim olmadığını söyleyebiliriz: Biraz saçma bir dönüşüm şekli, bir tür çilecilik, kendini cezalandırmanın bir yolu; bugün Fransa'da bile, gençlerin kendilerini Komünist Parti etkinliklerine adama biçimlerinin önemli unsurlarından biri. Örneğin kimi entelektüellerin, Tito meselesi çıktığında partiyi terk ettiklerini gördüm. Kimilerininse aynı dönemde, aynı nedenlerle, olanlar yüzünden partiye katıldıklarına tanık oldum. Üstelik, onların partiye katılmaları, hayal kırıklığına uğrayarak üyelik kartlarını iade edenlere verilen bir karşılık gibiydi.

Duccio Trombadori: *Komünist Parti'deki kısa süreli deneyiminiz sona erdikten sonra, başka siyasal etkinliklere katılmadınız değil mi?*

Michel Foucault: Hayır, yapmakta olduğum çalışmalara verdim kendimi; onları tamamladım. Fransız Komünist Partisi'nde militanca çalışan Louis Althusser'i izledim. Bir ölçüde onun etkisinde kalarak katılmıştım zaten partiye. Partiyi terk ettiğimde beni herhangi bir şekilde afaroz etmedi. Benimle ilişkisini kesmeye karar vermesinin de bu konuyla ilgisi yoktu.

Duccio Trombadori: *Sizin Althusser ile bağlantınız, entelektüel ilişkiniz, sanıyorum sanıldığından daha mesafeli. Aslında bilmiyorum, belki de daha yakındır. 1960'larda Fransa'nın kuramsal tartışma ortamını yönlendiren yapısalcılığa ilişkin polemiklerde, sizin adınızın sık sık Althusser'inkiyle birlikte anılmış ol-*

masına değinmek istiyorum özellikle. Althusser Marksist; siz değilsiniz, Lévi-Strauss[45] ve diğerleri de değiller. Buna rağmen, eleştiriler neredeyse hepinizi "yapısalcılar" başlığı altında topluyor. Bunu nasıl açıklıyorsunuz? Çalışmalarınızın ortak bir zemini var mıydı? Eğer varsa, nedir o zemin?

Michel Foucault: Son on beş yıldır *yapısalcı* olarak adlandırılanların -aslında, Lévi-Strauss bir yana bırakılırsa, Althusser, Lacan[46] ve ben hiç de yapısalcı değildik- tek ortak noktaları vardı. Neydi bu temel yakınlaşma noktası? Özne temasının, Fransız felsefesinin Descar-

45- Claude Lévi-Strauss (1908): Temel gerçek olarak yapı düşüncesine dayanan, yapı tasarımı üzerine kurulan, bir olguyu, bir değeri toplumsal ya da tarihsel özelliklerinden koparmadan anlamayı savunan toplumsal eleştiri görüşüne karşı ortaya çıkan, olguyu belli bir yapı içerisine yerleştirerek bütününde kavramaya dayalı yöntemsel yaklaşımın (yapısalcılık) kurucularındandır ve en sadık izleyicilerinden biri olarak kalmıştır. Dilbilim anlayışını toplum bilimlerine uygulamayı denemiştir. Bergson'un devamlılığa ve akışa yaptığı vurguya karşılık süreksizliği kurucu ilke olarak gören yapısalcıların girişimleri, felsefe geleneğinden ve kuramsal modellerden köklü bir kopuşu temsil etmiştir. (ç.n.)

46- Jacques Lacan (1901-1981): Çalışmalarında ruhçözümleme yöntemini önemli bir felsefe konumu olarak öne çıkaran, felsefeye Freud okumalarıyla katkıda bulunan, yapısalcı dilbilimden yararlanan post-yapısalcı felsefeci.

tes'tan günümüze değin asla terk etmemiş olduğu bu temel, önemli varsayımın yeniden sorgulanmasıydı. Lacan, psikanalizden yola çıkarak, bilinçdışı kuramının, fenomenolojik olduğu kadar Kartezyen[47] anlamda da özne kuramıyla bağdaşmadığını ortaya koydu. Sartre ve Politzer de, bilinçdışı kavramını eleştirerek, onun özne felsefesiyle bağdaşmadığı sonucuna vararak psikanalizi reddettiler. Fark, varılan sonuçlardaydı: Lacan, bu bağdaşmazlık temelinde terk edilmesi gerekenin kesinlikle özne felsefesi olduğu, ayrılık noktasının da bilinçdışının mekanizmalarının analizi olması gerektiği sonucuna vardı. Lévi-Strauss ise, özne kuramını, dilbilimin bulguları temelinde yürütülen yapısal analizler yoluyla sorguladı; Blanchot ve Bataille örneklerinde, aynı şey edebî deneyimler yoluyla yapıldı. Farklı bir yol izleyen Althusser, fenomenoloji ve hümanizmden beslenerek ve özneyi merkeze yerleştirerek yabancılaşma kuramını Marx'ın ekonomik ve siyasal analizlerini felsefî düzleme taşımak için kuramsal bir temele dönüştüren Fransız Marksizmine yönelttiği eleştiriyi ayrıntılarıyla açıklayarak benzer bir çalışma yaptı. Bu bakış açısını tersine çevirdi Althusser. Marx'ın analizlerine

47- Descartes'ın (1596-1650) izinden gidenlerin oluşturduğu felsefe geleneği, Descarteşçilik, Descartes'in Latince adının Renatius Cartesius olması nedeniyle, *Kartezyenizm* ya da *Kartezyen felsefe* olarak anılmaktadır. Descartes, ünlü Cogito uslamlamasıyla *(düşünüyorum, öyleyse varım)*, *özne*ye felsefede geniş bir yer açarak modern felsefenin kuruculuğunu üstlenmiştir. (ç.n.)

dönerek, Roger Graudy[48] gibi kimi Marksistlerin, üzerinden kuramsal duruşlarını belirledikleri insan doğası, özne, yabancılaşmış insan tasavvurunu kendiliklerinden mi ortaya attıkları sorusunu yöneltti. Bu soruya onun verdiği yanıtın büsbütün olumsuz olduğunu biliyoruz.

'60'lı yıllarda *yapısalcılık* olarak nitelendirilen şey, işte bu düşünce ve analiz dizisiydi. Ama bu yaklaşımlar, yapısalcılıkla ya da yapısalcı yöntemle ilgili olmanın ötesinde, çok daha köklü bir şey için temel oluşturmaya, onu onaylamaya yaradı: Özne kuramının sorgulanması.

Duccio Trombadori: *Yapısalcılığı, yetersiz bir tanımlama olduğu için reddediyorsunuz. Her şeyden önce, Nietzsche'den Bataille'ye uzanan bir yörüngede* sınır-deneyimleri *düşüncesine değinerek* öznenin merkezi konumundan uzaklaştırılması *temasına dönmeyi tercih ediyorsunuz. Buna karşılık, sizin düşüncenizin ve kuramsal söyleminizin, büyük ölçüde epistemoloji sorunlarından ve bilim felsefesinden eleştirel bir geçişle şekillenmiş olduğu yadsınamaz.*

48- "Graudy önceleri Fransız Komünist Partisi'nin Merkez Komite üyesiydi. 60'lı yıllarda, Avrupa Komünizmini daha on yıl öncesinde benimsediği için atıldı." Michel Foucault: *Power, Truth, Strategy,* Editörleri: Meaghan Morris ve Paul Patton, Feral Publications, Sidney, 1979, s. 28.

Michel Foucault: Doğru. Bilim ve bilim tarihi üzerine kafa yoruşum, entelektüel biçimlenmemin yapı taşlarından biridir. Bu alanda, bir anlamda, Nietzsche ve Bataille tarafından ortaya atılan sorunlardan farklı sorunlarla karşı karşıyayız. Ama hangi noktaya kadar? Öğrenciliğim sırasında, bilim tarihi ve onun sorunları stratejik bir konum edinmişti. Kuramsal tartışmalar, neredeyse bütünüyle, bilimsel bilgi üzerinde yoğunlaşmıştı. Bilimsel bilginin kuruluşu, akla yatkınlığı, tarihi inceleniyordu. Fenomenolojinin ya da Husserlci düşüncenin bilginin kuruluşunu ve nesnelliğini incelemeye yönelen yanını geliştirmiş olan fenomenolojistlerin durumu böyleydi. Marx yanlıları da benzer bir söylemi benimsediler. Öyle ki, kurtuluşu izleyen yıllarda, Marksizm sadece kuramsal düzlemde değil ama aynı zamanda genç öğrencilerin ve entelektüellerin gündelik yaşamında da önemli bir rol üstlenecekti. Aslında Marksizm, bir bilim ya da en azından bilimin "bilimselliğinin" genel bir kuramı, bilimi ideolojiden ayırt etmemizi sağlayacak bir tür yargı erki olma iddiasındaydı. Bilginin her biçiminin akla yatkınlığının genel bir ölçütü. Bütün bu arapsaçına dönmüş sorunlar yumağı ve bu araştırma alanı, bilime ve onun tarihine ilişkin sorular sormaya zorluyordu insanı. Fenomenolojist, bilimlerin "tarihselliği" bağlamında akla yatkın, kesin bir temelin kavranmasının ve açıklanmasının ne ölçüde mümkün olabileceğini merak ediyordu. Marksistler ise, Marksizmin, toplumun tarihini Marksist şemalara göre yeniden kurarak, bilimin tarihini, matematiğin doğuşunu ve gelişmesini, kuramsal fiziği ne ölçüde açıklayabileceği sorusunu yönelttiler.

Kısaca belirtmeye çalıştığım, içerisinde bilim tarihinin, fenomenolojinin ve Marksizmin çakıştığı bu sorunlar yumağı kesinlikle merkezi bir konumdaydı o dönemde. Orada, o zamanın sorunlarının birçoğu, bir merceğin içerisinde kırılıp yön değiştiriyordu sanki. Benden biraz büyük olmakla birlikte o zamanlar henüz genç bir profesör olan Louis Althusser'in üzerimdeki etkisini hâlâ hatırlıyorum.

Duccio Trombadori: *Bilim tarihinin çevresinde dönen sorunsal sizin entelektüel biçimlenmenizi ne yönde etkiledi?*

Michel Foucault: Paradoksal olarak, bir anlamda Nietzsche, Blanchot ve Bataille ile aynı yönde. Soru şuydu: Bilim tarihi kendi rasyonalitesini ne ölçüde sorgulayabilir, sınırlayabilir? Ya da, ne ölçüde dışsal etkenlerle ilgilidir? Bir tarihi olduğundan, tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumda yol almaya başlamasından bu yana, hangi *olumsal* etkiler sokulmuştur bilimin içerisine? Bu soruların ardından başka sorular da geldi: Rasyonel bir bilim tarihi üretilebilir mi? Bilim tarihinin içerisine sızmış onca rastlantının, kazanın ve muhtemelen rasyonel olmayan unsurların arasında, bir anlaşılırlık ölçütünün keşfedilmesi mümkün müdür?

Marksist ya da fenomenolojist düşünce tarzıyla öne çıkarılan sorular bunlar. Benim içinse soruların ortaya çıkışı biraz farklı bir yoldan oldu. Nietzsche'yi okuyuşum ve benimseyişim, tam bu bağlamda yeniden devreye gi-

riyor: Gereksindiğimiz şey, rasyonalite tarihinden ziyade hakikatin kendi tarihidir. Bilimi, tarihinin hakikate ne ölçüde yaklaştığı ya da ona giriş yollarını ne ölçüde engellediği konusunda sorgulamaktan ziyade, hakikatin, söylemin ya da bilginin kendisiyle kurduğu belirli bir ilişkiden ibaret olduğunun farkına varılması değil midir, gereksindiğimiz şey? Bu ilişki kendi içerisinde, kendi tarihini barındırmıyor mu?

Nietzsche'de beni en çok etkileyen şey, onun için, bilimin rasyonelliğinin, bir deneyimin ya da bir söylemin, üretmek konumunda olan hakikatle ölçülmemesidir. Bunun yerine, hakikatin kendisi söylemin tarihine katılır, bir söylemin ya da bir deneyimin üzerinde, bir biçimde içsel bir etkiye sahiptir.

Duccio Trombadori: *Nietzsche'nin* hakikatin tarihi *ve* kuramsal insanın *sınırları üzerine yazdıkları, hiç kuşkusuz, klasik epistemolojinin düşünce ufkuyla ilgili olarak,* bilginin yalanını *ilân ederek bir anlamda onun önermelerini sıfıra indirgediği için, değerlendirmede bir yön değişimini temsil ediyor.*[49] *Ama ben,*

49- Nietzsche, Sokrates öncesi Yunan kültürünün, içgüdülerin sesini dinleyen, ahlâktanımaz, canlı, yaratıcı, sağlıklı güçler üzerine kurulmuş Dionysosçu bir kültür olduğunu, Avrupa kültürünün ise, Sokrates'ten başlayarak, Apolloncu mantıksal ve ussal güçler yoluyla Dionysosçu yaratma enerjisini bastırıp iğdiş ettiğini, tek yanlı bir yapılanış içerisinde gitgide güdükleştiği ☛

bilimin kökeninin analizini, sınır deneyim*in ya da dönüşüm olarak deneyimin analiziyle ilişkilendirmek noktasına nasıl geldiğinizi öğrenmek istiyorum.*

Michel Foucault: Bu sorunu ortaya koyuşum, aşağı yukarı şöyleydi: Bir bilim dalı, bir deneyim olarak, tam da deneyimin öznesinin başkalaşmış haliyle görülebileceği biçimde kurulmuş olan belirli bir ilişki olarak analiz edilemez miydi, ya da düşünülemez miydi? Diğer bir deyişle, bilimsel pratiğin içerisinde, bilgi nesnesi kadar özne de oluşturulmuyor muydu? Bir bilim dalının tarihsel kökeni, tam da öznenin ve nesnenin bu karşılıklı oluşumunda değil midir? Bunun izini sürerek, hakikate iliş-

---

ni ileri sürmüştür. Evrensel bağlayıcılığı olan düşünceleri reddeden Nietzsche, doğruluk denen şeyin, hareketli bir eğretilemeler, yalınkat değişmeceler, insancı benzetimler ordusundan ibaret olduğunu söyler. Ona göre, adına doğruluk denen şey, yerleşik uzlaşmaların pratik amaçlar doğrultusunda yaptıkları icattan öte bir şey değildir. Nietzsche'nin *perspektivizm* olarak adlandırılan bu anlayışına göre, dünyanın kendisinde, bizim yüklediklerimiz dışında, nesnel bir düzen ya da mutlak bir yapı yoktur. Nietzsche, eski Yunan kültürüyle karşılaştırdığında, modern Batı kültürünün değerlerini boş, yalancı ve yapay bulur. Nietzsche, Batı kültürünün çöküşünü, ahlâk değerlerine sökülüp atılamazcasına kök salmış olan *çileci ülkü*ye yönelik *soykütük*çü çözümlemelerle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, yaşam enerjisinin bütünüyle yitirilmesine yol açan bu ülkü, en somut ifadesini, kişinin içinden gelen dürtü ve istekleri olumsuzlamasında, kendini inkâr etmesinde bulmaktadır. (ç.n.)

kin nasıl bir izlenim edinilebilir? Ulaşacağımız sonuç, *verili* tek bir hakikatin olmadığıdır. Bu, rasyonel olmayan bir tarihin, hele bir bilim dalının sahteliğinin kabulü anlamına gelmiyor; tam tersine, gerçek ve anlaşılır bir tarihin, kesin ve tanımlanabilir bir kurallar kümesine karşılık veren, akışı içerisinde bilinen nesnenin yanı sıra bilen öznenin de yapılandırıldığı bir dizi kolektif, rasyonel deneyimin varlığını teyit ediyor.

Bilim dallarının tarihindeki bu oluşum sürecini anlamanın en iyi yolunun, oluşumu görece yeni, yerini sağlama almamış, dolayısıyla kaynağından ve aciliyetinden uzaklaşılmamış alanlardaki süreci araştırmak olduğu kanısındaydım. Bunlar, bilimsel niteliği en az kesin olan, yerleşik bir rasyonellik tasarımının içerisine oturtulmaya daha az elverişli olanın ne olduğunun anlaşılmaya çalışıldığı bilim dallarıydı. Deliliğin durumu buydu. Sorun, Batı dünyasında deliliğin, nasıl olup da ancak on sekizinci yüzyıldan itibaren kesin bir inceleme ve bilimsel araştırma nesnesine dönüşmüş olduğunu anlamakla ilgiliydi. Daha önceki dönemde, "ruhsal bozukluklar"a kısa bölümler ayıran tıbbî incelemeler vardı yalnızca. Böylelikle, tam bu nesnenin, deliliğin şekillendiği sırada, deliliği anlamaya muktedir olduğuna hükmedilen öznenin de yapılandırılmış olduğu kanıtlanabilirdi. Delilik nesnesinin oluşturulmasına tekabül eden, delilik hakkında bilgisi olan, onu anlayan rasyonel bir özne söz konusuydu. *Deliliğin Tarihi*'nde, on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında ortaya çıkan, deliliği kavrayan ve bilen rasyonel insanın doğuşu ile anlaşılmaya ve belirlenmeye elverişli bir nesne olarak deli-

liğin kendisi arasındaki etkileşimle belirlenen bu kolektif, çoğul deneyimi anlamaya çalıştım.

Duccio Trombadori: *Batı kültürünün yazgısı bakımından yol açtığı, sizin incelemiş olduğunuz sonuçların yanı sıra, akla uygun olanla olmayanın ayrımını ve karşılaştırılmasını sağlayacak olan o "başlangıç noktasındaki hareket", kendisini tarihsel gelişmenin ya da modern aklın tarihinin gerekli ön koşulu olarak ortaya koyacağa benziyordu.* Sınır deneyim, *tarihin, maddi olmayan bir boyutta, kendisinin dışında kurulması olasılığının kapısını açmayacak mı?*

Michel Foucault: Çalışmamın ne deliliğin savunulmasına ne de akıldışılığın tarihinin doğrulanmasına dayandığını söylemeye gerek var mı? Bunun için çok çaba harcadım. Tam tersine, deliliği, onu anlayan özneyle birlikte bir nesne olarak kuran bu deneyimin, ancak belirli, iyi bilinen tarihsel süreçlere sıkı bir biçimde eğilerek tam olarak anlaşılabileceğini göstermeye çalıştım: Kapatılma pratikleriyle bağlantılı belli bir normalleştirme toplumunun doğuşu; yeri geldiğinde, kentleşme evresine ve kapitalizmin gelişimine karşılık gelen ekonomik ve toplumsal bir durumla bağlantılandırılan kapatılma pratikleri; ekonominin ve devletin ihtiyaçlarıyla uyuşmazlık gösteren inişli çıkışlı, dağınık bir nüfus. Böylece, bilginin, yeni bir nesnellik ilişkisinin, "delilik hakikati" olarak tanımlayabileceğim şeyin mümkün olan en akla yatkın tarihini ortaya çıkarmayı denedim. Bu tarz bir "bilgi" aracılığıyla, deliliği kendi gerçekliği içerisinde, etkili bir biçimde çözüm-

leyebilen bir ölçüt geliştirildiği anlamına gelmiyor elbette bu. Daha ziyade, oluşturulan bir deneyimdir "delilik hakikati". Öznenin nesnel kavrayışını ve iki taraflı kuruluşunu mümkün kılan bir deneyim.

Duccio Trombadori: *Şimdi biraz geriye gidelim. Entelektüel gelişiminizi tanımlarken, özellikle de epistemolojik sorunlara değinirken, bir kez olsun Gaston Bachelard'ı*[50] *anmadınız. Bachelard'ın kendi analiz nesnelerini kurabilen bilimsel* praksis*in önceliğiyle temellendirilen "rasyonel materyalizm"inin, bir şekilde sizin geliştirdiğiniz araştırma çizgilerinin art alanını oluşturduğu saptaması sanırım yanlış değil. Buna katılıyor musunuz?*

Michel Foucault: Öğrenciliğimde çok okudum Bachelard'ı. Onun bilim kuramının süreksizliğiyle ilgili dü-

---

50- Gaston Bachelard (1884-1962): Descartes'in "bilginin ilk doğrulara dayanması gerektiği" yolundaki iddiasını reddederek bilim felsefesinin temelini atan Fransa'lı felsefeci. Aklın bilginin nesnelerinin oluşturulmasındaki etkin rolünü onaylayan "uygulamalı rasyonalizm"i desteklemiştir. Bilimi sürekli olarak büyüyen bir bilgi yığını olarak değil, akıl ile deneyim arasında, bilimsel olguların zihnin keşifleri kadar yaratımları haline de geldikleri etkin bir diyalog olarak niteler. Bilimsel kuramın sadece verilerle belirlenmediğini, aynı zamanda yaratıcı bir girişim olduğunu öne sürer. Foucault, Gaston Bachelard'ın tarih ve bilim felsefesi alanlarında ortaya koyduklarının, kendisinin ve Louis Althusser'in çalışmalarını anlamak açısından çok önemli olduğunu söylemiştir. (ç.n.)

şüncelerinde ve kendisi için analiz nesnelerini kurduğu sırada aklın kendi işleyişi ile ilgili görüşünde, benim biriktirdiğim ve sonra yeniden kullandığım bütün unsurları topluca görebilirsiniz. Ama, geç bir dönemde de olsa, bilim felsefesi alanında beni en çok etkileyen kişi, sanırım Georges Canguilhem'dir.[51] İnsanın yaşayan bir birey olarak deneyimin içerisinde kendini nasıl sorguladığını göstermeye çalışarak, biyolojinin sorunlarını baştan sona inceledi. Bu konuya en fazla eğilen kişi odur.

Biyoloji biliminin kurulmasında, insan, belirli bir bilgiyi kurarken yaşayan bir birey olarak kendisini de değiştiriyordu. Kendisi üzerinde çalışmaya, kendi yaşama koşullarını ve kendi hayatını değiştirmeye muktedir olmasına bağlı olarak, canlıların hayatıyla ilgili bilimlerin tür-

---

51- Georges Canguilhem (1904): Gaston Bachelard'ın izini sürerek bilim felsefesi geleneğine katkıda bulunan Fransa'lı bilim felsefecisi. Biyoloji ve tıp bilimlerinin felsefi tarihi üzerine çalışmıştır. Canguilhem kuramların yerine kavramların tarihini öne çıkarır. Kavramların "kuramsal çokdeğerliliği"ni, oldukça farklı kuramlarda iş görebildiğini göstermiştir. Epistemolojik kopuşları, kuramsal yeniliklerin değil kavramsal yeniliklerin bir sonucu olarak yorumlar. "Bilimsel ideoloji" kavramını ileri sürmüştür. Bilimin tarihsel niteliğinin gözardı edilmemesi ve epistemolojik kopuşların önemi ile ilgili görüşleriyle öğrencisi Foucault'yu etkilemiştir. Onun geliştirdiği "kavramların tarihi" çözümlemesi, Foucault'nun bilginin arkeolojisi yönteminin temel bileşenidir. (ç.n.)

lerin genel tarihini kuşatma çabasına karşılık gelen bir biyoloji kuruyordu insan. Canguilhem'in bu yaklaşımı son derece önemli. Bu noktada Nietzsche'ye çok yaklaştığını kendisi de kabul edecektir diye düşünüyorum. Nietzsche'de, Bataille üzerine konuşurken değinmiş olduğum öznenin çözülmesiyle ilgili söylem ile bilginin inceden inceye işlenmesi yoluyla öznenin kendisinin dönüşmesi ile ilgili söylem arasında, paradoksal olmakla birlikte bir ilerleme ve iletişim bağı, belirli bir yakınlık bulmamızın nedeni budur.

Duccio Trombadori: *Bir anlamda "aklın" inceden inceye işlenmesini önceleyen "sınır-deneyimler" ile kültürel ufkun tarihsel sınırını belirlediği düşünülen "bilgi"* (savoir) *arasındaki ilişki nasıl kurulabilir sizce?*

Michel Foucault: "Bilgi" *(savoir)* sözcüğünü, özellikle "bir bilgi"den *(connaissance)* farklı anlamda kullanıyorum.[52] İlki, öznenin, bildiği şey, daha doğrusu bilmek için gösterdiği çaba aracılığıyla değişime uğradığı süreçtir; öznenin değişimine, nesnenin kuruluşuna olanak veren şeydir. *Connaissance* ise, araştırmayı yapan özne hiç değişmezken bilinebilir nesnelerin çoğalmasına, gitgide daha fazla anlaşılır kılınmasına, onların rasyonalitesinin yorumlanmasına olanak tanıyan süreçtir.

52- Fransızcada, "*connaissance*" tikel bilgi biçimlerini, "savoir" ise genel anlamda bilgiyi, tikel bilgilerden oluşan bütünü karşılayan bir sözcük. (ç.n.)

"Bilginin arkeolojisi" yaklaşımımı daha iyi açıklayabilmek için önermiştim bunu. Bir bilginin *(connaissance)*, belirli bir özne ile belirli bir nesneler alanı arasındaki ilişkinin oluşumunun yeniden yorumlanması, tarihsel kaynağında, onu mümkün kılan "bilginin *(savoir)* ilerleyişi" içerisinde kavranması meselesidir bu. Şimdiye dek uğraştığım her şey, temel olarak, Batı toplumlarında insanların, belirli, somut bir şeyler kümesini öğrenme sürecinde kullanılan, aynı zamanda onların saptanmış, belirli koşullar altında kendilerini özneler olarak kurdukları deneyimleri nasıl edindikleriyle ilgilidir. Örneğin, rasyonel bir özne olarak kurulmak yoluyla deliliği bilmek; çalışan bir özne olarak kurulmak yoluyla ekonomiyi bilmek; ya da hukukla ilişkisi olan, suç işleme kapasitesi olan bir özne olarak kurulmak yoluyla hukuğu bilmek. Birinin bu şekilde devreye girişi, üstlenişi, daima onun kendi "bilgisi" *(savoir)* doğrultusunda gerçekleşir. Özellikle bunun farkında olarak *(conscience)*, insanın kimi sınır- deneyimlerini nasıl bilgi *(savoir)* nesnelerine (delilik, ölüm, suç) indirgediğini anlamak için çaba gösterdim. Bu noktada, Georges Bataille'nin ortaya attığı fikirler, Batı'nın ve onun bilgisinin *(savoir)* kolektif tarihi açısından *(optique)* ele alınıp yeniden değerlendirilebilir. Sınır-deneyimler ve hakikat tarihi arasındaki ilişki: Kendimi bu sorunlar yumağına hasrettim, neredeyse kilitlendim buna. Hayatımın kimi bölümlerini yeniden birleştirerek, daha iyi görüyorum onları: Nesnel bir değeri yok söylediklerimin; ama ışık tutmaya çalıştığım sorunlara ve o sorunların art arda gelişine, birbirini izleyişine açıklık getirilmesinde yardımcı olabilir belki.

Duccio Trombadori: *Sizin entelektüel oluşumunuzun kültürel ögeleriyle ilgili son bir gözlemimi aktarmak, "fenomenolojik antropoloji"ye, fenomenoloji ile psikanalizi birleştirme çabasına değinmek istiyorum. Sizin ilk ürünlerinizden biri, 1954'te Biswanger'in* Traum und Existenz[53] *adlı çalışmasına yazdığınız önsöz. Orada, insanın oluşmasına kaynaklık eden bir alan olarak rüya, hayâl âlemi düşüncesi üzerinde duruyordunuz...*

Michel Foucault: "Varoluşçu analiz" ya da "fenomenolojik psikiyatri" olarak nitelendirilen şeyleri okumak benim için çok önemliydi: Psikiyatri kliniklerinde çalıştığım bir dönemdi ve tıbbî bakışın geleneksel ağlarını dengeleyebilecek farklı bir şeyin izini sürüyordum. Delilik; temel, başkalarının üzerine giydirilemeyecek biricik deneyimler olarak delilik... Deliliğin o mükemmel tanımları çok önemliydi. Sanırım Laing de bütün bunlardan çok etkilenmişti. Uzun bir süre varoluşçu analizle ilgilendi. (O daha ziyade Sartre'a, bense Heidegger'e yakındım.) Bununla yetinmedik. Laing, yaptığı araştırmayı, bir doktor olarak sürdürdüğü çalışmalarla bağlantılandırarak geliştirdi. Olağanüstü bir çabaydı; Cooper'la birlikte karşı-psikiyatrinin kurucusu oldu. Bana kalırsa, varoluşçu analiz, her şeyden önce, yorucu ve bunaltıcı olan akademik psikiyatri bilgisinin *(savoir)* sınırlarını daha iyi belirlemek, onu sınırlamak için yararlı olmuştur.

53- *Le rêve et l'existence*, Ludwig Biswanger, Deselée de Brouwer, Paris, 1954.

Duccio Trombadori: *Lacan'ın öğretisiyle ne ölçüde ilgilendiniz? Ne ölçüde bağdaştınız, onun düşüncesiyle?*

Michel Foucault: Hiç kuşkusuz, beni etkilemiştir Lacan. Kuramlarını öğrenmeyi becerebildiğim ölçüde... Ama onun öğretisini derinlemesine bir deneyim olarak yaşamış olduğumu söyleyebilecek bir şekilde izlemedim onu. Kitaplarından bazılarını okudum; ama Lacan'ı iyi anlayabilmek için gerekli olan şey, sadece onu okumak değildir; derslerini dinlemek, verdiği seminerlere katılmak ve eğer mümkünse onunla analize girmek de gerekir. Bunların hiçbirini yapmadım ben. O 1955'te önemli derslerini vermeye başladığında, Fransa'da değildim.

Duccio Trombadori: *Uzun süre kaldınız mı, Fransa dışında?*

Michel Foucault: Evet, uzun yıllar. Yardımcı profesör olarak çalıştım; Uppsala, Varşova ve Hamburg üniversitelerinde ders verdim. Fransa için çok önemli bir dönemde, Fransa Cezayir'le savaşırken ben dışardaydım. Entelektüel âlemde ve bütün bir Fransız kültüründe çok önemli yankıları olan bu olayı, az çok bir yabancı gibi yaşadım. Olayları bir yabancı gibi gözlemlemem, bu savaşın anlamsızlığını daha kolay kavramamı, onun kaçınılmaz sonucunun ne olacağını açık seçik görebilmemi de sağladı. Savaşa karşıydım elbette. Ama dışarda olduğum için, kendi ülkemde olup bitenleri doğrudan yaşamadığım için, çağdaş Fransa'nın hayatî deneyimlerinden birine kişisel olarak katılmadım.

Döndüğümde, karma bir araştırma projeleri toplamının sonucunda ortaya çıkan, bir anlamda bütün o yıllar boyunca yaşamış olduğum doğrudan deneyimi yansıtan kitabımı, *Deliliğin Tarihi*'ni henüz bitirmiştim. Orada, "aşırı ölçüde tedaviye tâbi tutulmuş", bütün toplumsal tehlikelerin incelikli, iyi tasarlanmış mekanizmalarla bir şekilde zayıflatılmış olduğu, korunmuş bir toplumun, İsveç toplumunun deneyiminden söz ediyorum; "kapatılma" mekanizmasının büsbütün farklı olduğu Polonya toplumundan söz ediyorum... İki ayrı toplum biçiminin somut, çok önemli deneyimleri. Ama dalga boyları, tarihsel bir dönemi, sömürgecilik dönemini sona erdirecek olan sorunlarla ve savaş iklimiyle büsbütün kuşatılmış olan Fransa'nınkinden tamamen farklı olan iki toplumun... *Deliliğin Tarihi*, Fransız gerçekliğine göre bu göze çarpıcı farklılığın da ürünüdür. Ona hemen olumlu tepki verenler, sadece Blanchot, Klossowski ve Barthes oldu. Doktorlardan ve psikiyatristlerden farklı tepkiler aldı: Liberal ve Marksist eğilimli olanlar belli bir ilgi gösterdiler; daha tutucu olanlarsa, bütünüyle reddettiler. Ama daha önce söylediğim gibi, yaptığım çalışma genel olarak ciddiye alınmadı. Kayıtsızlık ve sessizlikle karşılandı. Fazla önemsenmedi, o tarz bir araştırma.

Duccio Trombadori: *Bu eğilime nasıl bir tepki gösterdiniz? Kısa bir süre sonra, sizin yaklaşımlarınızı benimsemeyenler bile, oldukça önemli bir çalışma olduğunu kabul ederek,* Deliliğin Tarihi*'nin hakkını teslim edeceklerdi. Başta takınılan, kayıtsızlık gibi görünen tutumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Michel Foucault: Epeyce şaşırdığımı itiraf etmeliyim. Ama şaşırmamalıydım. Fransız entelektüel çevreleri, o dönemde büsbütün farklı ilgi kaynaklarının çekim alanındaydılar. Marksizm, bilim ve ideoloji, boyuna tartışılan konulardı. *Deliliğin Tarihi*'nin görmezden gelinmesinin böyle açıklanabileceği kanısındayım: Birincisi, o çalışma tarihsel bir araştırmaydı ve o dönemde ilgi çoğunlukla kurama, büyük kavramsal sistemlerin tartışılmasına hasredilmişti; ikincisi, sürdürülmekte olan karmaşık tartışmanın yanında, deneysel psikiyatri gibi analitik bir alan küçümsenmiş, önemsiz görülmüştü; zaten delilik ve akıl hastası, toplumun uzak kıyılarına, sınırlarına itilmiş, oraya yerleştirilmiş bir şeyi temsil etmiyor mu? Kitaba gösterilen ilgisizliğin, onu kuşatan sessizliğin nedenlerinin, üç aşağı beş yukarı bunlar olduğunu düşünüyorum. Yine söylüyorum, bu tutum karşısında şaşırdım ve hayal kırıklığına uğradım; benim yaptığım çalışmada, kendilerini toplumsal ve siyasal sistemlerin analizine hasretmiş olan entelektüelleri fazlasıyla ilgilendirecek şeyler olduğunu düşünmüş olmalıyım. Kendimce, belirli tarihsel durumlardan yola çıkarak, psikiyatri söyleminin kaynağını ve oluşumunu kavramaya çalışmıştım. Sonra, araya giren, sadece genel anlamda yoksullaşma ve salgın hastalıklarla ilgili sorunlara değil, "yoksul"un, "hasta"nın ve akıl hastasının ayrı kategorileri arasındaki farklılıklarla ilgili sorunlara da yol açarak nüfusla ters düşen, çatışan üretim biçimi değişikliklerinden yola çıkarak psikiyatrinin tarihini ortaya çıkarmaya çalışmış, böylelikle o söylemi toplumsal ve ekonomik işlevleri içerisinde tanımlamaya, göstermeye kalkışmıştım. Bütün bunların, başkalarının değil-

se de Marksistlerin ilgisini çekeceğini düşünüyordum. Öyle olmadı; sadece sessizlikle karşılandım.

Duccio Trombadori: *Sonradan ilgiyi tutuşturan, hatta sert tartışmalara yol açan şey neydi, sizin metninizde?*

Michel Foucault: Belki de şimdi geriye bakarak değerlendirdiğim için, olan bitenin tarihinin izini sürebiliyorum. 1968'in hemen öncesiydi. O yıl neler olabileceğine ilişkin belirtilerin ortaya çıktığı bir dönem. Tepkiler, tavırlar değişikliğe uğramış, radikalleşmişti.

Neler oluyordu? Delilik, kapatılma sistemleri ve toplumsal normalleştirme süreçleri ile ilgili sorunlar, özellikle aşırı sol çevrelerde, neredeyse kimsenin kendisini yoksun bırakmak istemediği lezzetli lokmalara dönüşmüştü. Buna karşılık, ortaya çıkan şeyle mesafesini korumak gerektiğini düşünen herkes benim kitabımı hedef aldı: Ne kadar idealize edilmiş olduğundan, sorunun özünü kavramaktan ne kadar uzak olduğundan dem vuruldu. Fransa'da doktorların çok önemli bir grubu olan *Evolution psychiatrique*, Toulouse'da yaptığı bir toplantıyı tamamen *Deliliğin Tarihi*'nin "aforoz edilmesi"ne hasretmeye karar verdiğinde, sadede gelinmişti.[54] Marksist psikiyatrist Bo-

54- Bu toplantıyla ilgili raporlar, "*La conception idéologique de L'histoire de la folie de Michel Foucault: Journées Annuelles de L'évolution psychiatrique 6 et 7 décembre 1969*" başlığıyla yayımlanmıştı. L'évolution psychiatrique: cahiers de psychologie clinique et de psychopathologie générale 36, no. 2, 1971.

nafé, yayımlandığında kitabımı ilgiyle karşılamıştı; '68'in ardından, ideolojileştiren, gerçekleri tahrif eden bir çalışma olmakla suçladı. Böylece, art arda yapılan polemiklerle ve belli konulara gösterilen ilginin canlanmasıyla, *Deliliğin Tarihi* yeniden gündeme geldi.

Duccio Trombadori: *Sizin söyleminizin yeniden yaygınlık kazanması, psikiyatri çevrelerinde ne gibi sonuçlar doğurdu? Geleneksel psikiyatriye karşı başlatılan, bütün bir yerleşik kültürel dengeler sistemi için sorunlar yaratan toplu hareketin güç kazanmaya başlaması da aynı dönemde oldu.*

Michel Foucault: Fransız psikiyatrisinin tarihinin, durumunun ve sorunlarının ilginç, üzerinde kafa yormaya değer yönleri vardır. Aslında, savaştan hemen sonra, Fransa'da, geleneksel psikiyatri uygulamasının yeniden değerlendirilmesi yönünde bir eğilim baş göstermişti; tıp çevrelerinde kendiliğinden ortaya çıkan bir eğilimdi bu. Psikiyatrinin işlevi üzerine tasarılar, fikirler, analizler ve araştırmalar gündeme geldi: İşte bu beklentilerle, karşı-psikiyatri denilen eğilim, Fransa'da 1950'lerin başlarında ortaya çıkmış olmalıydı. Eğer gerçekleşemediyse, bence şu nedenlerden ötürü gerçekleşemedi: Birincisi, bu psikiyatristlerin çoğu, tam anlamıyla Marksist olmasa da Marksizme çok yakındı; yine bu nedenle, ilgilerini, SSCB'de Pavlov'dan beri reflexoloji, materyalist psikiyatri ve kesinlikle fazla ileri götürülemeyecek olan bütün bir kuramsal ve bilimsel sorunlar kümesiyle ilgili olarak ortaya çıkan şeylere odaklamaya zorlandılar. Kimisi, çalış-

malar yapmak için SSCB'ye gitti. Sonradan bu deneyimle ilgili bir şeyler söylemiş ya da yazmış olduklarını sanmıyorum. Marksist atmosfer gitgide daha fazla çıkmaza soktu onları. Saldırmak amacıyla söylemiyorum bunu. Kısa bir süre sonra, belki de psikiyatri kariyerleri nedeniyle, çoğunun, psikiyatrinin yeniden değerlendirilmesi sorununu, tehditkâr, bürokratik bir yönetimin ağırlığı altındaki pozisyonları içerisinde değerlendirmeye, ona göre ayarlamaya zorlandıkları kanısındayım. Böylece, ilgileri, yetenekleri ve bilgileri kanalıyla, psikiyatrinin konumuyla ilgili bütün bir sorunlar dizisini önceden kestirip gerekeni yapabilecek durumda olan kişiler, bu açmazlar nedeniyle, bir şekilde, olayların birbirini izleyen gelişiminin dışında kaldılar.

Karşı-psikiyatrinin yükselişe geçtiği 1960'larda, kendini gitgide daha fazla gösteren, saldırgan bir reddediş sergilediler. Böylelikle, kitabım "şeytanın öğretisi" sayıldı, Katoliklerce okunması yasak kitaplar dizinine yerleştirildi. Bazı çevrelerde, *Deliliğin Tarihi*'nden hâlâ akıl almaz bir küçümseyişle söz edildiğini biliyorum.

Üçüncü Bölüm

"Ama Yapısalcılık Bir Fransız İcadı Değildir"

Duccio Trombadori: *Sizin yazılarınızın yol açtığı kimi polemikleri, 1960'larda yapılan o hararetli "yapısalcılık" tartışmasını izleyen polemikleri hatırlatmak istiyorum. Şiddetli bir tartışma vardı o dönemde. Kaba, rahatsız edici suçlamalar yöneltilmişti size. Örneğin Sartre tarafından... Ama ben, sizin düşüncenizle ilgili başka değerlendirmelere değinmek istiyorum şimdi: Garaudy, "soyut yapısalcılık"tan söz etti; Jean Piaget, "yapıları olmayan yapısalcılık"tan dem vurdu; Mikel Dufrenne, "neo-pozitivizm" dedi;*[55]

55- Pozitivizm: Bilgi edinme sürecinde sadece olgular dünyasını, deneye açık yasaları esas alan; kurgusal metafiziğin açıklamalarını, sınanabilir olmadığı için reddeden felsefe anlayışı. Terim ilk kez Auguste Comte tarafından kullanılmıştır. (ç.n.)

Henri Lefebvre ise, "Neo-Eleacılık";[56] Silvie Le Bon, "gözü dönmüş pozitivizm" ifadesini kullandı; Michel Amiot ise, "kültürel relativizm"[57] ve "tarihselci kuşkuculuk".[58] Aşağı yukarı 1966'da Şeylerin Düzeni*'ni yayımlamanızdan sonra ortaya çıkan, sizin tezlerinizin eleştirisi doğrultusunda birleşen bir dizi gözlem; birbiriyle kesişen, birbiriyle çatışan ifadeler. Ama Fransa'nın bu hararetli kültürel iklimi, yapısalcılıkla ilgili daha geniş bir tartışmadan kaynaklanıyordu, büyük bir olasılıkla. Bu yargıları ve daha geniş anlamda bütün bu tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz bugün?*

56- Eleacılık: Güney İtalya'daki Eski Yunan şehri Elea'da, MÖ V. yüzyılda Parmenides tarafından kurulan felsefe okulu. Kimi felsefe tarihçileri de, varlığı felsefenin temel kavramlarından biri haline getiren bu okulun kurucusunun Ksenophanes olduğu kanısındadırlar. Elea Okulu'nun metafizikçi düşünürleri, ilk felsefeciler olarak bilinen ve evreni açıklayabilmek için maddi bir töz arayışı içine giren İyonya Fizikçileri'nin karşısına idealist bir anlayışla çıkmışlardır. (ç.n.)

57- Kültürel Relativizm: Herhangi bir düşünceyi ya da davranışı nesnel olarak değerlendirmek için genelgeçer ölçütlerin bulunmadığını, bunların sadece içerisinden çıktıkları toplumsal ve kültürel bağlamlarda ele alınabileceğini savunan öğreti. (ç.n.)

58- Kuşkuculuk: Kesin bir tutum almamayı, en son yargıya varmamayı ilke edinmiş olan; bütün inançlardan, değerlerden ilkece kuşku duymayı savunan felsefe anlayışı. Eski Yunan'ın gezgin düşünürlerince temellendirilmiştir. (ç.n.)

Michel Foucault: Bu yapısalcılık meselesi, çözümlenmesi güç bir sorundur. Çözümleyebilseydik, çok ilginç olurdu. Fransa'da, bu tarz tartışmalarda sıklıkla cafcaflı dokundurmalar yapılır, kimi zaman gülünç, tuhaf formülasyonlara gidilir. Burada, Sartre'ın benimle ilgili ünlü sözüne değinmeliyim. "Burjuvazinin son siperi" olarak nitelendirmişti beni. Zavallı burjuvazi; eğer bir "siper" olarak bana gereksinmişse, uzun bir süre önce gücünü tüketmiş olmalı. Bütün bu bezdirici polemikleri bir yana bırakalım şimdi.

Yapısalcılık olgusunun, nasıl olup da, öfkeyi, bu denli saçmasapan şeylerin ağza alınmasına yol açabilecek ölçüde kışkırtabildiğinin üzerinde durmalıyız. Ağırbaşlı, makul insanlar kendilerini kontrol edemiyorlarsa, burada durmalı, bunun nedenleri üzerinde düşünmeliyiz. Ben bunu sıklıkla yaptım, bir dizi varsayım de geliştirdim. Elbette, kesinlikle doğru olduklarını söyleyemem. Önce, bir gözlemle başlayalım. '60'lı yılların ortalarında, tamamen farklı araştırmalar yapmakta olan bir dizi entelektüel, bu polemiklerin sonunda "yapısalcı" olarak nitelendirildi. Ortak tek noktaları vardı: Temel olarak "öznenin önceliği"nin kuramsal onayına odaklanmış olan felsefi anlayış, değerlendirme, analiz kümesine karşı çıkma gereksinimi. Yabancılaşma kavramından muzdarip olan bir Marksizmden yola çıkarak, yaşanan deneyime odaklanan fenomenolojici varoluşçuluğa; psikolojide, deneyim ve onun insana uyarlanması -"kendiliğin deneyimi" diyelim buna- adına bilinç altı kavramını reddeden eğilimlere yöneliş. "Yapısalcılar"ın bütün bunlara karşı çıkma gereksinimi

duydukları doğrudur. Onlara karşı başlatılan usandırıcı polemikler, buradan yola çıkarak anlaşılabilir.

Ama bütün bu çekişmenin altında daha temel bir şeyin bulunduğu, zamanında yeterince değerlendirilmemiş olan bir tarihçenin yattığı kanısındayım ben. Aslında, yapısalcılık 60'lı yılların "yapısalcılar"ı tarafından keşfedilmemiştir; hatta bir Fransız icadı da değildir. Yapısalcılığın kökeni, 1920'lerde SSCB ve Orta Avrupa'da sürdürülen bir dizi araştırmadadır. 1917 Rus Devrimi'nin öncesinde dilbilim, mitoloji ve folklor gibi alanlarda görülen ve bir anlamda Rus Devrimi ile uyuşan büyük kültürel açılım, Stalinist güçler tarafından bastırıldı, ezildi, neredeyse yok edildi. Sonunda, yapısalcı kültür, Fransa'da, çok az bilinen aykırı kanallar üzerinden dolaşmaya koyuldu. Troubetzkoy'un fonolojisini, Propp'un[59] Dumézil[60] ve Lévi-Strauss üzerindeki etkisini düşünün. Bana öyle geliyor ki, '60'ların "yapısalcılar"ına karşı çıkan ki-

---

59- Vladimir Yakovliyeviç Propp (1895-1970): Rusya'lı folklor ve anlatı kuramcısı. Halk masalları konusunda yaptığı çalışmalarla, anlatı çözümlemelerine yöntemsel bir bütünlük kazandırmıştır. *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışması birçok dile çevrilerek edebiyat eleştirisi ve yapısal metin çözümleme tekniklerinde önemli bir yenileşmeye yol açmıştır. Halk masallarına uyguladığı çözümleme yöntemi, Lévi-Strauss tarafından geliştirilerek dilbilim alanında kullanılmıştır. (ç.n.)

60- Georges Dumézil (1898-1986): Otuz kadar dil bilen Fransa'lı filolog. Geliştirdiği ünlü "üç işlev" kuramıyla Hint-Avrupa kö-

mi Fransız Marksistlerin hırçınlığı, bir tür tarihsel bilgiyi *(savoir)* barındırmaktadır. Yapısalcılığın, Stalinizmin büyük kültürel kurbanı olduğu gerçeğiyle ilgili bir bilgi. Bilmem bana katılır mısınız?

Duccio Trombadori: *Kurban edilme konusunda belirli bir kültürü öne çıkarıyorsunuz. Stalinist güçler tarafından bastırılıp yok edilen şey sadece yapısalcılık değildi; aynı zamanda bir dizi başka eğilim, Ekim Devrimi'nin harekete geçirdiği ideolojik yönelimler de kurban edildi. Bu konuda keskin hatları olan ayrımlar yapabileceğimizi sanmıyorum. Örneğin Marksizm de, eleştirel esnekliği, yeni açılımlara açık özü tahrip edilerek, ölü bir doktrine indirgendi.*

Michel Foucault: Evet ama, burada belirli bir şeyden söz ediyorum; bu tuhaf durumu açıklamak gerekiyor: Yapısalcılık olgusu, 1960'larda nasıl olup da bunca husumeti üzerine çekmiştir; ve yapısalcı olmayan, ya da en azından bu etiketi reddeden birçok entelektüele neden ya-

---

kenli toplumların düşünce yapısını ve bu yapının geçirdiği evrimi araştırdı. Ortak dil yapısına sahip tüm Hint-Avrupa topluluklarının ortak bir ideolojilerinin ve toplumsal yapılarının olduğunu, bu toplumlarda üç işlevli (dinsel hayat, askerlik, üretim) bir ideolojik yapılanma görüldüğünü ileri sürdü. 1925-1931 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde karşılaştırmalı din tarihi dersi verdi; Türkiye'de, Kafkasya'dan göç etmiş olan etnik gruplar üzerine çalıştı; kaybolup gitmekte olan Ubıh dili üzerine sistematik araştırmalar yaptı. *Lazca Masallar* kitabını ilk kez Lazca-Fransızca olarak yazdı. (ç.n.)

pısalcılık sıfatı yakıştırılmıştır. Tatmin edici bir yanıt bulabilmek için, analizin ağırlık merkezini kaydırmamız gerektiği kanısındayım. Avrupa'da yapısalcılığın sorunu, temel olarak, Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya konulan daha önemli sorunların sonucundan başka bir şey değildi. Önce, Stalincilikten arınma döneminde[61] siyasal kurumlar karşısında bir ölçüde özerkleşebilmek, resmi ideolojilerden kendilerini kurtarmak isteyen birçok Sovyet ve Çekoslovak entelektüelin gösterdiği çabayı düşünelim. Bunu yapabilmek için ellerindeki tek olanak, daha önce sözünü etmiş olduğum 20'li yılların gizli geleneğiydi. Bu olanak iki açıdan değerliydi: Birincisi, formalizm,[62] yapısalcılık

---

61- Stalin'in iktidarda olduğu dönemde, onun ateşli bir yandaşı olarak yapılan temizliklere katılan Nikita Kruşçev (1894-1971), kendi iktidar döneminde yapılan XX. Parti Kongresi'nde Stalin'i iktidarı kötüye kullanmakla suçlayarak, köklü bir Stalincilikten arınma kampanyası başlatmıştı. Bu kampanya Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde önemli gelişmelere yol açacaktı. Ekim 1956'da Polonya'da, kısa bir süre sonra da Macaristan'da yönetime karşı ayaklanmalar oldu. Macaristan başbakanı Imre Nagy'nin Varşova Paktı'ndan çıkmak istemesi üzerine, ayaklanma kuvvet kullanılarak bastırıldı. (ç.n.)

62- Formalizm: Gerçekliğin ancak biçime odaklanarak kavranabileceğini, gerçekliğe ulaşmada içeriğin değil biçimin belirleyici olduğunu savunan öğreti. Rus edebiyatında bu akımın öncülüğünü, 1920'li yıllarda, anlatım teknikleri ve ses ile anlam özellikleri arasındaki ilişkiler üzerinde çalışan Roman Jakobson yapmıştır. Formalizmin Rus biçimciliği olarak da bilinir. (ç.n.)

gibi, Doğu Avrupa'nın Batı kültürüne önerebileceği yeni düşünce biçimleriyle ilgiliydi; ikincisi, bu kültür, doğrudan ya da dolaylı olarak Ekim Devrimi'ne bağlıydı ve esas yandaşları o devrimle özdeşleşmişti. Böylece durum açıklık kazanıyor: Stalincilikten arınma döneminde, entelektüeller, kültürel saygınlığı olan ve malûm siyasal bakış açısıyla tepkisel ve Batılı olmakla suçlanamayacak olan bir geleneğin ilmiklerini yeniden atarak, özerkliklerini sağlamaya çalıştılar. O devrimciydi ve Doğu Avrupalıydı. Tasarlanan şey, düşünce ve sanat alanında bu eğilimleri canlandırmak ve yeniden dolaşıma sokmaktı. Sanırım Sovyet otoriteleri bu tehlike konusunda yeterince uyarıda bulundular; birçok entelektüelin yönelmiş olduğu şeyle açıkça yüzleşmenin riskini göğüslemek istemediler.

Fransa'da olup bitenin, körü körüne, bilinçsizce bu gelişmelerin etkisinde kalınmasının bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Marksist çevreler, hem komünistler hem de Marksizmden etkilenenler, Fransa'da denenmekte olan "yapısalcılık"ta geleneksel Marksist kültürün ölüm çanlarını sesleyen bir şeyler olduğunu, Marksist olmayan bir sol kültürün ortaya çıkmakta olduğunu sezinlemiş olmalılar. Marksist, teknokratik, idealist buyruklara uymayan aranışları gecikmeksizin hedef alan tepkilerin kaynağı budur. Aşağı yukarı SSCB'de olduğu gibi... *Les temps modernes*'de varılan yargılar, son Stalinistlerinkilere, formalizmle ve yapısalcılıkla ilgili olarak Kruşçev döneminde geliştirilenlere çok benziyordu.

Duccio Trombadori: *Burada da, yargılardaki benzeşmenin, bırakın siyasal yakınlaşmayı, kültürel bir yakınlaşma anlamına bile gelmediği yönünde biraz zorluyorsunuz kendinizi, bana kalırsa...*

Michel Foucault: İbret alınası iki hikâye anlatmak istiyorum size. İlki, benim doğrudan tanık olduğum bir olay değil; Çekoslovakyalı bir göçmen anlatmıştı birkaç yıl önce. Batılı, çok önemli bir felsefeci, bir Fransız, Prag'da konferans vermek üzere davet edilmişti. '67'nin sonlarında, ya da '68'in başlarında olmalı. Onu karşıladıklarında çok endişeliydi Çekler. Prag Baharı'nın serpilmekte olduğu o büyük kültürel ve toplumsal huzursuzluk döneminde, ilk kez, komünist olmayan önemli bir felsefeciyi davet etmişlerdi. Batı Avrupa'da geleneksel Marksist kültürle uyuşmayan şey üzerine konuşacağı tahmin ediliyordu. Bunun yerine, konferansın başından itibaren, sözüm ona büyük sermayenin hizmetinde olan ve büyük Marksist ideolojik geleneğe meydan okuyan entelektüellerden, yapısalcılardan dem vurdu. Böyle konuşarak, yeryüzündeki bütün Marksistlerin birleşmesinden yana bir diyalog önererek, Çeklere lütufta bulunduğunu düşünüyor olmalıydı. Oysa, hiç farkında olmaksızın, tam da o ülkedeki entelektüellerin çabasına zarar verdi. İşte, komünist olmayan bir felsefeci bile tepkisel bir burjuva ideolojisi olarak değerlendiriyordu yapısalcılığı. Çek otoritelerinin eline olağanüstü bir silah tutuşturmuş, onların yapısalcılığa karşı bir saldırı başlatmalarına zemin hazırlamıştı. Gördüğünüz gibi, sonuç büyük bir hayal kırıklığı oldu.

İçerisinde doğrudan yer aldığım ikinci hikâyeye geçiyorum şimdi. 1967'de, Macaristan'da bir dizi konferans vermem önerilmişti. Ele almamı istedikleri konuların arasında, yapısalcılıkla ilgili olarak süregelmekte olan tartışmanın konuları da vardı. Tartışma konuları sıraya koyuldu ve üniversitenin konferans ve tiyatro salonlarında konferansları vermeye başladım. Ama sıra yapısalcılık hakkında konuşacağım bölüme geldiğinde, o konferansın üniversite rektörünün odasında gerçekleştirileceği bildirildi. Söylediklerine bakılırsa, çok özel bir konuydu yapısalcılık, fazla ilgi gösterilmiyordu. Öyle olduğu kanısında değildim elbette. Genç çevirmenimle konuştum; şu karşılığı verdi: "Bu üniversitede, üzerinde tartışamayacağımız üç şey vardır: Nazizm, Horthy Rejimi[63] ve yapısalcılık." Şaşırmıştım. Ama bu olay üzerinde tekrar düşündüğümde, yapısalcılık sorununun aslında Doğu Avrupa'nın bir sorunu olduğunu; Fransa'da bu konu üzerinden sürdürülen hararetli tartışmaların ve yaratılan kargaşanın, sadece Doğu Avrupa ülkelerinde verilen çok daha önemli ve zor bir mücadelenin bir sonucu olduğunu ben de anlamaya başladım. Ne olup bittiği konusunda, herkesin yanlış değerlendirmeler yaptığı bir konuydu bu.

63- Miklos Horhy (1868-1957): Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Macaristan'da devrimci güçleri yenilgiye uğratan ve 1920-1944 yılları arasında kral naibi sıfatıyla ülkeyi yöneten Macar amiral. Hitler'in "Bolşevizme karşı haçlı seferi" olarak nitelediği savaş stretejisini destekleyerek, İkinci Dünya Savaşı'nın başında, Macaristan'ı Almanya'nın yanında savaşa soktu. (ç.n.)

Duccio Trombadori: *Hangi anlamda "sonuç"tan söz ediyorsunuz? Fransa'da sürdürülen kuramsal tartışmanın, yapısalcılık sorununun ötesine geçen bir özgünlüğü yok mu?*

Michel Foucault: Eğer isterseniz, Batı Avrupa'daki tartışmanın niteliğini ve o tartışmalardaki şiddeti tam olarak anlayabilmek için yararlanabilirsiniz benim değerlendirmelerimden. "Yapısalcılık" olarak adlandırılan şeyin arkasında, bir dizi önemli soru var aslında: Kuramsal sorunların artık "özne"ye odaklanmaksızın ortaya konulmasının belirli bir yolu; sonra, alabildiğine rasyonel olmakla birlikte Marksist olmayan analiz biçimlerinin izinin sürülmesi. Büyük Marksist itaatten kendisini ayıran kuramsal düşüncenin doğuşu olarak nitelendiriyorum bunu. Böylelikle, Doğuda gündemde olan değerler ve mücadele, Batıda olan biten şeyin üzerine geçirildi.

Duccio Trombadori: *Bu üzerine geçirilmenin anlamını kavrayamıyorum. Yapısalcı yönteme ve geleneğe duyulan ilginin Doğu Avrupa'da canlanışının, Fransız yapısalcıları tarafından ifade edilen "antihümanizm"le ilgisi son derece sınırlıydı...*

Michel Foucault: Belki de yeterince iyi ifade edemedim... Ama Doğuda ve Batıda olanlar, belirli sınırlar içerisinde, aynı türden şeylerdi. Çünkü, gündemde olan şey şuydu: Akıldışı olmayan, sağdan gelmeyen, dahası Marksist dogmacılığa indirgenemeyecek olan düşünce ve analiz biçimlerini oluşturmak, ne ölçüde mümkündür? Sağ-

lanan bütün gelişmelerle birlikte, o belirsiz ve karmakarışık "yapısalcılık" kavramının içerdiği karmaşık sorunlardı bunlar. Neden ortaya çıktı, bu kavram? Çünkü, yapısalcılıkla ilgili tartışma, SSCB ve Doğu Avrupa'nın gündeminde merkezî bir konumdaydı. Diğer yandan, yapısalcılıkla ilgili olan bir şeyin, Fransa'da ortaya atılan şeye benzer bir şeyin izi sürülüyordu orada: Diyalektik materyalizmin kurallarının ve dogmacılığının ötesine geçebilen, onu aşan kuramsal, rasyonel ve bilimsel bir araştırma programını yürütmek, ne ölçüde mümkündür? Bunun Fransa'da olan şeyle oldukça benzeştiğini görebilirsiniz. Sadece bir farkla: Fransa'da yapısalcılık tam anlamıyla tartışmanın hayatî noktası değildi; ama Doğu Avrupa'da gizlemek ve savaşmak istedikleri şey, gerçekten yapısalcılıktı. Bugün de öyle... Böylelikle, o bir dizi lânetleyişin altında yatan şeyin açıklık kazandığını da görebilirsiniz.

Duccio Trombadori: *Lânetlenenlerin arasında, çalışmaları Marksizmle özdeşleştirilen, dahası Marks'ın en sadık yorumcusu olduğu söylenen Louis Althusser'in de bulunması tuhaf değil mi? Böylece Althusser de yapısalcıların arasına dahil edilmişti. Öyleyse,* Kapital'i Okumak[64] *gibi Marksist bir çalışma ile sizin*

64- *Lire le Capital:* Louis Althusser'in 1965 yılında yayımlanan, Marx'ın yapıtı *Kapital*'i yorumladığı çalışması. (ç.n.)

☛ Adı geçen kitap *Kapital'i Okumak* adıyla Türkçe olarak yayım landı. *Kapital'i Okumak*, Louis Althusser, Çeviren: Celal A. Kanat, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

Şeylerin Düzeni *adlı çalışmanız; 60'lı yılların ortalarında yayımlanan ve farklı yönelimleri olan bu kitapların her ikisi de neden aynı "antiyapısalcı" polemiğin hedefi haline getirildi?*

Michel Foucault: Yapısalcı olmayan Althusser'e, "özne"nin önceliğine kuramsal olarak karşı çıkması bir yana bırakılırsa, bu sıfatın neden yakıştırıldığını anlayabilmiş değilim. Bu eğilimin benimle ilgili yönüne gelince, sanırım başka bir kitabıma, *Şeylerin Düzeni*'ne saldırarak, *Deliliğin Tarihi*'nin bedelini ödetmek istediler bana. Her şeyden önce, birçok rahatsızlığa yol açmıştı *Deliliğin Tarihi*: İlgiyi ulvî konulardan küçük ölçekli sorunlara kaydıran bu çalışma, örneğin Marx'ı tartışmak yerine, akıl hastanelerinin dâhilî uygulamaları türünden önemsiz şeyleri inceleyerek yol alıyordu. Neredeyse on yıl önce çıkmış olması gereken skandal, ancak 1966'da, *Şeylerin Düzeni* yayımlandığında açıklanacaktı. Tamamen biçimsel, soyut, havada kalmış bir metin olduğundan söz edildi, *Şeylerin Düzeni*'nin. Bunların tümü, delilik üzerine yapmış olduğum ilk çalışmam hakkında dile getirilememiş olan şeylerdi. Ama *Deliliğin Tarihi*'ne ve onu izleyen *Kliniğin Doğuşu*'na yeterince ilgi gösterilmiş olsaydı, *Şeylerin Düzeni*'nin benim için hiç de varılacak bir hedef, bir sonuç anlamına gelmediği anlaşılırdı. Belirlenmiş bir boyutta uygulanan, bir dizi konunun izini sürmek üzere tasarlanmış olan bir çalışmaydı. Elbette merak ettiğim tüm sorunları çözmedim bu kitapta; özellikle de, metodolojik olanları... Ama kitabın sonunda, bu çalışmanın aslında bilginin *(savoir)* ve belli bir bilginin *(conna-*

issance) dönüşümü alanında yütütülen bir analiz olduğunu yeniden belirttim. Kimi sonuçlardan yola çıkarak, bir dizi soruna ve etkene yönelmek üzere daha ileri gitme ihtiyacını dile getirdim. Beni eleştirenler daha önceki çalışmalarımı okumuş olsalardı, onları görmezden gelmeselerdi, o kitaplarda bir dizi sorun, açıklama ve neden sunmuş olduğumu kabul etmek durumunda kalacaklardı. Onların değerlendirmesi, kısmen de, bir kitabı, her şeyiyle inceden inceye, mükemmel, eksiksiz bir biçimde hazırlanmış bir şey olarak düşünme yönündeki o eski, iyice kökleşmiş kötü alışkanlığın bir sonucudur. Biliyorsunuz, ben adım adım ilerleyerek kitap yazıyorum: İlki kimi sorunları ortada bırakıyor; ikincisinin üzerinde yol alacağı sorunları... İkincisi, üçüncüsüne duyulan gereksinimi hazırlıyor. Çizgisel bir tarzda, süreklilik gösteren bir yönde olmaz bu; aynı metinler üst üste gelir, bir diğeriyle kesişen, çapraz çizgiler oluşturur.

Duccio Trombadori: Şeylerin Düzeni *gibi "yöntem kitapları"nı*, Deliliğin Tarihi *ve* Kliniğin Doğuşu *gibi "araştırma kitapları"na bağlayan şey nedir? Sizi* episteme[65] *kavramına, belirli bir kültürdeki ya da*

65- Episteme: İlkçağ Yunan felsefesinde "kanı" anlamındaki doksaya karşıt olarak kullanılan, "doğru ve bilimsel bilgi" anlamındaki terim. *Episteme* terimi, Foucault'nun tarihte üstü örtülmüş kimi kavramların ya da deneyimlerin soykütüğünü çıkarırken yaptığı arkeoloji çalışmalarıyla birlikte başka bir anlam kazanmıştır. Foucault'da *episteme*, tarihin belli bir dönemi boyunca☛

tarihsel bir dönemdeki "söylemsel pratikleri" yönlendiren kurallar bütününe ulaştığınız daha sistematik bir yeniden düşünme sürecine geçmeye zorlayan sorunlar nelerdir?

Michel Foucault: *Şeylerin Düzeni*'nde, Batı dünyasının deneysel bilimle ilgili bilgisinin *(savoir)* düzeni içerisindeki yöntemlerin, prosedürlerin ve sınıflandırmaların analizini geliştirdim. Bu, *Kliniğin Doğuşu* üzerinde çalışırken işaret ettiğim bir sorundu. Biyoloji, tıp ve doğa bilimlerinin sorunlarıyla ilgili olarak çıkmıştı karşıma. Ama daha *Deliliğin Tarihi* üzerinde çalışırken, akıl hastalığıyla ilgili olarak benzer bir metodoloji tam anlamıyla hayata geçirilmiş olduğu için, sınıflandırmacı tıbbın sorunlarıyla karşılaşmıştım. Görüyorsunuz, satranç tahtasının üzerindeki bir piyon gibi, oradan oraya sürülen, kimi zaman zikzaklar çizen, kimi zaman bir kareden diğerine sıçrayan tematik bir şey. O nedenle, araştırmalarım sırasında şekillenmekte olan karmaşık görünümü sistemleştirmeye karar verdim. Böylece, ortaya *Şeylerin Düzeni* çıktı:

---

geçerli görülen, kendisinden sonraki gelene kadar varlığını sürdüren, içinde dilsel, deneyimsel, bakışsal ve kavramsal alabildiğine değişik öğelerin bir arada bulunduğu, kendi içinde bütünlüklü bir *söylem dağarıdır*. *Episteme*, ait olduğu dönemde neyin düşünülebilir neyin düşünülemez, neyin söylenebilir neyin söylenemez, dahası neyin duyulabilir neyin duyulamaz olduğunu koşullandırıp belirleyen son derece kapsamlı bir söyleme-yaşama-algılama-kavrama çerçevesidir. (ç.n.)

Özellikle bilim felsefesi uzmanlarına yönelik son derece teknik bir kitap. Georges Canguilhem ile tartıştıktan sonra tasarladım o kitabı. Özellikle bilim adamlarına seslenmeyi amaçlamıştım. Ama gerçeği söylemek gerekirse, beni en çok heyecanlandıran sorunlar, bunlar değildi. "Sınır- deneyimler"den söz etmiştim size; beni büyüleyen tema budur. Delilik, ölüm, cinsellik, suç: İlgimi en çok çeken şey, bunlar oldu. Her zaman ciddi, düzenli bir egzersiz olarak gördüm, Şeylerin Düzeni'ni.

Duccio Trombadori: *Eminim ki,* Şeylerin Düzeni*'nin sizin için hiç önemli olmadığını düşünmemi istemiyorsunuzdur! Sizin düşünce sisteminizde kayda değer bir geçişe işaret ediyor o metin. Araştırmanın alanı, artık delilik deneyiminin kendisi değil, kültürün ve tarihin organizasyonu ve değerleridir.*

Michel Foucault: O çalışma sayesinde elde etmiş olduğum sonuçları ortadan kaldırmıyor söylediğim şeyler. Ama diğer kitaplarımdan farklıdır, *Şeylerin Düzeni*; gerek kendi içinde, gerekse diğerleriyle karşılaştırıldığında, rolünün ve kayda değerliliğinin ağırlığı bakımından marjinal bir çalışmadır. Bununla birlikte, biraz tuhaf, paradoksal bir şey ama, kamusal alanda en başarılı olan da oydu. Belki de yayımlandığında aldığı alışılmamış yoğunluktaki eleştiri nedeniyle, herkes almak istedi kitabı. On binlerce kitap satıldı. Kuramsal bir metnin gazete ve dergilerde yer alan eleştirilerin çokluğu ölçüsünde tüketilmesi gibi sağlıksız bir eğilimden kaynaklanıyordu bu paradoks.

Duccio Trombadori: *Yazmaya karar verdiğiniz dönemde o kitaba nasıl bir anlam atfetmiş olduğunuzu öğrenebilir miyim?*

Michel Foucault: Öncelikle, üç bilimsel pratiği sıraya sokup karşılaştırmaya çalışmıştım. "Bilimsel pratik" kavramıyla, sırası geldiğinde bir nesneler alanını tanımlayan, aynı zamanda onları bilmesi için yönlendirilmiş ideal özneyi belirleyen söylemlerin düzenlenmesinin ve yapılandırılmasının belirli bir yolunu kasdediyorum. Bu üç ayrı alanın, doğa bilgisi, dil bilgisi ve siyasal ekonominin, kurallarıyla birlikte aşağı yukarı aynı dönemde, on yedinci yüzyılda oluşturulmuş olması ve yüz yıl boyunca benzer dönüşümler geçirmiş olması bana biraz tuhaf gelmişti.

Ayrı türden pratiklerin karşılaştırmalı olarak titizlikle çalışılması, tam da kendi doğası nedeniyle, örneğin refah analizinin doğuşu ile kapitalizmin gelişimi arasındaki olası bir ilişkinin ayırt edilip nitelendirilmesine olanak vermiyordu. Sorun siyasal ekonominin nasıl ortaya çıktığının bilinmesiyle değil, farklı söylemsel pratikler arasındaki ortak noktaların bulunmasıyla ilgiliydi: Bilimsel söylemlerin iç prosedürlerinin karşılaştırmalı bir analizi. O dönemde pek az insanı ilgilendiren bir sorundu bu. Ama o dönem için gerekli olan, bugün hâlâ gerekliliğini koruyan temel soru şudur: Gerçek bir pratikten, nasıl bilimsellik iddiası taşıyan bir bilgi *(sovoir)* türü ortaya çıkabilir? Daima geçerli olan bir sorundur bu; diğer sorunların hepsinden daha önemlidir.

Duccio Trombadori: *Ancak, "diğer sorunların hepsinden daha önemli" olan bu sorun, toplumsal bir pratikten bilginin oluşması,* Şeylerin Düzeni'*nde arızî kalıyor. Kitaba yöneltilen en sivri eleştiri oklarından biri, sanırım yapısal "formalizm" ya da tarihsel ve toplumsal sorunun, bilginin* (connaissance) *yapısına içkin olan bir dizi süreksizliğe ve kopmaya indirgenmesi suçlamasıydı.*

Michel Foucault: Beni bu sorunla ilgilenmemekle, onunla yüzleşmemekle suçlayanları, *Deliliğin Tarihi*'ni yazmamın bir nedeninin de, bu sorunu görmezden gelmediğimin bilinmesi olduğunu söyleyerek yanıtlayacağım. O sorunu diğer kitaplarımda tartışmamamın nedeni, başka konuları geliştirme yönünde yaptığım seçimdir.

Farklı söylemsel pratikler arasında yapılan belirli karşılaştırmaların akla uygunluğunu tartışırken, yaptığım çalışmanın, tali olmayan bir dizi soruna açıklık kazandırmak için tasarlanmış olduğunun unutulmaması gerekir.

Duccio Trombadori: Şeylerin Düzeni'*nde, Marksizmi, ısrarla on dokuzuncu yüzyılın epistemesi içerisindeki bir epizoda indirgiyorsunuz. Marx'ta genel kültürel ufuktan epistemolojik bir kopuş olmadığını ileri sürüyorsunuz. Marx'ın düşüncesinin küçümsenmesi, onun devrimciliğinin hafife alınması çok hararetli eleştirilere, tepkilere yol açtı.*

Michel Foucault: Doğrudur. Bu konunun etrafında büyük bir gürültü koparılıyor. Eski yaralar deşiliyor sanki. Şimdilerde, zamanımızın *Gulag*ları[66] ile ilgili sorumluluğun çoğunun Marx'a havale edilmesi neredeyse moda haline geldiğine göre, beni de, eleştirinin belli bir türünde babalık sertifikasıyla ödüllendirirler herhalde. Kesinlikle asılsız, yaptığınız saptama. Benim gözlemlerim, Marx'ın siyasal ekonomisiyle sınırlıdır. Asla Marksizmden söz etmedim. Marksizm sözcüğünü kullandığımda, siyasal ekonominin tarihini kastediyordum. Ayrıca, temel kavramları ve söyleminin genel kuralları ile, Marksist ekonominin, ilk kez Ricardo[67] döneminde şekillenen bir söylem-

66- Gulag (Çalışma Yoluyla Islah Kampları Genel Yönetimi): 1930-1955 yılları arasında faaliyet gösteren, 1930'lu yıllarda milyonlarca tutukluyu barındıran Sovyet tutuklu kampları sistemi. SSCB'nin değişik bölgelerine yayılmış olan çalışma kamplarını bir ada zincirine benzeten Alaksandr Soljenitzin'in *Gulag Takımadaları* adlı kitabı yayımlanıncaya kadar (1975), Batı'da *Gulag* adı bilinmiyordu. Kolektifleştirme sırasında tutuklanan köylülerin, muhalif aydınların, bağlılığından kuşku duyulan etnik grup üyelerinin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde güç kaybına uğrayan hiziplerin üyelerinin, yabancı ülkelerle gizli anlaşma yapmakla suçlananların, sabotaj sanıklarının ve adi suçluların kapatıldıkları bu kamplarda ölenlerin sayısının 15-30 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. (ç.n.)

67- David Ricardo (1772-1823): Ekonomi bilimini sistemleştirerek klasik biçimine kavuşturan İngiltere'li iktisatçı. Bırakınız yapsınlar sözüyle anılan görüşlerini, işçiye ödenen ücretin onun asgari geçimini sağlayacak düzeyde kalmasını öngören ünlü *Ücretlerin Tunç Yasası* adlı çalışmasıyla ortaya koymuştu. (ç.n.)

sel oluşuma bağlı olduğunun ileri sürülmesinde bir tuhaflık göremiyorum. Zaten Marx'ın kendisi, temel ilkeleri bakımından siyasal ekonomisini David Ricardo'ya borçlu olduğunu ifade etmiştir.

Duccio Trombadori: Kısaca da olsa orada Marksizme değinmenizin amacı neydi? Marksizmin değerlendirilmesi, böyle on sayfayı geçmeyen tali bir eleştiriyle aceleye getirilmemiş mi?

Michel Foucault: Aslında yapmak istediğim şey, Marksist siyasal ekonominin büyük bir coşkuyla yüceltilmesine, göklere çıkarılmasına tepki göstermekti. Bu eğilimin, her şeyden önce, siyasal bir ideoloji olarak on dokuzuncu yüzyılda doğan ama önemli etkilerini yirminci yüzyılda gösteren Marksizmin tarihsel yazgısından kaynaklandığı kanısındayım. Marx'ın ekonomik söylemi, on dokuzuncu yüzyıla özgü bilimsel söylemin oluşumunu sağlayan değerlerin *epistemesini* paylaşmaktan kaçınamadı. Asıl tuhaf olan şey bunun dile getirilmesi değil, çoğu insanın bu gerçeklik karşısındaki tahammülsüzlüğüdür.

Bunun, aynı döneme rastlayan iki ayrı eğilimin gözden geçirilmesi yoluyla anlaşılabileceği kanısındayım: Bir yanda, geleneksel Marksistlerin, Marx'ın itibarına, kuramsal üstünlüğüne azıcık da olsa gölge düşürebilecek en küçük eleştirel gözlemi bile kesin olarak reddedişleri vardı. Ayrıca, o dönemde en hırçın olanlar da, onlar değildi. Daha doğrusu, siyasal ekonominin sorunlarıyla en çok ilgilenen Marksistler, sanırım benim ileri sürdüklerime çok fazla öfkelenmediler. Diğer yanda, kuramsal oluşumlarını

tamamlamaya çalışan, genel anlamda Fransız Komünist Partisi'nin geleneksel entelektüellerine karşı olan genç neo-Marksist entelektüeller vardı. Anında dehşete kapılanlar, onlardı. Anlaşılacağı üzere, 1968'in Marksist-Leninistleri, hatta Maocuları olacaklardı onlar. Onlar için Marx, burjuva ideolojisinin yanı sıra, kuramsal ataletle, hiçbir şeyin nasıl yapılacağını bilmemekle, dogmalar yaymakla suçladıkları Komünist Parti'ye karşı da açmış oldukları çok önemli kuramsal bir savaşın nesnesiydi.

En şiddetli tepkiler, Marx'ı kesin bilimselliğin eşiği olarak nitelendiren, onu yücelten bu Fransız Komünist Partisi karşıtı Marksist kuşaktan geldi. Beni yazdığım şeylerden ötürü cezalandırmaktan vazgeçmediler. Aşağılayıcı mektuplar gönderdiler.

Duccio Trombadori: *"Marksist-Leninistler" ya da "Maocular" derken özellikle kimleri kastediyorsunuz?*

Michel Foucault: Daha önce söz ettiğim, '68 Mayısı'ndan sonra, Marx'tan ödünç alınan bir sözcük dağarcığını alışılmamış bir üslûpla dolaşıma sokarak o Hiper-Marksist demeçleri veren, sonra da, bildiğiniz gibi, birkaç yıl içerisinde çekip giden o entelektüelleri. Marx'ın sınır tanımaksızın yüceltildiği o genelleştirilmiş hiper-Marksistleştirme döneminde, yazmış olduğum şeylerin onlar için yenilir yutulur bir tarafı olmadığına kuşku yok. Yazdıklarım alabildiğine sınırlı bir bölgeye sıkıştırıldı, Marx'ın kendisinin değerlendirilmesine indirgendi.

Duccio Trombadori: *Ancak, sanırım bu reddediş, sıralananlar arasında, ortaya çıkış sırasına göre sonuncuydu: "Yapısalcılık" teması, belli bir Marksist geleneğin karşı çıkışları, felsefede "özne"nin merkezî konumundan uzaklaştırılması...*

Michel Foucault: Bir yandan kendi kendine delilikle ilgilenen, diğer yandan, ortada evrensel olarak geçerli ve önemli olduğu kabul edilmiş sorunlar dururken, bambaşka, tuhaf bir tarzda bilimlerin tarihini yeniden yapılandırmaya koyulan birisinin fazla ciddiye alınamayacağı hususunu da eklemeliyiz elbette. Sıraladığımız bütün bu etkenlerin bir araya gelişi, *Şeylerin Düzeni*'nin aforoz edilmesinin zeminini hazırladı, hiç kuşkusuz. Her cephede, *Les temps modernes*'de, *Esprit*'de, *Nouvel observateur*'de, sağda, solda ve merkezde, her yerde, inanılması güç bir dolu fırtınası. Ve sadece birkaç yüz tane satacağını düşündüğüm o kitap, muazzam bir sayıyı yakaladı.

Duccio Trombadori: *'60'lı yılların ikinci yarısı, filizlenmekte olan kalkışmalarla, sadece Fransa açısından değil, Avrupa'nın kültürel tarihi açısından da çok önemli bir dönem. Bu dönemin tarihsel olarak kavranılması için, henüz erken. "Hiper-Marksizm", gerçekten Marx'ın söyleminin kendini yeniden toparlaması ya da o söyleme içtenlikli bir dönüşün ifadesi midir? Gerçekten hayata geçirilen süreçler nedir? Tanımlanan değerlerin sınırları nedir? Bunların hepsi, belki de hâlâ gerektiği gibi kavramlaştırılmamış olan, ortada kalan sorunlar.*

Michel Foucault: O dönemde neler olup bittiğini, sizin yaptığınız değerlendirmeleri de dikkate alarak, daha iyi anlamaya çalışmalıyız. Şimdi geriye dönerek değerlendirdiğimde, ortaya çıkan hareketliliğin *kendi* uygun kuramının, *kendi* sözcük dağarcığının olmadığını düşünüyorum. Hayata geçirilen değişiklikler bile, yüzyılın neredeyse ilk yarısına damgasını vuran bir dizi felsefî ve kuramsal sistemleştirmeye, kültürel tarzlara göre oluştu. "Şeyler" başkalaşıyordu ve o süreci ifade edebilecek uygun sözcük dağarcığı ortaya çıkmadı. Belki de, insanlar, *Şeylerin Düzeni*'nde kendine özgü bir şey buldular; yürürlükte, hüküm sürmekte olan sözcük dağarcığına göre bir farklılık gördüler onda. Bu ise, hem ilgi çekti, hem de tepkiye yol açtı. Biz sözcük dağarcığı sorununa dönelim. Ne olmuştu? O sırada, Fransa sömürgeciliğinin son demlerini sürüyordu. Küresel güç dengesinde bir zamanlar sahip olunan üstünlüğün yitirilmesi, ulusal yüceltmeye kültürel olarak kendini kaptırmış olan bir ülke için hiç de azımsanacak bir sorun değildir. İkincisi, özellikle sol çevrelerde, Tito'dan Macaristan'a ve Çekoslavakya'ya, SSCB ile ilgili olarak örtbas edilmeye çalışılan her şey, tasarılarda ve değerlerde gitgide daha fazla çözülmeye yol açıyordu. Günden güne açıklık kazanan bir eğilimdi bu. Son olarak, Cezayir Savaşı'nı hatırlayalım. Fransa'da savaşa karşı en radikal mücadeleyi verenlerin çoğu ya Fransız Komünist Partisi'ne kayıtlıydı, ya da partiyle yakın ilişki içindeydi. O savaş döneminde kararsız ve ikircikli bir tutum sergilemekte olan Fransız Komünist Partisi, onların mücadelesini tam anlamıyla desteklemedi. Sonra bunun bedelini, 1968 ile 1970 yıl-

ları arasındaki o büyük mücadele döneminde genç insanların ve öğrencilerin yönlendirilmesinde gitgide etkisiz kalarak, çok ağır bir biçimde ödedi. Fransa'da Cezayir Savaşı ile uzun bir dönemin sonuna doğru yaklaşılırken, solda, Komünist Parti'nin, doğru mücadele biçiminin ve doğru davanın aynı şeyler olduğu yolunda safça bir inanış vardı. Parti eleştirildiğinde, eleştirinin ne olduğuna bakılmaksızın partinin haklı olduğu yargısına varılırdı. Ama Cezayir Savaşı'ndan sonra bu gözü kapalı bağlılık sona erdi; kırılma noktasına gelinmişti. Ancak bu yeni hassas durumun formüle edilmesi hiç de kolay değildi; çünkü, kimse sağın kategorileriyle biçimlendirilmiş bir yaklaşımı benimsemek istemiyordu ve uygun bir sözcük dağarcığı yoktu.

Bu sorun hâlâ çözümlenebilmiş değil. Birçok meselenin arapsaçına dönmesinin, kuramsal tartışmalardaki hiddetin ve karmaşanın nedenlerinden birinin de bu olduğu kanısındayım. Şunu ifade etmeye çalışıyorum: Sağın dilini kullanmaktan kaçınarak Stalinizm, SSCB'nin siyaseti ya da Fransız Komünist Partisi'nin hassas dönemlerdeki yalpalamaları üzerine kafa yormak, sıkıntılara yol açan karmaşık bir faaliyetti. Bugün hâlâ öyle değil mi?

Duccio Trombadori: *Bence hâlâ öyle. "Sözcük dağarcığı" meselesine dönmek istiyorum.* Bilginin Arkeolojisi*'ni yazdığınızda,* "epistemeler"*in ve "söylemsel oluşumlar"ın kavramsal edinilişi konusunda, bilimsel söylemin maddi ve geleneksel koşulu olarak "telâffuz edilen"* (énoncé) *kavramını kullanarak bir yön değişikliği daha*

yaptınız. Şimdiki araştırma alanınızı da belirlediğini sandığım bu kayda değer yön değişikliğinin, bir şekilde, dönemin atmosferinden, 1968 ile 1970 yılları arasında gerek kuramsal düzlemde ve gerekse uygulama yoluyla şekillenmekte olan alt kültür hareketlerinden kaynaklandığını söyleyebilir miyiz?

Michel Foucault: Hayır. *Bilginin Arkeolojisi* 1969'da yayımlandı; ama 1968'den önce yazmıştım o kitabı. Temel olarak, birçok meselenin birbirine karıştırıldığını, karmaşık bir hale getirildiğini düşündüğüm o "yapısalcılık"la ilgili tartışmaları yanıtlama çabasıydı. O nedenle, kitabın anlamını Mayıs ayında Fransa'da olup bitenlerle ya da genel olarak '68'le ilişkilendirmek doğru olmaz. "Yapısalcılık" kavramının yol açtığı karışıklığa değinmek istiyorum. Daha önce, Piaget'nin bana yönelttiği eleştiriyi hatırlatmıştınız. O dönemde, Piaget'nin öğrencilerinden biri, bir metnini göndermişti bana. Benim, aslında yapısalcı bir analiz yapmakta olmama karşılık, bir yapısalcılık kuramımın olmadığını anlatıyordu o metinde. Piaget ise, birkaç ay sonra yayımladığı kitapta, beni, yapıların analizini yapmaya ihtiyacı olan bir kuramcı olarak nitelendiriyor; öğrencisinin düşündüğü şeyin tam tersini söylüyordu. Hoca ile onun izinden giden öğrencisi bile yapısalcılığın ve yapının ne anlama geldiği konusunda anlaşamıyorlarsa, bu tartışma büsbütün aldatıcı ve yararsız demektir. Benim çalışmalarımı eleştirenlerin kendileri bile, tam olarak neden söz ettiklerinin farkında değiller. Bütün çalışmalarımın aynı türden bir dizi sorunun

etrafında döndüğünü göstermeye çalıştım: Hem kendi kuralları hem de belirme, ortaya çıkma koşulları içerisinde, belirlenmiş o nesnenin, söylemsel üretimlerin analizi nasıl yapılabilir? Böylece, *Bilginin Arkeolojisi* doğdu.

Dördüncü Bölüm

Adorno, Horkheimer ve Marcuse "Tarihi İnkâr Eden" Kim?

Duccio Trombadori: *'68 olaylarıyla birlikte, başka bir kuramsal çizgi yeniden güçlendi ve gençlik kültüründe çok önemli bir başvuru kaynağı olarak saygınlık kazandı. Frankfurt Okulu'ndan söz ediyorum: Adorno, Horkheimer, özellikle Marcuse ve onların çalışmaları öğrencilerin ideolojik tartışmalarının merkezine yerleşti. Baskıya karşı mücadele, otoriteryanizm karşıtlığı, "uygarlık"tan kaçış, "sistem"in radikal reddi: Bütün bu kavramlar, az çok entelektüelce bir kafa karışıklığı ile, genç kitlelerce tartışıldı, düstur haline getirildi. Sizin düşüncenizle, görünüşe bakılırsa doğrudan ilgilenmemiş olduğunuz bu kuramsal akım arasındaki ilişkiyi öğrenmek istiyorum.*

Michel Foucault: Yandaşlarının çoğunun, Naziler tarafından Alman üniversitelerinden atılmalarını izleyen dönemde Paris'te çalışmış olmalarına rağmen, Fransa'da, Frankfurt Okulu'nun o kadar uzun bir süre boyunca farkedilmemiş olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus. Belli bir yoğunlukta ve sıklıkta tartışılmaya başlanması, yalnızca Marcuse'un düşüncesi ve Freudcü Marksizm üzerinden oldu. Frankfurt Okulu hakkında çok az şey biliyordum. Horkheimer'ın, tartışmalara hasredilmiş bir diziyi oluşturan kimi metinlerini okumuştum. Anlamakta zorlandığım, özellikle analiz edilen tarihsel malzemede bir bağlantı zayıflığı hissettiğim metinlerdi. Sonra, Kircheimer'in, cezalandırma mekanizmaları ve sorunları üzerine ABD'de yazmış olduğu kitabı okudum.

O zaman, Frankfurt Okulu çevresindeki insanların, benim yıllardır üzerinde çalışmakta olduğum şeyleri çok önceden ileri sürmüş olduklarının farkına vardım. Bu durum, o çevreden bazı insanların, Fransa'da, aynı değil ama çok benzer deneyimlerin bulunduğunu görünce gösterdikleri belirli bir kızgınlığı da anlaşılır kılıyordu. Aslında, kuramsal anlamda eksiksiz ve üretken olabilmek için, Frankfurt Okulu'nun çok daha yakından tanınması, çok daha iyi çalışılması gerekiyordu. Frankfurt Okulu'nun, hâlâ üzerinde çalışılmakta olan sorunları ortaya attığı kanısındayım. Örneğin bunlardan biri, iktidarın, on altıncı yüzyıldan başlayarak tarihsel ve coğrafi anlamda Batı'da tanımlanmış olan rasyona-

lite ile bağlantılı etkileridir.[68] Batı, o belirlenmiş rasyonalite anlayışını hayata geçirmeseydi, o ekonomik ve kültürel sonuçlara asla ulaşamazdı. Öyleyse, bu rasyonaliteyi, artık kabul etmediğimiz ve baskının kapitalist toplumlara, belki de aynı zamanda sosyalist toplumlara özgü biçimi olarak ifade ettiğimiz iktidar mekanizmalarından, prosedürlerinden, tekniklerinden ve etkilerinden nasıl ayırabiliriz? *Aufklärung*'un (Aydınlanma) özgürlüğe aklın kullanımı yoluyla ulaşılacağı vaadi, tam tersine, o vaadin aklın kendi etkinlik alanı içerisinde yerle bir edildiği, böylelikle özgürlükten fersah fersah uzaklaşıldığı anlamına gelmiyor muydu? Hepimizin tartıştığı, komünist olsun olmasın çoğu insanı ilgilendiren, çok temel bir sorunla karşı karşıyayız. Herkesten önce bu sorunu öne çıkarıp ortaya atan kişi *Horkheimer*'dir. Marx'la ilişkisini bu hipotez temelinde titizlikle değerlendiren taraf, Frankfurt Okulu olmuştur. Marx'ın toplum tasavvurunu devasa bir fabrikaya benzeten de Horkheimer değil miydi?

Duccio Trombadori: *Bu düşünce akımına büyük bir önem atfediyorsunuz. Frankfurt Okulu'nun kıcaca özetlediğiniz öngörülerini, ulaştığı sonuçları neye yoruyorsunuz?*

68- rneğin Jürgen Habermas, bilimlerin ideolojik çıkarlara ve varsayımlara dayandığını, Aydınlanma'nın savunageldiği aklın da bir baskı aracına dönüştüğünü ileri sürmüştür. (ç.n.)

Michel Foucault: Frankfurt Okulu'nun, SSCB'de olan biteni, eksiksiz bir bilgiyle, daha en başında öğrenme ve analiz etme konusunda daha fazla olanağa sahip olduğunu sanıyorum. Üstelik, yoğun ve dramatik bir siyasal mücadele çerçevesinde; Nazizmin Weimar Cumhuriyeti'nin mezarını kazmakta olduğu bir dönemde. Marksizmin ve Marx'la ilgili değerlendirmelerin elli yılı aşkın sağlam bir geleneğe sahip olduğu bir arka plana rağmen; o ortamı karşısına alarak.

Frankfurt Okulu'nun bütün bu erdemlerini takdir ederken, o okulun çevresindekileri çok daha önceden tanıyıp çalışmış olması gereken bir insanın vicdan rahatsızlığını da hissediyorum. Onların çalışmalarını başlangıçta okumuş olsaydım, belki de önemli ölçüde zaman kazanacaktım; eminim ki, kimi şeyleri yazma ihtiyacı hissetmeyecek, kimi hataları yapmamış olacaktım. Ama eğer gençken Frankfurt Okulu ile karşılaşmış olsaydım, hayatta onları yorumlamanın dışında hiçbir şey yapmayan bir insan olma noktasına gelecek ölçüde çekim alanlarına girebilirdim. Karşılaşmamız gecikince, benim üzerimdeki etkileri geçmişe yönelik oldu. Bana, artık entelektüel keşiflerin yapıldığı yaşları geride bıraktığım dönemde yapılan bir katkı... Bu duruma sevinmeli miyim, üzülmeli miyim, bilmiyorum.

Duccio Trombadori: *Frankfurt Okulu'nun size çekici gelen yanlarından söz ettiniz hep. Onlarla nasıl, hangi nedenlerle ayrı düştüğünüzü de bilmek isterim. Onlardan, Frankfurt Okulu'ndan Fransız yapısalcılı-*

ğına açık bir eleştiri geldi. Örneğin, Alfred Schmidt'in yazılarını hatırlıyorum; Lévi-Strauss'u, Althusser'i, hatta sizi "tarihi inkâr edenler" diye nitelendirmişti.

Michel Foucault: Ayrı düştüğümüz noktaların varlığı su götürmez. Frankfurt Okulu'nun "özne" kavramını ele alışı, ana çizgileriyle, geleneksel felsefenin benimsediği yöndedir. Ayrıca Marksist hümanizmden fazlasıyla nasibini almıştır. Bu ikinci özelliğin, yabancılaşma ile baskının, "kurtuluş" ile yabancılaşmadan arınmanın ve sömürünün sona ermesinin ilişkilendirilmesinde belirli Freudcü kavramlarla eklemlenmiş olduğunu da açıklar, bu durum. Bu temel önermeler veri olarak alındığında, Frankfurt Okulu, sorunun "kaybedilmiş" kimliğin yeniden kazanılması, hapsedilmiş olan doğamızın, en derin gerçekliğimizin özgürleştirilmesi *olmadığını* artık hiçbir şekilde kabul edemeyecektir. Bunun yerine, sorunu, büsbütün *öteki* olana yönelmekle tanımlar. Merkez, Marx'ın sözünde, hâlâ yerli yerinde durmaktadır: İnsanın kendini üretmesi. Buna nasıl baktığınız çok önemli. Bana göre, üretilmesi gereken, tıpkı kendisine benzeyen, tam da doğanın tasarladığı gibi ya da kendi yaradılışına uygun olan insan değildir. Tam tersine, henüz var olmayan, ne olacağını, nasıl olacağını bilemeyeceğimiz bir şey üretmeliyiz.

Sonra, "üretmek" fiilini ele alalım; burada sözü edilen üretimin, insanın insanı üretmesinin, malın değişim değerinin ya da kullanım değerinin üretilmesiyle, ekonomik anlamdaki üretimle aynı doğrultuda olacağı kanısın-

da değilim. Bu üretim, olduğumuz şeyin yok edilmesi, büsbütün farklı, yepyeni bir şeyin yaratılması meselesidir. Onların şu "insanın insanı üretmesi" konusundaki düşünceleri, temel olarak, rasyonaliteye bağlanan baskıcı sistemde ya da sınıflı toplumla ilişkilendirilen sömürünün baskısında insandan ve onun temel yaradılışından uzakta gerçekleşen her şeyden kurtulma ihtiyacına dayanıyor gibi geliyor bana.

Duccio Trombadori: *Frankfurt Okulu'nun, insanın başlangıç noktasını metafiziksel kavramlardan çok tarihsel-soybilimsel kavramlarla düşünmeyi reddetmesinden ya da onlar için bunun imkânsız olmasından kaynaklanıyor belki de farklılık. Mesele, "insanın ölümü" kavramına, metaforuna geliyor.*

Michel Foucault: Ben "insanın ölümü"nden söz ederken, bir üretim kuralının belirlenmesi meselesini kastediyorum. Şu "insanın insanı üretimi" için gerekli bir kavramı dile getiriyorum. *Şeylerin Düzeni*'nde bu "ölüm"ü zamanımızda hâlâ az çok sürmekte olan bir şey olarak sunarken hatalıydım. İki şeyi karıştırıp bir araya getirmiştim. İlki, bir olgunun indirgenmiş hali: İnsanın, çeşitli "insan bilimleri" geliştirilirken ve onların içerisine kendi öznelliğini katarken, bunu öznelliğini dönüştürmesi sırasında bile yaparken, kendisini asla kendi "yaradılışı"nın huzurunda bulmamış olduğu gerçeği. İnsan bilimlerinin can damarında "insanın özü"nü bulamazsınız. İnsan bilimleri, insanı keşfetmemizi sağlama vaadini kesinlikle yeri-

ne getirmemiştir. Zaten mesele, genel bir kültürel deneyim olarak, insan öznenin bir bilgi *(connaissance)* nesnesine indirgenmesi yoluyla yeni bir "öznelliğin" oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu birincisiyle karıştırıp bir araya getirmiş olduğum ikinci şey şu: İnsanlar, kendi tarihlerinin akışı içerisinde, kendilerini yapılandırmayı, öznellik düzeylerini durmaksızın değiştirmeyi, asla sona ermeyecek olan ve bizi hiçbir zaman "insan" olanın huzuruna çıkarmayan, sınırsız, üst üste gelen bir dizi farklı öznelliğin içerisinde kendilerini oluşturmayı asla durdurmadılar. İnsan deneyimler yaşayan varlıktır. Bir sürecin içerisinde, sonsuza dek süren bir meşguliyeti vardır. Bir nesneler alanını tanımlarken, aynı zamanda kendisini değiştirir, bozar, dönüştürür ve bir özne olarak biçimlendirir. Biraz karışık bir biçimde, biraz da kâhince "insanın ölümü"nden söz ederken, basitçe bunları dile getirmek istemiştim. Ama yeterince iyi ifade edebildiğimi düşünmüyorum. İşte bu kavramların etrafında dolaşırken Frankfurt Okulu ile uyuşamadığımız apaçık ortada.

Duccio Trombadori: *"Antihümanizm" söylemi temelinde değerlendirilebilecek olan bu ayrı düşüş, onlarla olan bu mesafeniz, tarihin ele alınışı ve analiz edilişi bakımından nasıl ifade edilebilir?*

Michel Foucault: Beni hayal kırıklığına uğratan şeylerin biri de onların tarihle ilişkileridir. Tarihle doğrudan ilgilenmişe benzemiyorlar pek. Başkalarınca yapılan araştırmalara, zaten yazılmış ve değeri çoktan biçilmiş olan bir tarihe başvurarak, onu açıklayıcı art alan olarak

sunuyorlar. Onlardan bazıları, özellikle de Marksist yönlendirmenin etkisi altında olanlar, benim tarihi "inkâr eden", tarihi "tanımayan" biri olduğuma karar verdiler. Bu tutumlarını sürdürüyorlar. Sanırım Sartre da aynı kanıda. Buna karşılık, onlar için de, başkalarının imâl etmiş olduğu bir "tarihin kullanıcıları" nitelemesi yapılabilirdi. Herkesin tarihi istediği gibi inşa etmesi gerektiğini söylemiyorum elbette. Ama tarihsel araştırma alanında, başkalarının ulaştığı sonuçların beni hiçbir zaman tam anlamıyla tatmin etmemiş olduğunu belirtmek isterim. Birçok tarihsel çalışmaya başvurmuş, onların birçoğunu kullanmış olsam da, beni ilgilendiren konularla ilgili olarak her zaman ilk elden tarihsel analiz yapmaya çalışmışımdır. Onlar ise, tarihten yararlanırlarken, profesyonel tarihçinin yaptığı çalışmanın, onlara, üzerine şu ya da bu kuramsal, sosyolojik, psikolojik ya da başka türden herhangi bir sorunla ilgili akıl yürütmelerini bina edebilecekleri maddi zemini sağladığını düşünüyorlar. Bu tarz bir tutum ise, dolaylı olarak iki postulâtı içeriyor. Birincisi, felsefecilerin söyledikleri tarih olarak değerlendirilemez. Birisinin kafasından geçen şeyler toplumsal bir fenomendir, ama tarihin sistemine dahil değildir. İkincisi, iyi bir biçimde ve ekonomi üzerinden kurulduğu bir kez kabul edilmiş olan tarih, kesinlikle, kendiliğinden, kendi başına, açıklayıcı bir değere sahip demektir.

Çok sınırlayıcı ve çok saf bir akıl yürütme tarzı bu. Çok sınırlayıcı olmasının nedeni şu: Felsefeciler de dahil olmak üzere, birisinin kafasından geçen şey, son çözümde, kesinlikle tarihin bir parçasıdır. Bir şey söylemek,

kendi başına bir olaydır zaten. Bilimsel bir söylemin sürdürülmesi, yukarıda bağlanan ya da tarihçilerin alanına giren bir şey değildir; bir savaş, buharlı makinenin icadı ya da bir salgın hastalık gibi, tarihin bir parçasıdır. Aynı türden olmasa da, bir olaydır. Benim, şu ya da bu doktorun delilikle ilgili olarak dile getirdiği şeylerin son derece saçma olduğunu söylemem, Waterloo Savaşı gibi, tarihin bir parçası değil midir? Şimdi, onların akıl yürütme tarzının çok saf bulduğum yanına geliyorum. Ekonomik analizin ne denli önemli olabileceği konusu bir yana, ekonomik yapı değişikliklerini temel alan analizin kendi başına açıklayıcı değeri olduğu anlayışı, meslekten tarihçi olmayanlara özgü bir saflık gibi geliyor bana. Hiç de sandıkları gibi değil. Bir örnek vermek istiyorum. On sekizinci yüzyılda konulan cinsel yasakların neden büyük ölçüde mastürbasyona odaklanmış olduğu konusunda bir merak uyanmıştı birkaç yıl önce. Kimi kuramcılar, o dönemde evlenme yaşının yükseltilmiş olması nedeniyle genç insanların uzun bir dönem bekâr kalmaya zorlanmış olmalarıyla açıklamak istemişlerdi bu fenomeni. Açıkça kesin ekonomik nedenlere bağlanan bu olgunun konuyla ne kadar ilintili olduğunu bir tarafa bırakalım şimdi. İnsanlar mastürbasyona evlilikten önceki yıl başlamazlar; bu olgu, sadece bu nedenle, yasağın başlangıç noktasını açıklamaktan uzaktır. Kaldı ki, evlenme yaşının yükseltilmesinin çok sayıda genç insanın yıllarca bekâr kalmasıyla sonuçlandığını kabul etseniz bile, bu fenomenin neden cinsel özgürlüğün genişlemesine değil de daha büyük bir baskıya yol açmış olduğu hususunun açıklığa kavuşturulması gerekiyor. Evlilik yaşı sorunu, yeni kapitalist üretim

biçiminin yükselişiyle olan bağlantılarıyla birlikte, bizim olan biteni anlayabilmemiz için yararlı olabilir. Ama mekanizmaları ve iç işleyişi ile birlikte bir söylemin ya da bir bilgi *(savoir)* sisteminin üretimi gibi hassas analizler söz konusu olduğunda, daha derinlemesine çalışmak gerekir. Ve muhtemelen, kaçınılmaz tek bir çözüme ya da mutlak tek bir açıklamaya da ulaşılmayacaktır. Aslında, analiz edilmeye çalışılan şeyle onun ilişkili olduğu fenomen arasındaki bağlantılar kurulabilirse, gereğinden fazla sonuç çıkacaktır ortaya.

Duccio Trombadori: *Öyleyse, kuramsal düşünce deneyiminin, ille tarihsel malzemenin belirli bir analiziyle mi olacağı kanısındasınız? "Düşünme"nin, tarih yapmanın ve onu yorumlamanın bir yolundan başka bir şey olmadığı söylenemez mi?*

Michel Foucault: Ürettiğim şeyin anlaşılırlığını pekiştirmek amacıyla yaptığım işin, tarihin -toplumsal-ekonomik tarihin diyelim buna– kültürel bir fenomenin üzerine, o fenomenin, belirlenen nedenin zorunlu ve arızi bir ürünü olarak belireceği biçimde yansıtılmasına indirgenemeyeceğini söylüyorum. Kesin bir zorunluluk yok: Kültürel ürün de tarihsel dokunun bir parçasıdır. Kendimi ilk elden tarihsel analizler yapmak zorunda hissetmemin nedeni budur. Gördüğünüz gibi, beni "tarihi inkâr eden" birisi olarak geçiştirmekte gerçekten mizahî bir yan var. Yaptığım şey, tarihten ibaret. Yine de, neden "tarihi inkâr etmek"le suçlandığımın anlaşılması ilginç olabilir. Bunun nedeni çok açık: Diğerlerinin yöneldikleri türden, so-

yut, kutsal, her şeyi açıklayan tarihsel analizleri kullanmıyorum. Buradaki "diğerleri" sözcüğü, beni tarihi inkâr etmekle suçlayanlara karşılık geliyor. Eğer isteseydim, çalışmalarımda Mathiez'in ya da kimi tarihçilerin kitaplarından alıntılar yapabilirdim. Öyle yapmadım; çünkü, onların yaptığı türden analiz yapmıyorum ben. Onların yaptıkları da ortada. Tarihi reddettiğim yolundaki değerlendirmeler, profesyonel tarihçilerden ziyade, tarihsel analizin gerektirdiği, aynı zamanda hem yansız hem de saygılı olması gereken ilişki türünü iyice bilmeyen felsefe çevrelerinden geliyor. Tartışmayı, benim tarihi "inkâr ettiğim" ya da "tanımadığım" yargısıyla noktalamak, bunu anlamaya çalışmaktan daha kolay bir şeydir.

Beşinci Bölüm

'68 Mayısı'nda, "Kelimeler" İle "Şeyler" Arasında

Duccio Trombadori: *1968 Mayısı'nda ve onun hemen sonrasında, birçok Fransız entelektüeli Paris'teki öğrenci mücadelesine katıldı. "Bağlılık" sorununu, siyasetle ilişkiyi, toplumsal eylem olanaklarını ve onun sınırlarını yeni terimlerle, yeniden gündeme getiren bir deneyimdi. Onların arasında sizin adınız yer almıyor. Fransa'da birçok entelektüelin yer aldığı bir tartışmanın dışında kaldınız siz; en azından '70'li yılların başlarına kadar. '68 Mayısı ile ilgili nasıl bir deneyiminiz oldu? '68 Mayısı sizin için ne ifade ediyordu?*

Michel Foucault: '68 Mayısı'nda Fransa'da değildim; Cezayir Savaşı döneminde olduğu gibi. Sürgündüm,

bir anlamda; kenardaydım. Ve Paris'e o dönüşümde de, yedeğimde bir yabancının bakış açısını taşıyordum. Bunun beklenen sonucu, söylemek durumunda olduğum şeylerin her zaman kolayca benimsenmemesiydi. Marcuse'un, "Mayısta, barikatlar kurulduğunda, Foucault neredeydi" diyerek serzenişte bulunuşunu hatırlıyorum. Çalışmalarım nedeniyle Tunus'daydım. Oradaki deneyimin benim için tartışılmaz bir önemi olduğunu da eklemeliyim. Doğrusu, hayatım boyunca birçok önemli gerçekliği gözlemleme şansına sahip olmuştum. İsveç'te "iyi" işleyen bir sosyal demokrasi gördüm; Polonya'da ise, "kötü" işleyen bir halk demokrasisi. 1960'larda, hızlı bir ekonomik yükseliş döneminden geçmekte olan Federal Almanya Cumhuriyeti'ni ilk elden izledim. Son olarak da, yoksul bir ülkede, Tunus'da iki buçuk yıl yaşadım. Sarsıcı bir deneyimdi. '68 Mayısının hemen öncesinde, olağanüstü güçlü öğrenci eylemleri vardı orada. Aynı yılın Mart ayıydı. Bütün bir yıl boyunca ardı arkası kesilmeyen grevler, öğrenci boykotları ve tutuklamalar... Polis üniversiteye girdi, öğrencilere saldırdı; yaralananlar oldu, kimisi hapse atıldı.

Sekiz, on, hatta on dört yıl hapse mahkûm edildiler. Kimisi hâlâ içerde, gününü doldurmaya çalışıyor. Kendimi, Fransa'lı bir profesör olarak, o gerçekliğin içerisine gömülmüş bir halde buldum; böylelikle, o gerçekliği daha iyi anlama, dünyanın diğer üniversitelerinde olan biten şeylere göre değerlendirme olanağım oldu. Oradaki yetkililer nezdinde belli bir saygınlığımın olma-

sı, bir dizi eylemi kolayca gerçekleştirmemi ve Fransız hükümetinin orada olan bitene gösterdiği tepkileri doğru değerlendirebilmemi sağladı. Tutumlarının arzuyu kışkırtan bir yanı olduğunu da belirtmeliyim. Bu kalkışmalar sırasında, bildiri yazarak ya da dağıtarak, başkalarını grev yapmaya kışkırtarak, sadece bunları yapabilmek için ciddi riskler üstlenen genç erkekler ve kadınlar beni çok etkilediler, şaşkınlığa uğrattılar. Hayatınızı, özgürlüğünüzü, vücudunuzu tehlikeye atmak için, bu türden şeyler yapmanız yeterliydi. Benim üzerimde derin etki bırakan, siyasal bir deneyimdi; sahici bir deneyim...

Duccio Trombadori: *Bir siyasal deneyimi doğrudan yaşamış olduğunuzu mu söylemek istiyorsunuz?*

Michel Foucault: Evet. Siyaset deneyimi, bir zamanlar Fransız Komünist Partisi'ne bağlanıp kalmamdan bu yana, daha önce size sözünü etmiş olduğum olayların yaşandığı bütün o yıllar boyunca, ağzımda kötü bir tat bırakmıştı. Kuramsal bir kuşkuculukla kapanıp kalmıştım. Bunu gizlemiyorum. Cezayir döneminde, orada da, doğrudan katılamamıştım mücadeleye. Katıldığım durumlarda da, kişisel güvenliğimi tehlikeye atmamıştım. Oysa Tunus'da, öğrencileri kişisel olarak desteklemek, Avrupa'da homurdanarak yapılagelen o siyasal konuşmalardan, tartışmalardan büsbütün farklı olan bir şeyin içerisinde yer almak, o deneyimi yaşamak zorunda hissettim kendimi. Marksizmin, örneğin 1950 ile 1952 yılları arasında, bizim öğrenciliğimizde, bizim için ne ifade et-

tiğini, aramızda nasıl işlediğini; ya da, toplumsal konumları ne olursa olsun, gençlerin çoğu için tümüyle tiksinilen bir şeye dönüştüğü, bir ilmihâl gibi belletildiği Polonya'da neyi temsil ettiğini düşünüyorum. Sonra, 1960'ların başlarında Fransa'da katılmış olduğum bütün o soğuk, akademik tartışmaları hatırlıyorum. Tunus'da olan şey, bunların tam tersiydi: Gençlerin Marksizme yönelişinde, benliklerini kuşatan bir duygu hali, bir yoğunluk, olağanüstü güçlü bir dürtü vardı. O genç insanlar için, sadece gerçekliğin analiz edilmesinin bir yolu değildi Marksizm. Aynı zamanda ahlâki bir inanç; varoluşla ilgili, insanı afallatan bir eylemlilik haliydi. Tunuslu öğrencilerin Marksistliği ile Marksizmin Avrupa'daki işleyişi arasında ne kadar büyük bir farklılık vardı! Bunu düşündüğümde, hayal kırıklığına uğruyor, acı çekiyordum. Sonuçta, siyasal tartışmaya yeniden katılmamı sağlayan bir deneyim olmuştu benim için, Tunus. Beni değiştiren şey, Fransa'daki '68 Mayısı değildir; bir üçüncü dünya ülkesindeki '68 Martı'dır.

Duccio Trombadori: *Siyasal deneyimle ilişkilendirilen "varoluşla ilgili eylemlilik hali"ne büyük önem atfediyorsunuz. Neden? Belki de sahiciliği, içtenliği korumanın tek yolunun bu olduğunu düşünüyorsunuz. Tunuslu gençlerin Marksizmden yana yaptıkları ideolojik seçimle, onların eylemlerindeki kararlılık hali arasında bir bağlantı olamaz mı?*

Michel Foucault: Şunu söylemek istiyorum: Bizim

fark edebileceğimiz ya da kuşkulanabileceğimiz en küçük bir iktidar ve kâr hırsı, arzusu olmaksızın, bir bireyde sınırsız bir feragat arzusunu, kapasitesini, olanağını hazırlayan şey nedir? Tunus'da gördüğüm buydu. Kapitalizmin, sömürgeciliğin ve yeni-sömürgeciliğin yarattığı dayanılmaz koşullar nedeniyle, mücadele etme gereksinimi apaçık ortadaydı. Böyle bir mücadele, daha başından, doğrudan, varoluşsal ve fizikî bir bağlanışı gerekli kılıyordu. Başvurulan kurama gelince, bana göre onun temel bir özelliği yoktu. Bunu açıklamak isterim. Marksizmle ilgili etraflı bir kuramsal hazırlıkları yoktu; ne başlangıçta, ne de sonradan. Asıl tartışma strateji ve taktiklerin seçimiyle, ne yapılacağıyla ilgiliydi. Marksizmin içerisindeki çeşitli ideolojik eğilimlerin ayrıntılı bir analiziyle ilgilenmiyorlardı. Bundan büsbütün farklı bir şeydi. Böylece, siyasal ideolojinin, dünyanın siyasal olarak algılanışının, mücadeleyi başlatmakta vazgeçilmez bir rolü olduğuna inandım. Öte yandan, kuramın eksiksizliğinin, bilimsel niteliğinin tamamen ikincil bir sorun olduğunu; kuramın gerçekçi, doğru ve uygun davranmanın ölçütü olarak değil, daha çok tartışmalarda bir kandırma aracı olarak iş gördüğünü anlayabiliyordum.

Duccio Trombadori: *Tunus'da yaşadığınız etkin ve doğrudan katılımın Fransa'da da serpilmekte olduğuna ilişkin bir izlenim edinmediniz mi? Sizi, '68 Mayısı'ndaki olayların ardından, öğrenci mücadeleleriyle ilişki kurmaya; böylece, birçok durumda yan tutmanıza yol açacak bir diyalog geliştirmeye*

ve tavır belirlemeye; Sartre, Jean-Marie Domenach ve Maurice Clavel gibi entelektüellerle birlikte Groupe d'information sur les prisons[69] *benzeri, hapishane koşullarıyla ilgili hareketlere katılmaya yönelten şey neydi?*

Michel Foucault: 1968 yılının Kasım-Aralık aylarında Fransa'ya döndüğümde, Fransa'daki durumu Tunus'da gördüklerimle karşılaştırınca çok şaşırdım, biraz da hayal kırıklığına uğradım. Fransa'daki mücadelede de büyük ve yoğun bir çaba vardı; ama katlanılan, göze alı-

69- Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu'nun amacı, 8 Şubat 1971'de Michel Foucault tarafından okunarak basına dağıtılan G.I.P. (Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu) manifestosunda şöyle ifade ediliyor: "Hiçbirimiz hapishaneye girmeyeceğimizden emin değiliz. Bugün her zamankinden de az eminiz. Gündelik hayatımız üzerinde polisin sıkı denetimi artıyor: Sokakta ve yollarda; yabancıların ve gençlerin etrafında. Düşünce suçu yeniden ortaya çıktı. Uyuşturucuya karşı önlemlerde keyfîlik artırıldı. "Gözaltı" koşullarında yaşıyoruz. Adalet aşıldı deniyor bize. Farkındayız. Peki ama, ya aşan polisse? Bize deniyor ki hapishaneler aşırı kalabalık. Peki ama, ya aşırı-hapsedilen halksa? Hapishaneler üzerine pek az bilgi yayımlanıyor; bizim toplumsal sistemimizin gizli bölgelerinden biri hapishane; hayatımızın kara hanelerinden biri. Bilme hakkımız var, bilmek istiyoruz. Bu nedenle, yargıçlarla, avukatlarla, gazetecilerle, doktorlarla, psikologlarla birlikte Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu'nu kurduk. Hapis-

nan şey aynı değildi, Tunus'daki feragat yoktu. Latin Quarter barikatlarında olmak, on beş yıl hapsedilme riskiyle karşılaştırılamaz. Fransa'daki Hiper-Marksizmden söz etmiştim; dizginleri salıverilmiş teoriler, lânet okumalar, kliklere ayrılmalar; bütün bunlar çok rahatsız edici şeyler, pek dikkate değer bir yanı da yok. Tunus'da beni büyüleyen şeyin tam tersi, karşı kutbu... Öyle bir noktaya geldim ki, o dönemden sonra, 1968 ve 1969 yıllarında üniversitelerde, özellikle Paris Üniversitesi'nde yaygın bir alışkanlığa dönüşen o sonu gelmeyen tartışmalardan, Hiper-Marksistleştirme gayretlerinden, o iflah olmaz dağınıklıktan uzak durmaya karar verdim. Belirli bir yerdeki

---

hanenin ne olduğunu göstermeyi tasarlıyoruz: Hapishaneye kim girer, nasıl ve niçin girer, hapishanede neler olur, mahkûmların ve gözetim personelinin hayatı nasıldır, binalar, beslenme, sağlık nasıldır, iç tüzük, tıbbi kontrol, atölyeler nasıl işler, hapishaneden nasıl çıkılır ve bizim toplumumuzda hapishaneden çıkmış biri olmak nasıl bir şeydir. Bu bilgileri bulacağımız yer resmi raporlar değildir. Bu bilgileri hangi sıfatla olursa olsun hapishane deneyimi olanlardan ya da hapishaneyle bir ilişkisi olanlardan istiyoruz. Onlardan bizimle ilişkiye geçmelerini ve bildikleri şeyleri bize iletmelerini rica ediyoruz. Reform istemek bizim işimiz değildir. Biz sadece gerçeği göstermek istiyoruz. Ve bunu derhal göstermek istiyoruz. Çünkü vaktimiz yok. Bizi neyin tehdit ettiğini bilmek iyidir; ama kendimizi nasıl savunacağımızı bilmek de iyidir. Bilgi vermek, edinmek ve çalışmaya katılmak isteyen herkes G.I.P.'e yazabilir." *Büyük Kapatılma*, M. Foucault, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 100. (ç.n.)

sorunları somut, tam ve kesin terimlerle ortaya koyabilen sahici, kişisel, fizikî bir bağlanışı gerektiren bir dizi eyleme kalkıştım.

Gerekli araştırma ve analizler, ancak oradan başlanarak geliştirilebilirdi. G.I.P.'de, mahkûmlar sorunu ile ilgili bütünsel bir deneyimi gerçekleştirmeye çalıştım. Bu da, *Deliliğin Tarihi* ve *Kliniğin Doğuşu* gibi çalışmalarımda ucu açık kalan sorunları, Tunus'da yaşamış ve öğrenmiş olduğum şeylerle geliştirme olanağı sağladı bana.

Duccio Trombadori: *'68 Mayısı'ndan her söz edişinizde, o deneyimin önemini görmezden geliyorsunuz sanki. O olayların sadece hoşa gitmeyen, ideolojik yanlarını görüyor gibisiniz. Hareketin sınırlılığını, kliklere bölünülmesi gibi can sıkıcı yanlarını göstermek yerinde bir tutum olsa da, bütün bir Avrupa'da kendini açıkça ortaya koyan bu kitlesel hareketin görmezden gelinmemesi gerektiği kanısındayım.*

Michel Foucault: '68 Mayısı'nın olağan dışı, çok önemli bir deneyim olduğu su götürmez. Az önce söylediklerim, Fransa'da hareketin gerilemeye başlamış olduğu dönemde yaşadığım şeylerle ilgiliydi. '68 Mayısı olmasaydı, bugün yapmakta olduğum şeyleri yapmıyor olacaktım. Hapishane, cinsellik gibi alanlarda araştırma yapılması, tasavvur bile edilemeyecekti. 1968'in getirdiği atmosferin, bu anlamda tartışılmaz bir önemi var benim için. '68 Mayısı'nın önemsiz olduğunu ihsas etmek iste-

medim. Onun bazı sonuçları, o hareketin sonrasında ortaya çıkan, daha çok göze batan kimi yapay unsurlar bana bütünüyle yabancıydı. Ama, sonuç olarak, Fransa'da gördüğüm gözüpekliğin ve birçok şeyin değiştirilmesine yönelik arzunun özü bakımından Tunus'dakiyle aynı olduğu kanısına vardım. Farklılık, fraksiyon olgusunun, Marksist örgütlenmenin birbirini aforoz eden küçük doktrin gruplarına bölünmesinin Fransa'da Mayıs deneyimine gölge düşürmesiydi.

Aslında, geçmişe oranla kendimi daha rahat hissetmemi sağlayan kimi değişiklikler oldu; öteden beri beni ilgilendirmekte olan konular kamusal alana mal olmaya, anlaşılmaya, değerlendirilmeye başladı. Birçok sorun, geçmiştekiyle karşılaştırılamayacak ölçüde insanların ilgisini çekmeye başladı. İngiltere'deki karşı-psikiyatri akımı dışında, sanırım buna benzer bir eğilim görülmemişti şimdiye kadar. Ama ilerleyip adım atabilmek için, bu konunun üzerinde durmak; bu düzenli ve eşzamanlı parçalanmaların ve sonu gelmeyen anlaşmazlıkların oluşturduğu engeli aşmak gerekiyor. Yeni bir ilişki biçimi, "entelektüeller" ile "entelektüel olmayanlar" arasında eskisinden büsbütün farklı bir işbirliği yaratabilme meselesidir bu.

Duccio Trombadori: *Ama kullanılan dillerin artık iletişim kuramadığı bir noktada, kurulacak olan ilişki hangi temele, nasıl bir içeriğe ve akıl yürütme tarzına yaslanabilir?*

Michel Foucault: Evet, sıklıkla kullanılan sözcük

dağarcığını sahiplenmediğim doğrudur. Başka güzergâhlara yöneldim ben. Yine de, kimi ortak noktalar vardı; somut kaygılar, gerçek sorunlar düzleminde bir ölçüde anlaşıyorduk. Akıl hastalığıyla ilgili kurumların sorunlarıyla, delilikle ve hapishanelerle yakından ilgilenen birçok insan vardı; kimileri de tıp, hayat, ölüm gibi, varoluşun devasa sorunlar içeren çok somut veçheleriyle ilgiliydiler.

Duccio Trombadori: *Daha sonra* Söylemin Düzeni[70] *başlığıyla yayımlanan Collège de France'daki ilk dersinizi 1970 yılında vermişsiniz. Üniversitede yaptığınız bu konuşmada, söyleme egemen olan "dışlama prosedürleri"ni analiz ederek, bilgi* (savoir) *ile iktidar arasındaki ilişkiyi iyice ayrıntılı bir biçimde incelemeye başladınız. İktidarın hakikat üzerinde uyguladığı hakimiyet ve "hakikat istenci" sorunları, sizin düşünce çizginizde yeni ve önemli bir aşamayı gösteriyor. Bu sorunu bu terimlerle ortaya koyma -ya da, oraya yerleştirme– noktasına nasıl geldiniz? Sizin geliştirdiğiniz biçimiyle iktidar sorunsalı, size göre, '68 gençlik hareketinin sürükleyici gücüyle nasıl bağlantı kurdu?*

Michel Foucault: Tartışmamızın seyrini izlersek, bazı sorular çıkıyor ortaya: O döneme kadar beni tedirgin eden, varoluşumu ve çalışmalarımı yönlendiren şey

---

70- *Ders Özetleri*, M. Foucault, Çev: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 9. (ç.n.)

neydi? Öte yandan, '68'deki gençlik hareketine rehberlik eden itici güç neydi? Örneğin, İsveç toplumunun yaşadığı, benim de tanık olduğum o ağır tatminsizliğin altında yatan şey neydi? Çoğu kimse, Polonya'da hayat koşullarının eskisinden daha kötü olmadığının farkındadır; ama benzer bir mutsuzluk orada da var. Nedir o mutsuzluğun nedeni? Ya Tunus'daki o radikal ayaklanmanın birdenbire patlamasına ne demeli? Neydi, o her yerde sorgulanmakta olan şey? Huzursuzluğun, devlet, diğer kurumlar ve baskı grupları tarafından gündelik hayata uygulanmakta olan sürekli baskının ortaya konuş tarzından kaynaklandığı kanısındayım. Katlanılamayan, sürekli sorgulanan, rahatsızlığı yaratan şey "iktidar"dı. Sadece devletin uyguladığı iktidar değil; aynı zamanda, toplumsal bünyede çok farklı kanallar, biçimler ve kurumlar üzerinden uygulanmakta olan iktidar. "Yönetilme"nin belirli bir biçimi, artık kabul edilemezdi. "Yönetilme" sözcüğünü geniş bir anlamda kullanıyorum. Sadece devletin ve onu temsil eden insanların uyguladığı yönetimi değil; aynı zamanda, kurallar aracılığıyla, doğrudan ya da dolaylı etkileyişlerle gündelik hayatımızı düzenleyen insanları, örneğin kitle iletişim araçlarını kastediyorum. Eskiden, bilginin "soybilimsel" tarihi üzerinde çalışmakta olduğumu düşünüyordum. Ama beni yönlendiren asıl etken, şu iktidar sorunuydu. Sonuçta yaptığım şey, belirli kurumların, "akıl" ya da "normallik" adına, yerleştirilmiş davranış, oluş, eyleyiş ve söyleyiş biçimlerine göre, onları "anormallik", "delilik" diye yaftalayarak birey grupları üzerinde iktidarlarını uygulamaları sonucunu doğuran yolların izini sürmekten ibaretti. İktidarın tarihini ortaya

koymaktan ibaretti. Şimdi, '68 Mayısı'na dönerek; yetersiz, aşırı kuramcı bir sözcük dağarcığının ötesine geçerek sormak istiyorum: Olan bitenin, genel olarak, gençlik kültürünü ve kimi toplumsal tabakaları etkisi altına alan iktidar biçimleri ağına karşı yapılan bir ayaklanma olduğunu bugün kim reddedebilir? Benimkini de içine alan bütün bu farklı deneyimlerden tek bir sözcük çıkıyor ortaya. Görünmez mürekkeple yazılmış, doğru kimyasal madde eklendiğinde sayfada seçilebilecek olan bir mesaj gibi. O sözcük *iktidar*dır.

Altıncı Bölüm

İktidar Üzerine Söylem

Duccio Trombadori: *1970'lerin başından bugüne, yazdığınız makalelerle, yaptığınız söyleşilerle, öğrenciler, genç militanlar, solcular ve entelektüellerle sürdürdüğünüz diyaloglarla, "iktidar" üzerine söyleminiz biraz daha belirginleşti. O konuyla ilgili düşüncelerinizi, daha sonra,* Cinselliğin Tarihi *dizisinin ilk kitabında,* Bilme İstenci*'nin sayfalarında özetlediniz. Verilen çeşitli yanıtlarla, iktidar ve iktidar ilişkileri üzerine, neredeyse sizin geliştirdiğiniz söylem ölçüsünde, külliyetli bir eleştiri çıktı ortaya. Birçok kimsenin gözlemlediği gibi, gerçekliği açıklamak için yeni bir ilkeyle mi karşı karşıyayız? Yoksa başka bir açıklaması mı var bunun? Bunu öğrenmek istiyorum.*

Michel Foucault: Çok yanlış yorumlar yapanlar oldu; belki de ben kendimi yanlış ifade ettim. "İktidar"ın her şeyi açıklayabilen bir şey olduğu sanısına asla kapılmadım. Ekonomiyi temel alan bir açıklamanın yerine iktidarı temel alan bir açıklamayı koymayı amaçlamadım. İktidar sorunu etrafında biçimlendirilen farklı analizleri ve yaklaşımları, içerisinden deneysel olanı, yani açıklanması gerekeni çekip çıkarmaksızın düzenlemeyi ve sistemleştirmeyi denedim. *Bana göre, iktidar açıklanması gereken şeydir.* Ne zaman çağdaş toplumların yaşadıkları deneyimler ya da yapmış olduğum araştırmalar üzerine düşünsem, "iktidar" sorunuyla karşılaşıyorum. Tarih felsefesi olsun, genel toplum ya da siyaset kuramı olsun, kuramsal sistemin hiçbir zaman açıklayamadığı bir sorundur bu. Delilikle ilgili sorunların, tıbbın, hapishanenin içerisinde varolan, işleyişine benim de tanık olduğum bütün bu iktidar mekanizmalarını, bu iktidar ilişkilerini kim açıklayacaktır? İktidar ilişkileriyle ilgili, hâlâ kavranılmamış olan bu sorun kümesi, benim için açıklanması gereken bir şeydi; bu yüzden, onunla başetmeye çalıştım. Ama kalan her şeyi açıklayacak bir ilke olarak görmedim onu. En uygun, en genel açıklamayı edinebilmek amacıyla, çalışmayı geliştirmek, ilerletmek için uğraşıyorum. Ama daha işin başındayım; çalışmayı sonuçlandırmadım henüz. O nedenle, benim için iktidarın tam anlamıyla kendini dayatan, genel, soyut bir ilke olduğu ve benim iktidarı açıklayamadığım şeklindeki iddiaları anlayamıyorum. Benim onu açıklayamadığımı söylüyorlar.

Açıkladığını söyleyen olmadı ki zaten!

Böyle kavranılması güç sorunlarla yüz yüze gelindiğinde, iktidar kuramının ayrıntılarına nasıl girileceğini görebilmek, dahası, benim asıl sorunum olan bilginin (savoir) oluşturulması ile iktidarın uygulanması arasındaki ilişkilere dair genel bir kavrayışın nasıl biçimlendirilmesi gerektiğini anlayabilmek için, adım adım ilerlemek, farklı alanları teker teker incelemek gerekir. Az önce de söylediğim gibi, daha yolun başındayım.

Duccio Trombadori: *İktidar temasını ele alış biçiminize ilişkin bir gözlemi dile getirmek istiyorum. Sorunların aşırı ölçüde parçalanması ya da "yerelleştirilmesi", sonuçta, "birleşik" diyebileceğimiz bir boyuttan, içerisine tikel sorunun yerleştirildiği bütünlüğe ilişkin bir bakış açısına geçişi engelleyecektir.*

Michel Foucault: Sıklıkla dile getiriliyor bu. Ortaya yerel sorunlar attığımı, ama genel tercihler söz konusu olduğunda asla tavır almadığımı söylüyorlar. Ortaya koyduğum sorunların yerel, tikel meselelerle ilgili olduğu doğrudur. Örneğin delilikle, psikiyatri kurumları ile ilgileniyorsanız, başka ne yapılabilir ki? Sorunları özlü ve eksiksiz olarak ortaya koymak istiyorsak, onların en tikel, en somut biçimlerine bakmamız gerekmiyor mu?

Ben öyle yapılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, her şeyden önce, toplum hakkında üretilebilecek temel söylemlerin hiçbirinin güvenilir bir inandırıcılığının olamayacağı kanısındayım. Yeni ve farklı bir şey yapmayı gerçekten istiyorsak, büyük sistemlerin artık belirli, gerçek sorunlara açılması isteniyorsa, onların içerisinde gizlendikleri olguları ve meseleleri araştırmak gerekiyor. Dahası, entelektüellerin kitâbi, akademik ve âlimce araştırmalardan yola çıkarak, içerisinde yaşadıkları toplumun asıl sorunlarını ortaya koyabileceklerine inanmıyorum. Tam tersine, entelektüel olmayanlarla işbirliği yapabilmenin belli başlı yollarından biri, onların sorunlarını dinlemekten, o sorunları açıkça ortaya koyabilmek için onlarla birlikte çalışmaktan geçiyor. Akıl hastası ne söylüyor? Bir psikiyatri kliniğinde gündelik hayat ne menem bir şeydir? Bir hastabakıcının işi nedir? Hasta nasıl tepki gösterir?

Duccio Trombadori: *Belki de iyi anlatamadım. Yerel sorunların ortaya konulması, hatta gerektiğinde bunun radikal bir biçimde yapılması gereksinimine bir itirazım yok. Üstelik, entelektüel faaliyet konusundaki duyarlılığınızı da paylaşıyorum. Bununla birlikte, sorunları tikelleştirerek ele alma tarzınızın, sonunda, o sorunların belirli bir tarihsel ve siyasal durumun genel kavranışı içerisindeki diğer sorunlarla eşgüdümünün sağlanması olanağının önünü keseceğini düşünüyorum.*

Michel Foucault: Kuramsal ve siyasal nedenlerden ötürü, sorunların yerelleştirilmesi zorunludur. Ama bu, hiç de o sorunların genel sorunlar olmadığı anlamına gelmez. Bir toplumda, o toplumun delilikle ilişkisini tanımlama tarzından, ya da toplumun "rasyonalite"nin mükemmel bir örneği olarak kabul edilmesi tarzından daha genel ne olabilir? Toplum niçin iktidarı "akla" ve "kendi aklı"na bahşeder? Bu rasyonalite nasıl kurulur ve niçin genel olarak "akıl"mış gibi addedilir? "Akıl" adına, kimi insanların diğerleri üzerindeki iktidarı nasıl kurulur? Bir toplum için ortaya konulabilecek en genel sorunlardan biriyle karşı karşıyayız. Toplumun işleyişinin ve tarihinin sorgulanmasıdır bu. Sonra, meşru olanla olmayan nasıl ayırt edilecektir? Yasanın bütün bir toplum üzerinde işleyerek yol açtığı bölünme, parçalanma sorununu yaratan şey yasaya yüklenen iktidar değil midir? Bütün bunlar, düşünülebilecek en genel sorulardan bazılarıdır. Sorunları yerelleştiriyorum elbette; ama bu, o yerel sorunlardan oldukça genel, en az geleneksel uygulamanın genel diye nitelendirdikleri kadar genel olan sorunları ortaya çıkarma olanağı sağlıyor bana. Aklın egemenliği, en az burjuvazinin egemenliği kadar genel bir sorun değil midir?

Duccio Trombadori: *Genel bir kavrayıştan söz ederken, aslında, bir sorunun siyasal boyutuna, onun aynı zamanda belirli tarihsel-siyasal koşullara bağlı olan daha geniş bir eylem ya da programa eklemlenmesi gerekliliğine gönderme yapıyordum.*

Michel Foucault: Benim ortaya çıkarmaya çalıştığım genellik diğerlerinden farklı. Beni sorunları yerelleştirmekle suçlarlarken, analizlerimin yerel niteliği ile tarihçilerin, sosyologların ve ekonomistlerin tartıştığı türden bir genellik fikri arasında bocalıyorlar.

Benim öne çıkardığım sorunlar, siyasal partilerin ya da belirli büyük kuramsal sistemlerin ileri sürdükleri sorunlardan daha az genel değildir. Komünist Parti'nin ya da Sosyalistlerin, örneğin "aklın" "akıldışı" üzerindeki iktidarını tanımlamayı çalışmalarının gündemine aldıkları hiç görülmemiştir. Muhtemelen onları ilgilendirmiyordur bu sorun. Eğer öyleyse, onların sorunları da beni ilgilendirmiyor.

Duccio Trombadori: *Söylediğiniz şey son derece mâkul. Ama bir ölçüde kapalısınız sanki; söyleminizi siyasal düzeye taşımak konusunda isteksiz gibisiniz.*

Michel Foucault: İsterseniz şöyle sorayım: Toplumumuzu örgütleyen ve uzlaşma ölçütlerini tanımlayan büyük kuramsal-siyasal aygıtlar, benim açıklığa kavuşturmak için o kadar çaba harcadığım o tam anlamıyla genel sorunlar karşısında neden hep tepkisiz kaldılar? Her toplum için genel bir sorun olan, bizim toplumumuzun tarihinde önemli bir yer tutan delilik sorununu ortaya attığımda, neden önce sessiz kalıp sonra ideolojik olarak mahkûm ederek tepki gösterdiler? Dahası,

içerden çıkanlarla, gözetim görevlileriyle, tutuklu aileleriyle çalışarak, Fransa'da hapishane sorununu başkalarıyla birlikte somut bir biçimde ortaya atmayı denediğimde, Fransız Komünist Partisi'nden aldığım karşılığı biliyor musunuz? Paris banliyösündeki yerel gazetelerinden birinde, o çalışmayı yaptığımız halde neden hâlâ içeri atılmamış olduğumuz; bize hoşgörü gösteren, çalışmayı sürdürmemize olanak tanıyan polisle ne tür gizli bağlantılar içerisinde olduğumuz soruluyordu.

Beni ortaya genel sorunlar koymamakla, siyasal partiler tarafından ortaya atılan daha önemli meseleler karşısında hiç tavır almamakla nasıl suçlayabilirler diye sormamın nedeni budur. Aslında genel sorunları koyuyorum ortaya ve koyduğumda lânetleniyorum; lânetleyiş etkisiz kalınca ya da ortaya atılan sorunların öneminin farkına varıldığında, bu kez de bir dizi sorunu "genel" kavramlarla ele alma yeteneğinde olmamakla suçlanıyorum. Her şeyden önce, ilk sonucu benim sorunları ortaya koyuş tarzımı mahkûm etmek ya da beni yaptığım çalışmanın dışında değerlendirmek olan bu tür bir "genelliği" reddediyorum. Diğerleri için sorunu ortaya koyan insanım ben; genel sorunları ben ortaya attığımda niçin reddediyorlar?

Duccio Trombadori: *Hapishane sorunu üzerine yapmış olduğunuz çalışmayla ilgili olayı bilmiyorum. Zaten amacım Fransız siyasetiyle, özellikle de Fransız Komünist Partisi'nin siyasetiyle ilişkilerinizdeki sorunlara değinmek değildi. Daha genel bir*

meseleydi, üzerinde konuşmak istediğim şey. Geçici, değişebilir nitelikte de olsa, her yerel sorun için siyasal koşullar çerçevesinde çözüm üretmek durumunda kalırız. Bakış açısını tikel bir analizden içerisinde bir değişim ve dönüşüm sürecinin gelişebileceği gerçek olanakların incelenmesine yöneltme zorunluluğu buradan doğar. Siyasal işlev, yerel durum ile genel çerçeve arasındaki bu dengede ortaya çıkar.

Michel Foucault: Benimle ilgili olarak sıklıkla dile getirilen hususlardan biri de budur. Ortaya attığım sorunların somut çözümlerinin neler olabileceğini söylemediğimden, önerilerde bulunmadığımdan dem vurulur. Bu tutumumla, belli olaylar karşısında tavır almak durumunda olan siyasal partilere yardımcı olmadığımdan söz edilir. Siyasal seçimimle ilgili nedenlerden ötürü, çözümler buyuran biri konumunda olmayı kesinlikle istemiyorum. Günümüzde entelektüelin rolünün yasalar koymak, çözümler önermek, kehanette bulunmak olmadığı inancındayım; öyle yaptığında ise, sadece belirli bir iktidar durumunun işleyişine katkıda bulunmuş olur. Benim için eleştirilmesi gereken bir durumdur bu.

Siyasal partilerin neden çözümler ileri süren, öneren entelektüellerle ilişki kurmayı tercih ettiklerini anlıyorum. Böyle yaparak, kendilerine benzeyenlerle, kendileri gibi düşünenlerle ilişki kuruyorlar. Entelektüel bir öneride bulunur; parti onu eleştirir ya da başka bir öne-

ri ortaya atar. Siyasal partinin öteki beni, ikizi ve aynı zamanda mazereti olma rolünü reddediyorum.

Duccio Trombadori: *Ama yazılarınızla, makalelerinizle, denemelerinizle bir şekilde bir "rol" üstlenmiş olduğunuz söylenemez mi? Nedir o rol?*

Michel Foucault: Benim rolüm fiilen, sahiden sorular sormaktır. Sorunları mümkün olan en kesin haliyle; ama bir reformcunun ya da bir partilinin zihninde bir çözümün hemen şekillenmesine elvermeyen karmaşıklıkta, zorlukta ortaya atmaktır. Dile getirmeye çalıştığım bu sorunlar, gündelik hayatı ilgilendiren bu karmaşık suç, delilik ve cinsellik sorunları kolayca çözümlenemez. Tabanda, bu sorunlarla doğrudan ilgili olan insanlarla çalışılması, o insanların söz hakkını ve siyasal tahayyül gücünü yeniden edinmeleri uzun bir zaman gerektirecektir. Bugün meselelerin ortaya konuluş biçimleri, sadece açmazlara neden oluyor; bu durum, o zaman değişir belki. Kurallar oluşturmaktan titizlikle sakınıyorum. Onun yerine, sorunları belirlemekle, açığa çıkarmakla; diğerleri *adına*, onların *yukarısından* konuşan bütün insanların, peygamberlerin, öncülerin, yasa koyucuların ağzını kapatacak ölçüde karmaşık bir çerçevede göstermekle ilgileniyorum ben. İşte ancak o zaman, sorunun karmaşıklığı, insanların hayatıyla bağlantısı içerisinde ortaya çıkacaktır. Sonuçta, ortak bir girişimin meşruiyeti somut sorunlar, güç durumlar, devrimci hareketler, derin düşünceler ve tanıklıklar üzerin-

den sağlanacaktır. Amaçlanan şey, adım adım ilerlemek, çözümler bulmayı değilse de en azından sorunun verili unsurlarını değiştirmeyi sağlayabilecek değişiklikleri uygulamaya koymaktır.

Bütünüyle toplumsal bir tasarıdır bu. Toplumsal gövdenin içerisinde doğrudan çalışarak, kendine özgü sorunları olan bu etkinliğe katılmak istiyorum; kendime ya da herhangi bir uzmana sorumluluk yüklemeksizin, bu girişimde kişisel olarak yer almak istiyorum. Önemli olan, bu çalışmanın, toplumun içerisinde sorunların değişikliğe uğratılmasını ve tıkanıklıkların giderilmesini sağlayacak biçimde yapılmasıdır. Kısacası, sözcüleri ortadan kaldırmamız gerekiyor.

Duccio Trombadori: *Size somut bir örnek vermek istiyorum. Birkaç yıl önce, İtalyan kamuoyu, annesiyle birlikte dayağa ve aşağılanmaya maruz kaldığı korkunç bir dönemin sonunda babasını öldüren oğlan çocuğunun davasıyla sarsıldı. Baba tarafından uygulanan inanılmaz ölçüdeki şiddetin artık dayanılmaz bir hal aldığı noktada adam öldürme suçunu işleyen küçük bir çocuk nasıl yargılanmalıdır? Mahkeme heyeti huzursuz oldu; kamuoyu keskin saflara ayrıldı; tartışmalar aldı yürüdü. İşte çok hassas bir soruna geçici de olsa bir çözüm bulunmasını gerektiren ciddi bir olay. Ve işte "denge"nin ve "siyasal" seçimin belirleyici iş-*

levi. Babasını öldüren çocuk, yürürlükteki ceza yasasına göre hafif de olsa, cezaya çarptırıldı; dava hâlâ tartışılıyor elbette. Bu gibi durumlarda tavır almak gerekmez mi?

Michel Foucault: İtalya'dan birileri, bu olayla ilgili görüşümü sordular. O konuyla ilgili hiçbir şey bilmediğimi, o nedenle görüş belirtemeyeceğimi söyledim. Aynı dönemde, Fransa'da buna benzer bir olay yaşanmıştı. Otuz yaşında bir adam önce karısını öldürmüş, sonra on iki yaşındaki bir oğlan çocuğuna tecavüz etmiş, ardından çekiçle onun da hayatına son vermişti. Katil, on yaşından yirmi beş yaşına kadar, hayatının neredeyse on beş yılını psikiyatri kurumlarında geçirmiş; toplum, psikiyatristler ve tıbbi kurumlar, onun davranışlarından sorumlu olmadığını ilân etmişler, onu dehşet verici koşullarda yaşamaya zorlayarak gözetim altına almışlardı. Çıktıktan birkaç yıl sonra o tüyler ürpertici cinayetleri işledi. İşte daha düne kadar davranışlarından sorumlu olmadığı söylenen insan birdenbire sorumlu hale gelmişti. Bu olayın en tuhaf yanı, katilin yaptığı açıklamadır: "Doğru, olanlardan ben sorumluyum. Benden bir canavar ürettiniz. Ama sonuçta bir canavar olduğuma göre, uçurun kellemi." Ömür boyu hapse mahkûm edildi. Geçmişte, psikiyatrik sorgulamalarla ilgili sorunlar üzerinde araştırma gruplarıyla çalıştığım için, katilin avukatlarından biri basın kanalıyla araya girmemi ve bu olay konusunda tavır almamı istedi. Reddettim. Çekiçle kafa ezen, insanı dehşete dü-

şüren biriyle yüz yüzeydim; cebimde hazır bir reçete de yoktu. Kehanette bulunmaya yeltenmenin ya da toplum ahlâkını gözetip yönlendiren görevli rolüne soyunmanın anlamı var mıydı? Hayır, bana atfedilen "siyasal" rolü oynamayı reddediyorum. Ben rolümü, sorunları olanca karmaşıklığı içerisinde açıklığa kavuşturduğum anda, kuşkuyu, kararsızlığı besleyerek ve köklü değişimler talep ederek oynuyorum. Örneğin kısa dönemde psikiyatrik sorgulama sorununu düzenleyecek olan bir yasa taslağının hazırlanmasında gözetilebilecek olanlardan çok daha radikal değişimleri hedefleyen, yorucu, ağır bir çalışmadır bu. Sorun göründüğünden çok daha karmaşık, çok daha büyük. Sadece tıp ile adalet arasındaki ilişkiler alanına değil, yasa ile "bilgi" *(savoir)* arasındaki ilişkiler alanına da anlam yükleyen bir sorun. Bilimsel bilginin, kendisi de yasanın ürünü olan bir sistemin içerisinde nasıl işlediğiyle ilgili devasa bir sorun. İster felsefeci olsun ister siyasetçi, şu ya da bu yasa koyucuya yeni bir yasa kaleme alma görevi vererek sorumluluğu indirgemenin ne anlamı var? Yapılması gereken şey, toplumun yeni bir ilişkiler dengesinin kendiliğinden serpilmesine olanak tanıyacağı noktaya kadar, yasa ile bilgi arasındaki o baş edilmesi çok güç çatışmanın sınanması ve kışkırtılmasıdır.

Duccio Trombadori: *Sivil toplum içerisindeki bir hareket aracılığıyla yasa ile bilgi arasında yeni bir dengenin "kendiliğinden" serpilebileceği konusunda ben sizin kadar iyimser değilim.*

Michel Foucault: Sivil toplumdan söz etmedim ben. Özellikle söz etmedim. Geleneksel siyasal kuramın gereksiz yere, uzun uzadıya üzerinde durduğu devlet ile sivil toplum arasındaki farazi karşıtlığın fazlaca işe yarayacağına inanmıyorum. İktidar sorununu, temel, genel formülasyonlar arama yoluna gitmeksizin, örneğin, iktidarı elinde tutan, hâkimiyetini, kendisi hiç de benzer iktidar süreçlerinin emanetçisi olmayan sivil toplumun üzerinde icra eden bir devletin varlığından dem vurmaksızın, iktidarı uygulandığı ve kendini açığa vurduğu yerde kavramaya çalışarak ortaya koymaya yönelişimin nedenlerinden biri de budur. Devlet ile sivil toplum arasındaki farazi karşıtlığın burada yeri olmadığını düşünüyorum.

Duccio Trombadori: *Öyle de olsa, siyasal boyuttan bir şekilde kaçınarak getirdiğiniz öneriyle, sonunda, toplumun karşısına dikilmiş olan, kurumları ve partileri doğrudan etkileyen olumsal ve karmaşık belâlar karşısında dikkati başka yöne çekme rolünü üstlenmeyi de göze almış olmuyor musunuz?*

Michel Foucault: O malûm ithamlardan biriyle karşı karşıyayız yine. Tikel sorunlarla uğraşarak ilgiyi başka yöne çekmekle, genel ve esas sorunlardan uzaklaştırmakla suçlanıyorum. Tekrar söylüyorum: Benim ilgilendiğim sorunlar geneldir; belki de, başka her şeyden daha fazla genel. Bilginin oluşumunun, dolaşımının ve kullanımının temel bir şey olduğu toplumsal

bir dünyada yaşıyoruz. İçerisinde yaşadığımız toplumun temel niteliklerinden biri olması bakımından, bilgi birikiminin sermaye birikiminden kalır yanı yoktur. Bilginin uygulanması, üretimi ve birikimi iktidar mekanizmalarından ayrı düşünülemez; analiz edilmesi gereken karmaşık ilişkiler söz konusudur burada. On altıncı yüzyıldan bu yana, bilginin biçimindeki ve içeriğindeki gelişimin insanlığın kurtuluşu için en önemli teminatlardan biri olduğu düşünülegeldi. Evrensel bir nitelik edinmiş olan Batı uygarlığının neredeyse herkes tarafından doğru olarak kabul edilen bir varsayımıdır bu. Ama büyük bilgi sistemlerinin oluşumu, itaati ve tahakkümü sağlama işlevini de görmüştür; bu ise bir gerçekliktir. Bunu ilk kez dile getiren kişi ben değilim. Bilginin gelişiminin kurtuluşun kesin teminatı olduğu varsayımını baştan aşağı gözden geçirmemiz gerekiyor. Yarattığı bütün sonuçlarla birlikte düşünüldüğünde, alabildiğine genel bir sorunla yüz yüze olduğumuz kanısında değil misiniz? Böyle bir söylemin, siyasal partilerin ortaya attığı sorunlar karşısında ilgiyi başka yöne çekme işlevi gördüğüne inanıyor musunuz? Elbette öyle düşünülecek; çünkü birisi ortaya çıkmış, diğerleriyle benzeşmesi, kaynaşması, bütüne dahil edilmesi mümkün olmayan sorunlarla uğraşıyor; oysa siyasal partiler sadece bir programa uyan, birleşme ve uzlaşma zemini işlevi gören, şu ya da bu taktik manevraya uygun olan genellikleri kabul ederler.

Kimi sorunların, siyasal partilerin acil gereksinim-

leriyle kabul edilmiş ve kodlanmış olan genelliklerin süzgecinden geçmedikleri için yerel ya da ilgiyi başka yöne çekici nitelikte bulunması hoşgörülebilecek bir tutum değildir.

Duccio Trombadori: *İktidar sorununu ele alırken, iktidarın devletin içerisinde kendini ortaya koymasının sonuçları ile çeşitli kurumlarda boy göstermesinin etkileri arasındaki farklılığa doğrudan değinmiyor gibisiniz. Bu bağlamda, sizin her yerde hazır ve nâzır, çehresiz bir iktidar tasavvurunuz olduğundan dem vuruldu. Bu anlamda, örneğin "totaliter" bir rejimle "demokratik" bir rejim arasında hiçbir fark yok mudur?*

Michel Foucault: *Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu*'nda, yetiştirilmesi ve kişiliğinin oluşumu yoluyla birey üzerinde uygulanan belirli bir iktidar biçiminin, Batı'da, bir ideolojinin ortaya çıkışının yanısıra liberal bir rejimin doğuşuyla da nasıl bağlantılı olduğunu göstermeye çalıştım. Diğer siyasal ve toplumsal sistemlerde, örneğin mutlakiyetçi monarşide, feodalizmde, bireyler üzerinde bu tarz bir iktidarın uygulanması söz konusu olamazdı. Her zaman, oldukça belirgin ve yerel olguları analiz etmişimdir. Örneğin, on sekizinci yüzyıl Avrupası'nda disiplin sistemlerinin oluşumunu inceledim. Batı uygarlığının her yönüyle "disiplin yanlısı bir uygarlık" olduğunu ileri sürmüyorum. Disiplin sistemleri, bir grup tarafından diğeri üzerinde

uygulanır. Yönetme ile yönetilme arasında bir fark vardır. Bunu vurguluyorum. Bu sistemlerin hangi ülkede, hangi dönemde, hangi gereksinimleri karşılamak üzere ortaya çıktığını yeterince açıklayabilmek için çabalayıp duruyorum. Zaman ve coğrafi yerleşim bakımından belirlenmemiş toplumlar üzerine konuşmuyorum. Nasıl olup da totaliter rejimlerle diğerleri arasında bir fark görmediğimden söz açabildiğinizi gerçekten anlamıyorum. On sekizinci yüzyılda, modern anlamda totaliter devletler yoktu.

Duccio Trombadori: *Araştırmanız modern zamanla ilgili bir "deneyim" olarak kabul edildiğinde, ondan ne gibi sonuçlar çıkarılabilir? Gerek "demokratik" gerekse "totaliter" toplumlarda bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye dair çözümlenmemiş büyük sorunları ele alışınızda, son çözümde, bu iki toplum biçimi arasında temel bir farklılık gözükmüyor. Yani, analiz ettiğiniz iktidar mekanizmaları, modern dünyanın her toplum biçiminde aşağı yukarı aynı.*

Michel Foucault: Bu tür itirazlarla karşılaştığımda, on sekizinci yüzyıla ilişkin akıl yürütüşleri ele alan *Cinselliğin Tarihi*'ni okuduktan sonra "Foucault bize saldırıyor" diyen psikiyatristleri hatırlıyorum. Yazmış olduğum şeylerde kendilerini bulmalarının benimle ne ilgisi olabilir? Bu tür tepkiler, bir dolu şeyin hâlâ değişmemiş olduğunu gösterir olsa olsa. Ha-

pishanelerle ilgili kitabı yazdığımda, halk demokrasilerindeki ya da SSCB'deki hapishanelere gönderme yapmıyordum elbette; on sekizinci yüzyıl Fransası'nından söz ediyordum. Belirli süreçleri konu edinmiş olan o analiz 1840 yılından sonrasını kapsamaz. O kapsamı genişletiyor olmalılar. Sonra da çıkıp, totaliter rejimlerle demokratik rejimler arasında bir fark gözetmediğimi söylüyorlar. Onları böyle düşünmeye yönelten şey ne olabilir? Bu tür tepkiler, söylediğim şeylerin günümüz için de geçerli olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir. Söylediğim şeyleri SSCB'ye ya da Batılı bir ülkeye maledebilirsiniz; sizin bileceğiniz bir şey bu. Burada üzerinde durulması gereken nokta, onların günümüz için geçerli sayılmış olmalarıdır. Ben, tam tersine, tarihsel olarak açıkça belirlenmiş bir döneme yerleştirilmiş sorunların söz konusu olduğunu göstermek için uğraşıyorum. Farklılıkları idrak edemeyen onlar; tepkileriyle bunu açıkça gösteriyorlar.

Yeri gelmişken, tarihin akışı içerisinde iktidar yöntemlerinin bir alandan diğerine aktarılabilirliği gerçeğinden de söz etmek isterim. Gelişen ekonomik süreçlerden oldukça özerk bir tarihi vardır iktidar yöntemlerinin. Latin Amerika'daki köle kolonilerinde uygulanan iktidar yöntemlerini hatırlayın; o yöntemleri, on dokuzuncu yüzyılda, Fransa v İngiltere'de de görebilsiniz. Mutlak olmayan, nisbi bir özerklik söz konusu burada. Ama hiçbir zaman, bir iktidar mekaniz-

masının bir toplumu nitelemek için kendi başına yeterli olduğunu düşünmedim.

Toplama kamplarına ne demeli? Toplama kampının bir İngiliz icadı olması, ne İngiltere'nin totaliter bir ülke olduğu anlamına gelir, ne de böyle bir düşünceyi haklı gösterir. Ama toplama kampı, totaliter rejimlerin başlıca araçlarından biri olagelmiştir. Bir iktidar yönteminin yer değiştirmesinin başka bir örneğidir bu. Ama toplama kamplarının hem demokratik, hem de totaliter ülkelerde var olması, bu iki gerçeklik arasında farklılık olmadığı anlamına gelmez. Böyle bir düşünceyi ne dile getirdim, ne de aklımdan geçirdim.

Duccio Trombadori: *Evet ama, bir an için, sizin söyleminizin sağduyunun oluşumu üzerindeki etkilerini, siyasal işlevini düşünün. İktidar yöntemlerinin belirlenmiş sınırlar içerisinde inceden inceye analiz edilmesi, farklı çağdaş siyasal ve toplumsal sistemlerle ilgili değerler ve temel seçimler karşısında kayıtsız kalınmasına yol açmaz mı?*

Michel Foucault: Belli bir siyasal rejimi, ona esin kaynağı olan ilkeler namına sorumluluklarından muaf tutma eğilimine yüz vermiyorum ben. Bir bakıma belirli bir ekonomik ve toplumsal "özgürlüğü" dengeleyici bir unsur haline gelen aşırı ölçüde zorlayıcı yöntemleri geliştiren, kapitalizmin, daha doğrusu on dokuzuncu yüzyılda olgunlaşan liberalizmin ta kendisidir.

Bireyler, belirli bir eğitimden geçirilmeden "özgürlüğüne kavuşturulup" salıverilemezdi elbette. Bir demokrasinin belli bir iktidar yöntemleri ağına nasıl ve niçin gereksindiğini söylemenin, neden bu demokrasinin kendine özgülüğünü yok saymakla bir tutulduğunu anlamıyorum. Bu yöntemler totaliter rejimler tarafından benimsenip sürdürülmüş olabilir; bu olgunun o rejimlerce kendi gereksinimlerine uydurularak hayata geçirilmesi, iki ayrı gerçeklik, iki ayrı rejim arasındaki farklılığı neden ortadan kaldırsın? Farklılık bir analizle açık seçik ve etkili bir biçimde ifade edilemiyorsa, analiz edilebilir bir farklılığa karşılık gelmiyorsa, bir "değer" farklılığının varlığından söz edilemez. Öncesinde iki ayrı şeyin nelerden oluştuğunu belirtmeksizin, onlardan birinin diğerinden iyi olduğunun söylenebileceği bir alanda konuşmuyoruz. Bir entelektüel olarak, ahlâkçı ya da kâhin rolüne soyunmak istemiyorum.

Örneğin Batılı ülkelerin Doğu bloğu ülkelerinden daha iyi oldukları türünden şeyler söylemek istemem. İnsan toplulukları siyasal ve ahlâki erginlik yaşına eriştiler. Bireysel ve kolektif anlamda seçimi yapacak olan onlardır. Anlamlı olan şey, bütün o manipülasyonları ve şaşırtmaları önlemek için, belli bir rejimin nasıl işlediğinin, neye dayandığının dile getirilmesidir. Ama seçimi insan toplulukları yapmalıdır.

Duccio Trombadori: *Birkaç yıl önce, Yeni Felsefeciler akımı aldı yürüdü Fransa'da; kısaca belirtmek ge-*

rekirse, "siyasetin reddi"ni temel alan kültürel bir akım. Onlara karşı nasıl bir tutum içerisindeydiniz? O akımı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Michel Foucault: Yeni Felsefeciler hakkında fazlaca bir şey bilmiyorum. Çalışmalarından pek azını okudum. "Efendi"nin her zaman "efendi" olarak kalacağını, ne olursa olsun tuzağa düşmekten kurtulamayacağımızı dile getiren, dolayısıyla başka bir seçenek bırakmayan bir tez atfediliyor onlara. Temel yaklaşımlarının gerçekten böyle olup olmadığını bilmiyorum. Ama böylesi bir yaklaşımın benimkinin tam karşıtı olduğunu söyleyebilirim. Çünkü ben, kimi şeylerin nasıl dönüştüğünü, nasıl değiştiğini, nasıl değişikliğe uğratıldığını göstermek gibi belirgin bir amaç doğrultusunda, farklı alanlarda, inceden inceye analizler yapmaya çalışıyorum. İktidar mekanizmaları üzerinde çalışırken, onların özgüllüklerini analiz etmeye çalışıyorum. Hiçbir şey, kendi kurallarını dayatan bir "efendi"den daha yabancı değildir bana. Bir "efendi"nin varlığını göstermekten çok, etkili tahakküm mekanizmalarını kavramaya çalışmakla ilgiliyim. Ve bunu, belirli iktidar ilişkilerinin içerisine yerleştirilmiş, o iktidar ilişkilerine bulaşmış olanlar, kendi eylemleriyle direnerek, isyan ederek o ilişkilerden kurtulabilsinler, artık boyun eğmemek, artık itaat etmemek için kendilerini dönüştürebilsinler diye yapıyorum. Ne yapılması gerektiğini, yapılacak bir şey olmadığını düşündüğüm için söylemiyor değilim. Tam tersine, içerisine yerleştirilmiş olduk-

ları iktidar ilişkilerinin farkına vararak direnmeye, o ilişkilerden kurtulmaya karar verenler için, yapılacak, bulunup ortaya çıkarılacak, hayata geçirilecek binlerce şey olduğuna inanıyorum. Ne yapılması gerektiğini benim söylememin nedeni budur. Bu açıdan bakıldığında, bütün aranışımın temelinde yatan şeyin mutlak bir iyimserlik olduğunu söyleyebilirim. Analizlerimi, "işte olanlar bunlar, nasıl tuzağa düşürüldüğünüzü görün" demek için yapmıyorum. Belirli şeyleri, gerçekliğin dönüşümüne olanak tanıyabilme kapasitesini gördüğüm ölçüde dile getiriyorum.

Duccio Trombadori: *1 Aralık 1978'de L'Unità'ya*[71] *göndermiş olduğunuz mektuba değinmek istiyorum. Orada, İtalya'lı komünist entelektüellerle bir araya gelerek çeşitli konuları tartışmak istediğinizi ifade ediyordunuz. Sizin mektubunuzdan olduğu gibi aktarıyorum o konu başlıklarını: "Kapitalist ve sosyalist devletlerin işleyişi, bu farklı ülkelere özgü toplumsal yapılar, dünyadaki devrimci hareketlerin başarısı, Batı Avrupa partilerinin stratejileri ve örgütlenme biçimleri, baskı aygıtlarının ve ulusal güvenlik kurumlarının her yerde gözlemlenen nisbi gelişimi, yerel mücadelelerin uğrunda çarpışılan genel hedeflerle bağlantısını kurmanın zorluğu..." Bu tartışma, "katılanları birbirinden ayı-*

71- İtalyan Komünist Partisi'nin günlük yayın organı.

ran farklılıkları", dolayısıyla "sürdürülen aranışın boyutlarını açığı çıkarırken", polemiğe, analiz alanlarını genişletmeye, tartışmacıların sayısını artırmaya yönelik olmamalıydı. Eğer mümkünse, bu önerinizi açıklamanızı istiyorum.

Michel Foucault: Muhtemel bir tartışmanın temelini oluşturabilecek temaların altını çizmek istemiştim. Günümüzde yaşanan ekonomik krize ve "zengin", sanayileşmiş ülkeler ile "yoksul", sanayileşmemiş ülkeler arasında gözlemlenen büyük karşıtlıklara ve çatışmalara bakıldığında, daha fazla gelişmiş olan ülkelerde bir "yönetim" bunalımının başlamış olduğunun kolayca görülebileceği kanısındayım. "Yönetim" kavramıyla, siyasal iktidardan eğitime insanları yönlendiren bir dizi kurumu ve uygulamayı kastediyorum. Bugün bunalım içerisinde olduğunu düşündüğüm şey, insanların yönetilmesini garanti eden bu işlemler, teknikler ve yöntemler bütünüdür. Sosyalist dünya için olduğu kadar Batı dünyası için de geçerlidir bu. Her iki tarafta da, insanların, yönlendirilme biçimlerinden gitgide daha fazla rahatsız olduklarını, sıkıntı çektiklerini; maruz kaldıkları şeye gitgide daha az tahammül edebildiklerini düşünüyorum. Gündelik hayatı etkileyen; tikel, dağınık direniş biçimleriyle, kimi zaman da gerek gündelik hayata ilişkin, gerekse genel tercihleri ilgilendiren sorunlar karşısında başkaldırılmasıyla kendini dışa vuran bir fenomen bu. Nükleer sorunlarla ilgili olarak ya da herhangi bir ekonomik

blokta yer alınması kararına karşı gösterilen tepkileri düşünün. Biliyorum, tarih tekerrür etmez, trajedilerin komediye dönüşerek yinelendiği de olmamıştır ama, Batının tarihinde bazı yönleriyle bizimkini andıran bir dönemin olduğu kanısındayım. Ortaçağı izleyen dönemden söz ediyorum. On beşinci yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar olan dönemde, insanların "yönetilme"sinin baştan aşağı yeniden düzenlenmiş olduğunu görüyoruz. Katolik Kilisesi ile onun dışında kalan dünya arasındaki dengenin değişmekte olduğunu gösteren bir hareketlilik yaşanıyor: Protestanlık, büyük ulus-devletlerin gelişmesi, otoriter monarşilerin ortaya çıkışı, özel arazilerin yönetimi, karşı reform hareketi. Bütün bu olaylar, insanların bireysel, toplumsal ve siyasal ilişkileri içerisinde yönlendirilmesi ve yönetilmesi tarzında değişikliğe yol açtı. Sanırım benzer bir sürecin fazla uzağında değiliz bugün. Bütün ilişkilerin yeniden sorgulanacağı bir dönem. Bu sorgulamayı yapmak durumunda olanlar ise, karşılaştıkları sorunun farkında olsalar da, kesinlikle yönlendirenler ve yönetenler değil. Sanırım "yönetim" sorununun geniş ölçekli olarak yeniden değerlendirilmesiyle biçimlenecek büyük bir bunalımın eşiğindeyiz bugün. Benim çabam daima sorunları ortaya atmaya yönelik oldu. Tikel sorunlarla karşı karşıya oduğumda da yaptım bunu. Ama bütün bu konularla ilgili olarak ortaya çıkan polemikler, bizi ilerlemekten alıkoyuyor. Örneğin siyasal partiler, ortadaki sorunların genelliğini kavramaktan uzak görünüyorlar.

Duccio Trombadori: *Bu tür bir araştırmada, "analizin araçları, eğer büsbütün ortada olmadıkları bir durum söz konusu değilse, belirsizdirler" gözleminde bulunmuştunuz. Belli analizler tamamen farklı bir noktadan yola çıkılarak yapılabilir; yönelimler ve değerlendirmeler belirlenebilir. Öte yandan, polemiği aşan yüz yüze bir ilişkiyi arzuluyorsunuz...*

Michel Foucault: Söylediğim, açıkladığım şeyler yüzünden, sık sık Fransa'lı ve İtalya'lı komünist entelektüellerin saldırısına uğradım. Kimi zaman sertleşerek, acımasızca yaptılar bunu. İtalyanca bilmediğim için, ne yazık ki onların eleştirilerini anlayamıyorum; hiç cevap vermedim onlara. Ama bugünlerde, kuramsal tartışmalarda artık belli yöntemleri bir yana bırakma arzusunu gitgide daha fazla insanın hissetmekte olduğunu görüyoruz. Birisi bir şey söylemeye yeltendiğinde diğerinin onu "burjuva ideoloğu" ya da "sınıf düşmanı" diye suçladığı bu anlamsız didişmeyle zaman geçirmek yerine, ciddi bir tartışmayı başlatma çabasını gösteremez miyiz? Buna önayak olmak istemiştim. "Yönetebilme" bunalımı üzerine söylediğim her şey bununla ilgili. Eğer bunun önemli bir sorun olduğunu kabul ediyorsak, bu noktadan başlayarak tartışmayı genişletemez miyiz? Ayrıca, bana öyle geliyor ki, İtalya'lı komünistler tıpla, ekonomik ve toplumsal meselelerin yerel düzlemde ele alınmasıyla ilgili bir dizi sorunu benimseme eğilimindeler. Benim araştırmalarımda ele almaya çalıştığım so-

runlar bunlar. Örneğin çağdaş toplumlarda yasama ile denetleme arasındaki ilişki genel bir sorundur, ama apaçık ve yerel sonuçları olan bir sorun. İtalya'lı birçok komünistin bu sorunsalı önemli ve dikkate değer bulacağı kanısındayım. Öyleyse, birlikte tartışmamamız için bir neden var mı?

Duccio Trombadori: *Polemiğe girme eğiliminden söz ederken, "savaş taklidi ve adalet parodisi yapılan" tartışmalardan hoşlanmadığınızı, bu tür tartışmalara girmeyeceğinizi açıkça belirtmiştiniz. Ne demek isteğinizi açıklayabilir misiniz?*

Michel Foucault: İdeolojik tartışmaların usandırıcı yanı, insanların kaçınılmaz bir biçimde "savaş modeli" ile yok edilmeleridir. O tartışmaların içerisinde kendinizi sizinkinden farklı düşünceleri olan birisinin karşısında bulduğunuzda, o insanı sizin sınıfınızın, toplumunuzun ya da topluluğunuzun düşmanı olarak nitelendirme konumuna sürüklenirsiniz. Üstelik, mücadelenin hasım alt edilene, zafer kazanılana kadar sürdürülmesi de zorunludur. Bu şatafatlı ideolojik mücadele kavrayışı beni fazlasıyla rahatsız edegelmiştir. Her şeyden önce, kuramsal koordinatlarımız -özellikle daha oluşma noktasında gözetim altına alındığında- karmakarışık bir hale geldiği, bir uçtan öbürüne dalgalanıp durduğu için rahatsız oluyorum. Dahası, "düşman"a karşı sürdürülmeye çalışılan bu "mücadele", önemsiz bir tartışmayı olduğundan çok daha ciddi bir şeymiş gibi gös-

termenin bir yolu olabilir. Kimi entelektüeller, "ideolojik mücadele" yoluyla siyasal itibar sağlamanın peşindedirler belki de. Bilirsiniz, bir kitap çabucak tüketilir; bir makale de öyle... Hangisi daha önemlidir, daha fazla çaba gerektirir? "Düşman"a karşı bir "mücadele" başlatmak mı, yoksa birlikte ya da ayrı ayrı, ortaya konulan önemli sorunları araştırmak mı? Bu "savaş modeli"ni sadece saçma değil, daha önemlisi, tehlikeli de buluyorum. Bugünü "düşmana karşı savaşıyorum" diyerek, öyle düşünerek yaşarsanız, bir gün gerçek bir savaşta o mahvedilmiş "düşman"ın önünde kendinizi güçlü bir konumda bulduğunuzda, ona karşı da aynı şekilde davranmaz mısınız? Bu yol tahakküme götürür insanı; onu izleyen kim olursa olsun... Gerçek tehlike budur. Kimi entelektüeller için, ideolojik bir hasma karşı savaş açarak bir parti ya da bir toplum tarafından önemsenmeye çalışmanın çekici bir şey olabileceğini hissedebiliyorum. Bu eğilim, her şeyden önce, yol açacağı sonuç bakımından rahatsız edicidir. Böyle yapmaktansa, belki uyuşmazlığa düştüğünüz insanların yanıldıklarını, ama belki de onların söylemeye çalıştıkları şeyi sizin anlayamamış olduğunuzu düşünmek çok daha iyi değil mi?